

Wykład ze Wstępu do Informatyki (Język C)

Rok 2019-2020

Marek Zawadowski
Wydział Matematyki, Informatyki i Mechaniki
Uniwersytet Warszawski

9 marca 2020

Spis treści

1	Wstęp	3
1.1	Literatura	3
1.2	Zaliczenie i egzamin	3
1.3	Historia Informatyki	3
2	Wprowadzenie	4
2.1	Algorytm Euklidesa	4
2.2	Problem algorytmiczny	4
2.3	Sortowanie liczb	5
2.4	Analiza złożoności algorytmu	5
2.5	Wieża Hanoi	7
2.6	Wyszukiwanie słowa w słowniku	7
2.7	Tablice rzeczywistego czasu działania algorytmów	8
2.8	Komputer od środka	9
3	Język C	11
3.1	Języki programowania wysokiego poziomu	11
3.2	Formalna definicja języka imperatywnego	11
3.3	Zmienne	11
3.4	Typy proste	12
3.5	Typy strukturalne	13
3.6	Przegląd instrukcji języka C	14
3.7	Funkcje	20
3.8	Procedury rekurencyjne	25
3.9	Poprawność programów	29
4	Podstawowe metody programowania	32
4.1	Metoda powrotów (prób i błędów)	32
4.2	Metoda 'dziel i rządź'	36
4.3	Sortowanie przy pomocy porównań	39

4.4	Programowanie dynamiczne	41
4.5	Algorytmy zachłanne	45
4.6	Algorytm sortowania przez kopcowanie (heapsort)	48
4.7	Podsumowanie	51
5	Reprezentacja liczb na komputerze	53
5.1	Systemy liczbowe o różnych podstawach	53
5.2	Reprezentacja stałopozycyjna liczb całkowitych	54
5.3	Operacje arytmetyczne stałopozycyjne	56
5.4	Reprezentacja zmiennopozycyjna liczb rzeczywistych	57
5.5	Arytmetyka zmiennopozycyjna	58
5.6	Wybrane problemy numeryczne	60
6	Dynamiczne struktury danych	63
6.1	Podstawowe dynamiczne struktury danych	63
6.2	Wskaźniki	67
6.3	Struktury	69
6.4	Implementacja list	70
6.5	Drzewa binarnych poszukiwań (BST)	76
6.6	Drzewa czerwono-czarne	82
6.7	Struktury danych dla rodziny zbiorów rozłącznych	95
7	Algorytmy grafowe	98
7.1	Grafy i reprezentacje grafów	98
7.2	Składowe spójne grafu niezorientowanego	100
7.3	Przeszukiwanie grafu wszerek (BFS)	102
7.4	Przeszukiwanie grafu w głąb (DFS)	107
7.5	Sortowanie topologiczne	111
7.6	Silnie spójne składowe grafu	113
7.7	Minimalne drzewo rozpinające	118
7.8	Znajdowanie najkrótszej ścieżki w grafie z wagami	124
8	Złożoność algorytmów	127
8.1	Problemy decyzyjne	127
8.2	Algorytmy weryfikujące	128
8.3	Redukowalność problemów i problem PNP	129
8.4	Problemy nieobliczalne	131
8.5	Metody przybliżone	132

1 Wstęp

1.1 Literatura

1. Ogólne wprowadzenie: D. Harel, Rzecz o istocie informatyki
2. Algorytmy: T.H. Cormen, C.E. Leiserson, R.L. Rivest, Introduction to Algorithms (Wprowadzenie do Algorytmów)
3. Język C: Język ANSI C. Programowanie, B. W. Kernighan, D. M. Ritchie

1.2 Zaliczenie i egzamin

Zaliczenie: program i kolokwium. Egzamin: pisemny, po obu semestrach. Szczegóły na stronie <http://www.mimuw.edu.pl/zawado/WInfo.html>

1.3 Historia Informatyki

IV w. p.n.e. Euklides: algorytm Euklidesa (pierwszy niebanalny algorytm).

IX w n.e. Algorismus (Muhammad ibn Musa al-Kwarizmi =Muhammad syn Musy z Kworyzmu), algorytmy dodawania odejmowania, mnożenia, i dzielenia liczb dziesiętnych.

XIX w. n.e. Joseph Jaquard, maszyna tkacka sterowana algorytmem. Charls Babbage, maszyna różnicowa do obliczania wzorów matematycznych i projekt maszyny analitycznej, mechanicznego prototypu komputera.

1920-30 r. Alan Turing, Emil Post, John von Neuman, Kurt Gödel, Alnzo Church, Stephen Kleene: badania pojęcia funkcji obliczalnej.

1945 r. J. von Neuman, pierwszy komputer (U Pensylwenia) (?)

196- r. Informatyka staje się nową dziedziną wiedzy.

2 Wprowadzenie

2.1 Algorytm Euklidesa

- Dane wejściowe: dwie liczby naturalne $m, n > 0$.
- Wynik: $NWD(m, n)$.

Opis algorytmu. Odejmuj liczbę większą od mniejszej aż do wyrównania liczb.
Zapis algorytmu.

```
a=m; b=n;
dopóki a <> b wykonuj {NWD(a,b)=NWD(m,n), a,b>=1}
    jeśli a<b to b=b-a
    w przeciwnym przypadku a=a-b
wypisz(a)
```

W algorytmie użyliśmy następujących *operacji elementarnych*:

1. cztery instrukcje przypisania;
2. iteracja nieograniczona (pętla while);
3. instrukcja warunkowa;
4. instrukcja wejścia wyjścia.

W nawiasach $\{ \}$ zapisaliśmy *niezmiennik pętli*, tzn. takie zdanie które jeśli jest prawdziwe przy wejściu do pętli to pozostaje prawdziwe po każdym pełnym wykonaniu pętli.

Czy program robi to co chcemy? Tak:

1. Po każdym wykonaniu pętli prawdziwy jest niezmiennik pętli $NWD(a, b) = NWD(m, n), a, b \geq 1$.
2. Po wyjściu z pętli $a = b$. Zatem $a = NWD(a, b)$.
3. Pętla wykonuje się co najwyżej $m+n-2$ razy (w szczególności nie może działać w nieskończoność).

Ad 1. Wystarczy pokazać, że jeśli $a > b$ to $NWD(a, b) = NWD(a - b, b)$. W tym celu wystarczy pokazać, że liczba k dzieli a i b w i w gdy dzieli $(a - b)$ i b .

Ad 2. Oczywiście.

Ad 3. Każde wykonanie instrukcji warunkowej zmniejsza sumę $a+b$ o co najmniej

1. Z drugiej strony mamy $a \geq 1, b \geq 1$. Zatem instrukcja warunkowa może być wykonana co najwyżej $m + n - 2$ razy.

2.2 Problem algorytmiczny

Problem (zadanie) algorytmiczny polega na

- scharakteryzowaniu wszystkich poprawnych danych wejściowych;
- scharakteryzowaniu oczekiwanych wyników jako funkcji danych wejściowych.

Rozwiązanie algorytmiczne polega na podaniu *algorytmu* tzn. takiego *opisu działań* przy pomocy *operacji elementarnych*, który zastosowany do poprawnych danych wejściowych daje oczekiwane wyniki.

Rozróżniamy *wykonywanie algorytmów* od *działania twórczego*.

Problemy dotyczące algorytmów:

1. *Język*: jaki jest zbiór instrukcji elementarnych?
2. *Rozstrzygalność*: czy istnieje algorytm rozwiązujący dany problem?
3. *Analiza poprawności*: czy algorytm działa poprawnie, tzn. robi to co ma robić?
4. *Analiza złożoności*: czy algorytm działa szybko?
5. *Analiza numeryczna*: czy algorytm działa dokładnie?

2.3 Sortowanie liczb

- Dane wejściowe: liczba naturalna n i ciąg liczb $a_1, a_2, \dots, a_n$.
- Wynik: permutacja $a'_1, a'_2, \dots, a'_n$ ciągu $a_1, a_2, \dots, a_n$ taka, że $a'_1 \leq a'_2 \leq \dots \leq a'_n$.

Przykład. Dane: 2, 7, 4, 5, 1. Wynik: 1, 2, 4, 5, 7.

Jak do tego problemu podejść systematycznie? Na przykład tak jak sortujemy rozdane karty w brydżu.

Zapis algorytmu (sortowanie przez wkładanie). ($A[j]$ - j -ty element).

```
dla j=2 do n wykonuj
  k=A[j];
  i=j-1;
  dopóki i>0 oraz A[i]>k wykonuj
    A[i+1]=A[i];
    i=i-1;
  A[i+1]=k;
```

Przykład.

<i>Dane :</i>	2	7	4	5	1
	2	4	7	5	1
	2	4	5	7	1
<i>Wynik :</i>	1	2	4	5	7

2.4 Analiza złożoności algorytmu

Analiza złożoności algorytmu jest to przewidywanie ile *zasobów* potrzeba do wykonania algorytmu.

Zasoby:

1. pamięć;
2. połączenia komunikacyjne;
3. czas działania (dla nas najważniejszy).

Żeby analizować złożoność algorytmu musimy coś wiedzieć o tym jak on będzie wykonywany przez maszynę.

My będziemy zakładać, że programy są wykonywane na *maszynie o dostępie swobodnym (RAM)*: tzn. instrukcje są wykonywane jedna po drugiej (nigdy dwie na raz) i program nie może się modyfikować w trakcie działania.

Czas działania zależy od rozmiaru danych wejściowych. 5 liczb nasz algorytm sortuje szybciej niż 1000. Także dla dwóch ciągów równej długości algorytm może wykonywać różną liczbę instrukcji w zależności od tego jak bardzo różnią się one od ciągu posortowanego. Na ogół, czas działania algorytmu wyrażany jest jako funkcja rozmiaru danych wyjściowych.

1. *Rozmiar danych wejściowych* jest to funkcja przyporządkowująca poprawnym danym wejściowym algorytmu liczbę naturalną.
2. *Czas działania algorytmu* jest to funkcja przyporządkowująca danym wejściowym liczbę podstawowych operacji wykonywanych przez algorytm na tych danych.
3. *(Pesymistyczna, czasowa) złożoność algorytmu* jest to funkcja z $\mathbf{N}$ w $\mathbf{N}$ przyporządkowująca liczbie naturalnej n najdłuższy czas działania algorytmu na danych o rozmiarze n .

Dla problemu sortowania rozmiar danych to długość ciągu.

nr	czas
1 dla $j=2$ do n wykonuj	n
2 $k=A[j]$;	$n-1$
3 $i=j-1$;	$n-1$
4 dopóki $i>0$ oraz $A[i]>k$ wykonuj	$t_2+\dots+t_n$
5 $A[i+1]=A[i]$;	$(t_2-1)+\dots+(t_n-1)$
6 $i=i-1$;	$(t_2-1)+\dots+(t_n-1)$
7 $A[i+1]=k$;	$n-1$

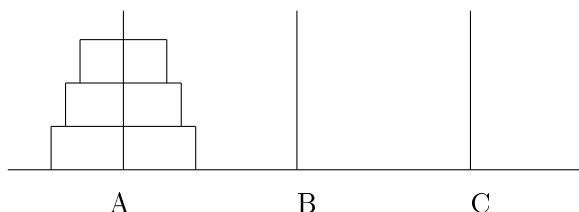
- t_j - liczba wykonań linii 4 przy ustalonym j .
- t_j - jest największy gdy macierz jest uporządkowana w porządku malejącym, wtedy $t_j = j$.
- $T(n)$ - złożoność algorytmu.

$$\begin{aligned}
 T(n) &= 3(n-1) + n + 2 \sum_{j=2}^n (j-1) + \sum_{j=2}^n j = \\
 &= 3(n-1) + n + 2 \frac{n(n-1)}{2} + \frac{n(n+1)}{2} - 1 = \frac{3}{2}n^2 + \frac{7}{2}n - 4
 \end{aligned}$$

To jest ciągle 'za dokładnie', składniki $\frac{7}{2}n$ i -4 oraz stała $\frac{3}{2}$ nie mają większego znaczenia, przy dużych n . To co jest ważne to n^2 . Mówimy, że algorytm sortowania przez wkładanie ma złożoność (pesymistyczną, czasową) $O(n^2)$.

Notacja $O(f(n))$. Niech $f : \mathbf{N} \rightarrow \mathbf{N}$ funkcja. Mówimy, że *funkcja $g : \mathbf{N} \rightarrow \mathbf{N}$ jest (klasy) $O(f(n))$* (piszemy $g \in O(f(n))$ lub wręcz $g = O(f(n))$) jeśli istnieją stałe $a, b \in \mathbf{R}$ takie, że dla $n > b$, $g(n) \leq a * f(n)$ (' g przyjmuje wartości nie większe niż f z dokładnością do stałej').

2.5 Wieże Hanoi

Problem wież Hanoi. Przenieść pojedynczo n krążków z wieży A na wieżę B używając wieży C tak by nigdy krążek większy nie leżał na mniejszym.

Opis algorytmu. Aby przenieść n krążków z A na B przez C

1. przenieś $n - 1$ krążków z A na C używając B;
2. przenieś krążek z A na B;
3. przenieś $n - 1$ krążków z C na B używając A.

Zapis algorytmu.

```

procedura przenies(m,X,Y,Z); {przenosi krążki z X na Y używając Z}
  jeśli m==1 to przestaw(X,Y)
  w przeciwnym przypadku
    przenies(m-1,X,Z,Y);
    przestaw(X,Y)
    przenies(m-1,Z,Y,X);

```

`przenies(n,A,B,C)` {wywołanie początkowe}

Przykład. $n = 3$

Ile przestawień wykona algorytm by przestawić n krążków?

- a_n - liczba przestawień n krążków.

Równanie rekurencyjne:

$$\begin{cases} a_1 = 1 \\ a_{n+1} = a_n + 1 + a_n = 2a_n + 1 \end{cases}$$

Rozwiązanie: $a_n = 2^n - 1$.

Dowód indukcyjny. Dla $n = 1$, $2^1 - 1 = 1 = a_1$. Załóżmy, że $a_n = 2^n - 1$. Wtedy

$$a_{n+1} = 2a_n + 1 = 2(2^n - 1) + 1 = 2^{n+1} - 2 + 1 = 2^{n+1} - 1$$

Liczba przestawień jest proporcjonalna do ilości wszystkich operacji wykonywanych przez algorytm. Zatem cały algorytm działa w czasie $O(2^n)$.

2.6 Wyszukiwanie słowa w słowniku

Problem wyszukiwania słowa w słowniku.

- Dane wejściowe: liczba naturalna n i ciąg słów $w_0, \dots, w_{n-1}$ uporządkowany w porządku leksykograficznym (alfabetycznym) oraz słowo w .

- Wynik: TAK, gdy dla pewnego $0 \leq i < n$, $w = w_i$; NIE, w przeciwnym przypadku.

Przykład. Dane: $\vec{w} = 'a', 'ala', 'b', 'bela', 'hela'$, $w = 'bela'$. Wynik: TAK.

Poniższa procedura mem sprawdza czy słowo występuje w słowniku pomiędzy słowami w_{m1} i w_{m2} .

```

procedura mem(m1,m2);
  jeśli m1==m2 to
    jeśli w==w_m1 to wypisz('TAK')
    w przeciwnym przypadku wypisz('NIE')
  w przeciwnym przypadku
    m3= (m1+m2) / 2;
    jeśli w>w_m3 to mem(m3+1,m2)
    w przeciwnym przypadku mem(m1,m3)

```

mem(0,n-1) (wywołanie początkowe)

Rozmiar danych: długość ciągu.

p_n -liczba porównań słów dla słownika długości n .

Równanie rekurencyjne:

$$\begin{cases} p_0 = 1 \\ p_{2n+1} = p_n + 1 \end{cases}$$

Rozwiązanie: $p_n \sim \log n$.

Liczba porównań jest rzędu $\log n$. Algorytm działa w czasie $O(\log n)$.

2.7 Tablice rzeczywistego czasu działania algorytmów

W poniższej tabeli przedstawiony jest rozmiar zadań jakie można rozwiązać w ciągu jednej sekundy, minuty, godziny.

Zakładamy, że do wykonania operacji podstawowej potrzebna jest jedna milisekunda ($= 10^{-3}s$).

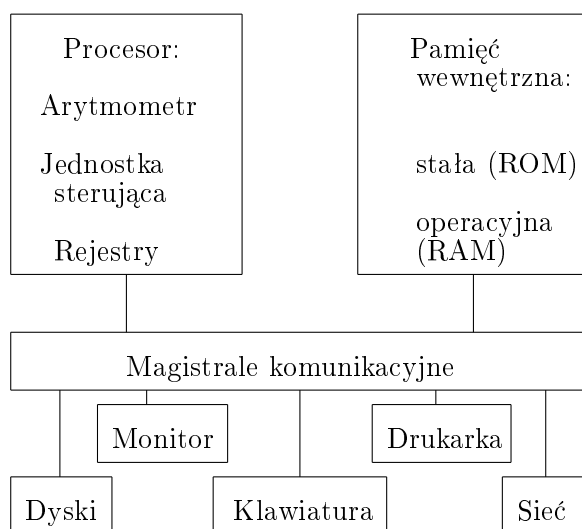
nr	Algorytm	Złożoność	Maksymalny rozmiar zadania		
			1 sekunda	1 minuta	1 godzina
A1	szukanie słowa w słowniku	$O(\log n)$	2^{1000}	-	-
A2	znajdowanie maksimum w tablicy	$O(n)$	1000	$6 * 10^4$	$3.6 * 10^6$
A3	sortowanie przez 'scalanie', 'kopcowanie'	$O(n * \log n)$	140	4893	$2 * 10^5$
A4	sortowanie przez 'wkładanie',	$O(n^2)$	31	244	1897
A5		n^3	10	39	153
A6	Wieża Hanoi	$O(2^n)$	9	15	21

A teraz przypuśćmy, że zwiększymy szybkość komputera 10 razy. Poniższa tablica pokazuje o ile zwiększy się maksymalny rozmiar zadania który można rozwiązać po przyspieszeniu.

nr	Algorytm	Złożoność	Maksymalny rozmiar zadania przed przyspieszeniem.	Maksymalny rozmiar zadania po przyspieszeniu.
A1	szukanie słowa w słowniku	$O(\log n)$	s_1	s_1^{10}
A2	znajdowanie maksimum w tablicy	$O(n)$	s_2	$10 * s_2$
A3	sortowanie przez 'scalanie', 'kopcowanie'	$O(n * \log n)$	s_3	około $10 * s_3$ dla dużych n
A4	sortowanie przez 'wkładanie',	$O(n^2)$	s_4	$3.16 * s_4$
A5		n^3	s_5	$2.15 * s_5$
A6	Wieże Hanoi	$O(2^n)$	s_6	$s_6 + 3.3$

2.8 Komputer od środka

Schemat logiczny komputera

- *Procesor* przetwarza informacje i steruje pozostałymi elementami systemu.
- *Pamięć* służy do przechowywania informacji.
- *Układy wejścia-wyjścia* (Dyski, Monitor, Klawiatura, Drukarka, Sieć) umożliwiają komunikację komputera ze światem zewnętrznym.
- *Magistrale komunikacyjne* łączą moduły komputera.

Komputer działa powtarzając *cykle rozkazowe*. Na jeden cykl rozkazowy składa się wiele operacji. W pewnym przybliżeniu można je przedstawić następująco:

1. pobranie kolejnego rozkazu z komórki pamięci wskazywanej przez licznik rozkazów;

2. sprawdzenie czy rozkaz wymaga pobrania danych, jeśli tak, to wyznaczenie miejsc w pamięci z których należy pobrać dane i umieszczenie danych w rejestrach komputera;
3. wykonanie rozkazu (arytmometr);
4. wysłanie wyniku pod właściwy adres w pamięci;
5. zmiana zawartości licznika rozkazów, tak by wskazywał kolejny rozkaz dla procesora;
6. obsługa przerwań (o ile takie mają miejsce);
7. przejście do kroku 1. w celu wykonania następnego cyklu rozkazów.

Od pomysłu algorytmu do wykonania programu przez maszynę jest szereg kroków do wykonania. Pierwsze kroki są wykonywane człowieka a następne przez maszynę. Można wyszczególnić następujące etapy tego procesu:

1. Pomysł algorytmu (człowiek);
2. Algorytm (człowiek);
3. Program w języku wysokiego poziomu (programista);
4. Program w języku adresów symbolicznych, assemblerze, (kompilacja, maszyna);
5. Kod maszynowy (dalsza kompilacja, maszyna);
6. Wykonanie kodu na komputerze (maszyna).

3 Język C

3.1 Języki programowania wysokiego poziomu

Na opis języka programowania składa się:

1. Precyzyjna *składnia* tzn. dokładne określenie, co jest dopuszczalnym programem w tym języku.
2. Jednoznaczna *semantyka* tzn. jednoznaczny opis każdego wyrażenia dozwolonego składniowo.
 - (a) *Semantyka operacyjna*: opis stanu komputera przed i po wykonaniu instrukcji.
 - (b) *Semantyka denotacyjna*: opis funkcji przekształcającej dane wejściowe w dane wyjściowe.
 - (c) *Semantyka aksjomatyczna*: opis logiczny stanu komputera przed i po wykonaniu (fragmentu) programu.

3.2 Formalna definicja języka imperatywnego

Na tekst programu składają się

1. opis struktur danych, tzn. opis obiektów, na których działa algorytm; w programie: definicje i deklaracje.
2. opis procesu obliczeniowego; w programie: instrukcje.

Czasem zawiera się to w następującej 'równości':

program = algorytm + struktury danych

Schemat programu w języku C można przedstawić tak:

1. Wiersze włączające inne pliki (na przykład biblioteki standardowe języka C);
2. Definicje stałych;
3. Definicje typów;
4. Definicje zmiennych globalnych;
5. Prototypu funkcji;
6. Funkcje;
7. Funkcja main (od której zaczyna się wykonanie programu).

3.3 Zmienne

1. Zmienna i jej nazwa: *zmienną* możemy utożsamiać z obszarem pamięci, w którym przechowywana jest pewna wartość (wartość tej zmiennej w postaci kodu dwójkowego). *Nazwa zmiennej (identyfikator)* to mnemotechniczny adres tego obszaru pamięci. NB. Dla różnych zmiennych obszar pamięci może być różny.

2. *Typ zmiennej* wyznacza wielkość obszaru pamięci przeznaczonego na daną zmienną. Aby poprawnie skompilować program, musimy poinformować kompilator o zamiarze wykorzystania każdej zmiennej (wyjątki od tej reguły poznamy później). Taka informacja to deklaracja zmiennej (lub stałej).

Deklaracje zmiennych w języku C mają następującą postać:

```
typ1 nazwa1, nazwa2;
typ2 nazwa2;
....
```

Deklaracja zmiennych wprowadza identyfikatory zmiennych wymienione po prawej stronie deklaracji, i zapowiada, że będą one używane dla oznaczania wartości typu podanego po lewej stronie deklaracji.

Przykład

```
int m1,n,max;
char a;
float x,y;
```

Definicje *stałych* w języku C mają następującą postać:

```
#define STALA opis stalej;
....
```

Stałe, podobnie jak zmienne, przechowują wartości różnych typów, ale nie mogą być modyfikowane podczas realizacji programu. Nazwy stałych są zwykle pisane dużymi literami.

Przykład.

Przykładowe definicje stałych.

```
#define ZAKRES 100
#define PI 3.14
#define LITERA 'a'
#define LANCUCH "ala"
```

3.4 Typy proste

Podstawowymi typami języka C są *typy standardowe*. Przy ich pomocy definiuje się bardziej złożone *typy strukturalne*.

Typy standardowe

typ	identyfikator typu	przykładowe elementy typu	funkcje i relacje
całkowity	int	-2, 1, 1000	+, -, *, /, %, <
znakowy	char	'a', '1', '+'	
rzeczywisty	float	10, 1.7, 1, 2E4	+, -, *, /

Operacje boolowskie: && - koniunkcja, || - alternatywa, ! - negacja, == - test równości. Wyniki operacji boolowskich są liczbami całkowitymi: 0 lub 1.

Przykład deklaracji zmiennych:

```
float x,y,z;
char litera;
int m,n;
```

Używając funkcji i relacji, tworzymy ze zmiennych i stałych *wyrażenia*.

Przykłady wyrażeń:

1. $(x + y)/z$ - wyrażenie typu *float*;
2. $(x + y) < z$ - warunek (wyrażenie typu całkowitego: 0 -fałsz 1 -prawda);
3. $x + y == z$ - warunek (wyrażenie typu całkowitego: 0 -fałsz 1 -prawda);
4. $n \% m$ - wyrażenie typu całkowitego (n modulo m).

3.5 Typy strukturalne

Typy strukturalne są definiowane z wcześniej zdefiniowanych typów przy pomocy tzw. konstruktorów typów (operacji na typach).

Tablice

Deklaracja tablicy:

```
T1 t[ZAKRES];
T2 a[ZAKRES1][ZAKRES2];
```

gdzie $T1$, $T2$ są dowolnymi typami. Tablice w C są zawsze indeksowane liczbami naturalnymi zaczynając od zera.

Teorio-monogociowo tablicom typu $T2$ odpowiadają funkcje z produktu kartezjańskiego $\{0, \dots, ZAKRES1-1\} \times \{0, \dots, ZAKRES2-1\}$ int.

Przykład definicji typów tablicowych:

```
int tab[10];
char a[20];
float t[100][20];
```

Struktury

Deklaracja struktury:

```
struct student
{
    int imie[10];
    int nazwisko[15];
    int pesel;
    char litera;
    char kierunek[10];
    float srednia;
};
```

gdzie **student** jest identyfikatorem definiowanego typu rekordowego, **imie** jest polem rekordu typu tablica 10-elementowa typu integer, **litera** jest polem typu **char**, itd.

Teorio-mnogościowo rekordy typu **student** to n-tki uporządkowane, elementy produktu kartezjańskiego $\text{int} \times \dots \times \text{float}$.

Jeśli zadeklarujemy zmienną

```
struct student s;
```

to możemy przypisać jej polom wartości na przykład tak

```
s.pesel=123;
s.litera='a';
strcpy(s.nazwisko,"Kowalski");
s.pesel=123;
s.litera='a';
strcpy(s.kierunek,"Matematyka");
```

Typy wskaźnikowe *Typy wskaźnikowe* służą między innymi do konstrukcji dynamicznych struktur danych. Mogą one przechowywać adresy zmiennych innych typów. Będą one omawiane później.

Z typami związane są

1. operacje na elementach danego typu;
2. sposób dostępu do informacji przechowywanych w zmiennych i stałych danego typu;
3. konstrukcje programotwórcze służące do przeszukiwania elementów typów strukturalnych.

3.6 Przegląd instrukcji języka C

Poniżej opiszemy kolejno podstawowe instrukcje języka C i ich znaczenia. Instrukcje kończą się średnikiem.

Instrukcja przypisania

Instrukcja ma postać

```
a=w
```

gdzie *a* jest zmienną a *w* jest wyrażeniem tego samego typu co zmienna *a*.

Przykład. Przy deklaracji zmiennych

```
float a,x;
int n,m,tab[20], p;
char a[10];
```

możemy na przykład dokonać takich podstawień

```
a=(x+n)/2;
n=n*m;
n=n+2;
p=(a<x) || (n==0);
```

Opis logiczny instrukcji. Znaczenie tej instrukcji opisuje aksjomat

$$P(a \setminus w) \{ a = w \} P \quad (1)$$

gdzie *P* jest dowolną formułą, a $P(a \setminus w)$ jest formułą powstałą z *P* przez zastąpienie wszystkich¹ wystąpień zmiennej *a* wyrażeniem *w*. Cała formuła (1) oznacza, że jeśli

¹Są tu pewne ograniczenia, które nas w praktyce nie będą dotyczyć. Gdy formuła *P* ma kwantyfikatory, to wyrażenie *w* wstawiamy na tak zwane *wolne* wystąpienia zmiennej *a*. Ponadto, takie podstawienie nie może wiązać żadnej ze zmiennych występujących w wyrażeniu *w*.

przed wykonaniem instrukcji $a=w$ spełniony jest warunek $P(a \setminus w)$, to po wykonaniu instrukcji $a=w$ spełniony jest warunek P .

Przykłady zastosowania aksjomatu (1):

$$(b == (x + n) + 1) \{a = x + n;\} (b == a + 1)$$

czyli jeśli przed wykonaniem instrukcji $a = x + n$ zachodzi $(b == (x + n) + 1)$ to po jej wykonaniu zachodzi $(b == a + 1)$.

$$(n + 1 < k \wedge n + 1 > 0) \{n = n + 1;\} (n < k \wedge n > 0)$$

czyli jeśli przed wykonaniem instrukcji $n = n + 1$ zachodzi $(n + 1 < k \wedge n + 1 > 0)$, to po jej wykonaniu zachodzi $(n < k \wedge n > 0)$.

Innymi słowy instrukcja podstawiania jest wykonywana w ten sposób, że najpierw wyliczamy wartość wyrażenia po prawej stronie a potem wstawiamy wyliczoną wartość na zmienną po lewej stronie.

Do opisu znaczenia instrukcji przypisania użyliśmy *zapisu logicznego*. Ogólnie zapis logiczny ma postać

$$P \{ I \} Q$$

gdzie P i Q są formułami a I instrukcją, i oznacza, że jeśli przed wykonaniem instrukcji I prawdziwa jest formuła P , to po jej wykonaniu (o ile wykonywanie instrukcji się zakończy) prawdziwa jest formuła Q . P nazywamy *warunkiem początkowym* a Q *warunkiem końcowym*.

Prawdziwa jest następująca *reguła wnioskowania*

$$\frac{P \{ I \} Q, \quad Q \{ J \} R}{P \{ I J \} R} \quad (2)$$

Ta reguła, jak i inne reguły wnioskowania, pozwala wywnioskować formułę pod kreską o ile ustalimy prawdziwość formuł nad kreską.

Często użyteczna jest reguła, która nieznacznie uogólnia regułę (2)

$$\frac{P \Rightarrow P', \quad P' \{ I \} Q, \quad Q \Rightarrow Q', \quad Q' \{ J \} R, \quad R \Rightarrow R'}{P \{ I J \} R'} \quad (3)$$

Przykład. Zamianę wartości zmiennych x i y dowolnego typu T można wykonać używając dodatkowej zmiennej z typu T w następujący sposób:

$z=x;$
 $x=y;$
 $y=z;$

Można to wykazać używając opisu znaczenia instrukcji podstawiania (1) oraz reguły (2) w następujący sposób:

$$(x == a \wedge y == b) \{z = x;\} (z == a \wedge y == b)$$

$$(z == a \wedge y == b) \{x = y;\} (z == a \wedge x == b)$$

$$(z == a \wedge x == b) \{y = z;\} (y == a \wedge x == b)$$

W praktyce takie rozumowania jest lepiej prowadzić od końca.

Zatem używając dwukrotnie reguły (2), otrzymujemy

$$(x == a \wedge y == b) \{z = x; x = y; y = z; \} (y == a \wedge x == b)$$

Gdy T jest typem całkowitym lub rzeczywistym, to możemy zamienić wartości zmiennych x i y , nie używając dodatkowej zmiennej, w następujący sposób:

```
x=x+y;
y=x-y;
x=x-y;
```

By pokazać, że powyższe trzy instrukcje rzeczywiście wymieniają wartości zmiennych x i y , znowu użyjemy aksjomatu (1) zaczynając od końca (gdzie wstawiamy formułę, którą chcemy udowodnić ($y = a \wedge x = b$)):

$$\begin{aligned} ((x+y)-((x+y)-y)) == b \wedge (x+y)-y == a \{x = x+y; \} x-(x-y) == b \wedge x-y == a \\ x - (x - y) == b \wedge x - y == a \{y = x - y; \} (x - y) == b \wedge y == a \\ (x - y) == b \wedge y == a \{x = x - y; \} x == b \wedge y == a \end{aligned}$$

Formuła pierwsza $((x+y)-((x+y)-y)) == b \wedge (x+y)-y == a$ (otrzymana na końcu) nie jest tą, o którą nam chodzi. Ale zauważmy, że prawdziwa jest formuła

$$(x == a \wedge y == b) \Rightarrow ((x+y)-((x+y)-y)) == b \wedge (x+y)-y == a$$

A teraz używając reguły (3), otrzymujemy żądany wynik:

$$(x == a \wedge y == b) \{x = x+y; y = x-y; y = x-y; \} (x == b \wedge y == a)$$

Instrukcja pusta

Instrukcja pusta to pusty ciąg znaków zakończony średnikiem i znaczy 'nic nie rób'. Jej znaczenie opisuje się aksjomatem

$$P\{ ; \} P$$

dla dowolnej formuły P .

Instrukcja złożona

Instrukcja złożona łączy ciąg instrukcji w jedną instrukcję i ma postać $\{ I_1 \dots I_n \}$, gdzie $I_1, \dots, I_n$ są instrukcjami. Znaczenie tej instrukcji opisuje reguła

$$\frac{P_i \{ I_i \} P_{i+1} \quad i = 1, \dots, n}{P_1 \{ \{ I_1 \dots I_n \} \} P_{n+1}} \quad (4)$$

Przykład. Fragment programu

```
{
  x=x+2;
  y=2*x;;
}
```

jest złożeniem trzech instrukcji, z których ostatnia jest instrukcją pustą.

Instrukcje warunkowe

Mamy dwie instrukcje warunkowe. Pierwsza ma postać

`if (w) I`

gdzie w jest warunkiem (wyrażeniem o wartości całkowitej 0- fałsz, coś innego - prawda) a I jest instrukcją. Znaczenie tej instrukcji opisuje reguła

$$\frac{P \wedge w \{ I \} Q \quad P \wedge \neg w \Rightarrow Q}{P \{ \text{if } (w) \ I \} Q} \quad (5)$$

tzn. instrukcja oznacza 'jeśli w to wykonaj I '. Druga instrukcja warunkowa jest rozszerzeniem pierwszej i ma postać

`if (w) I1 else I2`

gdzie w jest warunkiem a $I1$ i $I2$ są instrukcjami. Znaczenie tej instrukcji opisuje reguła

$$\frac{P \wedge w \{ I1 \} Q \quad P \wedge \neg w \{ I2 \} Q}{P \{ \text{if } (w) \ I1 \ \text{else } I2 \} Q} \quad (6)$$

tzn. instrukcja oznacza 'jeśli w , to wykonaj $I1$, w przeciwnym wypadku wykonaj $I2$ '.

Przykład. Jeśli x jest typu całkowitego, to mamy

$$T \{ \text{if } (x < 0) \ abs = -x; \ \text{else } abs = x; \} \ abs == |x| \quad (7)$$

gdzie T oznacza formułę zawsze prawdziwą. Z (1) i (3) mamy

$$\frac{(T \wedge x < 0) \Rightarrow (-x == -x \wedge x < 0), \quad (abs == -x \wedge x < 0) \Rightarrow (abs == |x|)}{\frac{((-x == -x \wedge x < 0) \{ abs = -x; \} (abs == -x \wedge x < 0))}{(T \wedge x < 0) \{ abs = -x; \} (abs == |x|)}}$$

i podobnie można pokazać, że

$$(T \wedge \neg(x < 0)) \{ abs = x \} (abs == |x|).$$

Zatem (7) wynika z powyższych dwóch formuł na mocy reguły (6).

Iteracja warunkowa (pętla while)

Instrukcja iteracji warunkowej ma postać

`while (w) I`

gdzie w jest warunkiem a I jest instrukcją. Sprawdzamy warunek w , jeśli jest prawdziwy (wartość w jest różna od zera), to wykonujemy instrukcję I i cykl zazynamy od nowa. Kończymy wykonanie pętli, gdy warunek jest nieprawdziwy (wartość w jest równa zero).

Przykład.

```
while (x<y)
{
    x=x+2;
    y=y+1;
}
```

Znaczenie tej instrukcji opisuje reguła

$$\frac{P \wedge w \{ I \} P}{P \{ \text{while } (w) I \} P \wedge \neg w} \quad (8)$$

Formułę P spełniającą przesłanki tej reguły nazywamy *niezmiennikiem pętli*. Instrukcja ta powoduje, że instrukcja I jest wykonywana dopóki warunek w jest spełniony. Zauważmy, że w regule (8) warunek P występuje zarówno w warunku początkowym jak i końcowym (stąd jego nazwa *niezmiennik*). Umiejętny wybór takiego niezmiennika jest zazwyczaj najistotniejszym problemem przy dowodzeniu częściowej poprawności programów.

Przykład. Pokażemy, że po wykonaniu poniższego fragmentu programu zmienna iloczyn ma wartość $m * n$. Wszystkie zmienne są typu całkowitego.

```

if (n<0)  a=-n;
          else a=n;
k=0;
x=0;
while (k<a)
{
    x=m+x;
    k=k+1;
}
if (n<0) iloczyn=-x;
          else iloczyn=x;

```

Mamy

$$T \{ \text{if } (n<0) \text{ a}=-n; \text{ else a}=\text{n}; \} (a == |n|)$$

oraz

$$(a == |n|) \{ k=0; x=0; \} (k == 0 \wedge x == 0 \wedge (a == |n|)).$$

Prawdziwa jest następująca formuła

$$(k == 0 \wedge x == 0 \wedge (a == |n|)) \Rightarrow (k \leq a \wedge x == k * m)$$

Ponadto dla formuły $Q = (k \leq a \wedge x == k * m)$ mamy

$$Q \wedge (k < a) \{ x=m+x; k=k+1; \} Q$$

Zatem Q jest niezmiennikiem pętli i na mocy reguły (8) mamy

$$Q \{ \text{while } (k<a) \{ x=m+x; k=k+1 \} \} (\neg(k < a) \wedge Q).$$

Używając reguły (3), otrzymujemy

$$Q \{ \text{while } (k<a) \{ x=m+x; k=k+1; \} \} (k == a \wedge Q).$$

Ponadto mamy też

$$(x == a * m \wedge a == |n|) \{ \text{if } (n<0) \text{ iloczyn}=-x; \text{ else iloczyn}=x; \}$$

$$(iloczyn == n * m).$$

Łącząc powyższe formuły przy pomocy reguły (3), otrzymujemy tezę.

Iteracja ograniczona (pętla for)

Instrukcja iteracji ograniczonej ma postać

```
for ( w1 ; w2 ; w3) I
```

gdzie **w1** **w2** **w3** są wyrażeniami a **I** instrukcją:

1. wyrażenie **w1** jest obliczane raz na początku wykonywania całej instrukcji pętli;
2. o ile warunek **w2** jest prawdziwy, wykonujemy 'kolejny obrót pętli' czyli instrukcję **I** ;
3. instrukcja **w3** jest wykonywana po każdym wykonaniu pętli;
4. cykl ten powtarzamy dopóki, warunek **w2** jest spełniony (tzn. wartość wyrażenia **w2** jest różna od zera).

Zatem powyższa instrukcja jest równoważna następującej sekwencji instrukcji

```
w1;
while (w2)
{
    I
    w3;
}
```

Przykład.

```
for (i=0 ; i<10 ; i=i+1)
{
    x=x*i;
    y=y+i;
}
```

Instrukcje wejścia-wyjścia

Instrukcje wejścia-wyjścia służą do komunikacji ze 'światem zewnętrznym'. Instrukcja

```
printf("Wynik %d.",w);
```

wypisuje na ekran ciąg znaków "Wynik "wartość wyrażenia *w* i na koniec znak ".". Instrukcja

```
scanf("%d",&m);
```

wczytuje wartość z klawiatury na zmienną *m* typu całkowitego.

Przykłady. Podajemy poniżej dwa proste przykłady programów. Pierwszy **nwd** oblicza największy wspólny dzielnik a drugi **srednia** średnią arytmetyczną *n* liczb.

```

#include <stdio.h>
#include <stdlib.h>

int main()
{
    int m,n,a,b;
    printf("Wpisz dwie liczby dodatnie:\n");
    scanf("%d %d",&m,&n);
    a=m;
    b=n;
    while (m!=n)
        if (m>n) m=m-n;
        else n=n-m;
    printf("NWD(%d,%d)=%d\n",a,b,m);
    return 0;
}

```

```

#include <stdio.h>
#include <stdlib.h>
#define ZAKRES 10

int main()
{
    int a[ZAKRES],i,s;
    float x;
    for (i=0;i<ZAKRES;i=i+1)
        scanf("%d",&a[i]);
    x=0;
    for (i=0; i<ZAKRES; i=i+1)
        x=x+a[i];
    for (i=0; i<ZAKRES; i=i+1)
        printf("%d ",a[i]);
    printf("\nSrednia: %.3f",x/ZAKRES);
    return 0;
}

```

3.7 Funkcje

Programy nawet w języku wysokiego poziomu, jeśli nie są podzielone na mniejsze moduły, szybko stają się nieczytelne. By temu zapobiec, można je dzielić na mniejsze moduły, które wykonują poszczególne fragmenty zadania i mają bardziej przejrzystą formę. W języku C modularyzacji większych programów służą *funkcje*. Rozważmy następujące zadanie.

Zadanie.

- Dane: tablica A liczb całkowitych.
- Wynik: Liczba wystąpień liczby 1 po liczbie 0.

Dla tablicy $A = [1, 0, 0, 7, 1, 1, 0, 6, 7, 1, 1]$ wynik powinien być 2. Można to zadanie rozwiązać tak:

```

#include <stdio.h>
#include <stdlib.h>
#define ZAKRES 15

int a[ZAKRES],s,n,i; //zmienne globalne

int main()
{
    for (i=0; i<ZAKRES; i++) //wczytanie danych do tablicy
        scanf("%d ",&a[i]);
    n=s=0; //inicjalizacja zmiennych
    while (n<ZAKRES) //petla glowna
    {
        while ((n<ZAKRES) && (a[n]!=0)) //szukaj kolejnego 0 w tablicy a
            n++;
        if (a[n]==0)
        {
            while ((n<ZAKRES) && (a[n]!=1)) //szukaj kolejnego 0 w tablicy a
                n=n+1;
            if (a[n]==1) s++;
        }
    }
    printf("\nLiczba kombinacji %d\n",s);
    return 0;
}

```

Po znaku // zapisane są komentarze wyjaśniające, co robią poszczególne fragmenty programu. Można jednak ten program zapisać, używając procedur tak:

```

#include <stdio.h>
#include <stdlib.h>
#define ZAKRES 15

int a[ZAKRES],s,n; //zmienne globalne

void dane (int a[]) //wczytanie danych
{
    int i;
    for (i=0; i<ZAKRES; i++)
        scanf("%d ",&a[i]);
}

void szukaj (int *j, int x)// szukaj w tablicy z wartosci x od miejsca j
{
    while (((*j)<ZAKRES) && (a[*j]!=x))
        (*j)++;
}

int main()
{
    dane(a); //wczytanie danych
}

```

```

    n=s=0;    //inicjalizacja zmiennych
    while (n<ZAKRES) //petla glowna
    {
        szukaj(&n,0); //szukaj kolejnego 0 w tablicy a
        if (a[n]==0)
        {
            szukaj(&n,1); //szukaj kolejnej 1 w tablicy a
            if (a[n]==1) s++;
        }
    }
    printf("\nLiczba kombinacji %d\n",s);
    return 0;
}

```

Mając taki program, można go teraz łatwo poprawić by szukał różnych kombinacji liczb na, przykład 0, 1 i 2, 4.

```

#include <stdio.h>
#include <stdlib.h>
#define ZAKRES 15

void dane (int a[]) //wczytanie danych
{
    int i;
    for (i=0; i<ZAKRES; i++)
        scanf("%d ",&a[i]);
}

void szukaj (int a[], int *u, int x)
//szukaj w tablicy z wartosci x od miejsca *u
//tj. o wartosci znajdujacej sie pod adresem u
{
    while (((*u)<ZAKRES) && (a[*u]!=x))
        (*u)++;
}

int kombinacja (int a[], int k, int l) // liczba wystapien l po k w tablicy a
{
    int s,n; //deklaracja zmiennych

    n=s=0;    //inicjalizacja zmiennych
    while (n<ZAKRES) //petla glowna
    {
        szukaj(a,&n,k); //szukaj kolejnego 0 w tablicy a
        printf("n %d ",n);
        if (a[n]==k)
        {
            szukaj(a,&n,l); //szukaj kolejnej 1 w tablicy a
            printf("n %d s %d",n,s);
            if (a[n]==l) s++;
        }
    }
}

```

```

    }
    return s;
}

int main()
{
    int a[ZAKRES]; //deklaracja zmiennych
    dane(a); //wczytanie danych
    // wypisanie wynikow
    printf("\nLiczba kombinacji 0 przed 1: %d\n",kombinacja(a,0,1));
    printf("\nLiczba kombinacji 2 przed 4: %d\n",kombinacja(a,2,4));
    return 0;
}

```

W ten sposób pierwszy program został podzielony na mniejsze moduły, które wykonują jasno określone podzadania. A sam program główny został zredukowany do 'spisu treści'.

Parametry i zmienne związane z procedurami

Ponieważ funkcje mogą zależeć od parametrów różnego rodzaju i można w nich deklarować dodatkowe zmienne, które istnieją tylko w czasie wykonywania tej funkcji, w poniższych tabelach zestawiamy i opisujemy te nowo napotkane 'obiekty'.

Zmienne w procedurach	
Globalne (zmienne używane w procedurze, ale nie zadeklarowane w tej procedurze i nie będące parametrami formalnymi)	Lokalne (zmienne zadeklarowane w procedurze i istniejące tylko podczas działania tej procedury)

Zmienne:

- *Zmienne globalne* są zadeklarowane w nagłówku programu i istnieją w czasie całego działania programu.
- *Zmienne lokalne* są deklarowane po nagłówku procedury i istnieją tylko w czasie działania tej procedury.
- W ciele procedury dostępne są zarówno zmienne lokalne zadeklarowane w tej procedurze jak i, i zmienne globalne. Wyjątek od tej reguły stanowi sytuacja, w której zmienna globalna ma ten sam identyfikator co zmienna lokalna. Wtedy zmienna globalna nie jest dostępna w tej procedurze².

²Takie zjawisko nazywa się *zastępowaniem zmiennych*

Parametry procedur	
Formalne (wyliczone w nagłówku procedury i używane w ciele procedury)	Aktualne (wyliczone przy każdymwołaniu procedury)
<i>wołane przez wartość</i>	<i>wyrażenia</i> typów odpowiadających parametrom formalnym
<i>wołane przez zmienną</i> (adres, wskaźnik)	adresy <i>zmiennych</i> typów odpowiadających (adresom) parametrom formalnym

Są dwa³ typy wołań parametrów. Parametr może przekazywać jakąś wartość do funkcji lub jakąś zmienną. Przekazanie zmiennej może służyć między innymi temu by na tej zmiennej wykonać jakieś operacje, których wynik będzie widoczny po zakończeniu wykonywania funkcji. W języku C by przekazać wartość zmiennej (lub wyrażenia) typów `int`, `char`, `float` po prostu wpisujemy odpowiednie wyrażenia w miejsce parametrów formalnych funkcji. Natomiast jeśli chcemy przekazać zmienną do funkcji to musimy w rzeczywistości przekazać adres tej zmiennej. W przypadku typów tablicowych dzieje się to automatycznie, to znaczy przekazując tablice jako parametr funkcja dostaje adres tablicy (dokładniej adres pierwszego elementu tablicy). Jeśli chcemy przekazać do funkcji `foo`, na przykład, zmienną `m` typu `int`, to przekazujemy jej adres `&m` a odpowiedni parametr formalny funkcji `foo` musi wyglądać tak `int foo (... ,int *k, ...)`.

Parametry:

- *Parametry formalne* procedury to zmienne zadeklarowane w nagłówku procedury (w nawiasie, po identyfikatorze procedury).
- *Parametry aktualne* procedury to zmienne lub wyrażenia, które są parametrami przy wołaniach procedury.
- Parametry formalne *wołane przez wartość* zachowują się w ciele procedury jak zmienne lokalne z tą różnicą, że są *inicjalizowane* przed rozpoczęciem wykonywania procedury przez wartości parametrów aktualnych.
- Parametry formalne *wołane przez zmienną* to w istocie parametry wołane przez wartość, przy czym wartością przekazywaną jest adres zmiennej. W ten sposób funkcja ma dostęp nie tylko do wartości tej zmiennej, ale i do samego obszaru pamięci, który zajmuje ta zmienna. W tym przypadku zmiana wartości zmiennej w czasie wykonywania funkcji będzie widoczna po zakończeniu wykonywania funkcji.

Przykład. Natępujący program

³W rzeczywistości jest więcej niż dwa sposoby wołania parametrów, ale tylko dwa typy wołań opisane powyżej będą dla nas istotne.

```

#include <stdio.h>
#include <stdlib.h>
#define ZAKRES 15

int tab[ZAKRES],a,b,c;

int cos (int t[], int x, int *u)
{
    int c;
    c=x+(*u);
    tab[0]=2*c;
    x=3*c;
    *u=4*c;
    printf("Wartości zmiennych: %d %d %d %d\n",t[0],x,*u,c);
}

int main()
{
    a=5; b=17; c=100;
    cos(tab,a,&b);
    printf("Wyniki: %d %d %d %d\n",tab[0],a,b,c);
    return 0;
}

```

wypisze na ekranie

```

Wartości zmiennych: 44 66 88 22
Wyniki: 44 5 88 100

```

W procedurze `cos`, `t` jest parametrem typu tablicowego o wartościach `int`, `x` jest parametrem formalnym typu `int`, `u` jest parametrem formalnym typu adresu zmiennej typu `int`, `c` jest zmienną lokalną typu `int`. Zmienne `int`, `a`, `b`, `b` są zmiennymi globalnymi, przy czym zmienna globalna `c` jest zasłonięta w procedurze przez zmienną lokalną o tej samej nazwie.

3.8 Procedury rekurencyjne

Procedury rekurencyjne to takie, które wołają same siebie.

Jedną z najprostszych funkcji, którą wygodnie jest definiować rekurencyjnie, jest funkcja *silnia*. Można ją zdefiniować tak:

$$n! = \begin{cases} 1 & \text{gdy } n = 0 \\ n * (n - 1)! & \text{gdy } n > 0 \end{cases}$$

Tę matematyczną definicję można łatwo przetłumaczyć na funkcję w języku C:

```

int silnia(int n)
{
    if (n==0) return 1;
    else return n*silnia(n-1);
}

```

Do administrowania obliczeniami programu używającego funkcji używamy *stosu odwołań*. *Stos*⁴ jest jedną z najprostszych dynamicznych struktury danych. Na *stosie* można dokonywać trzech operacji:

1. włożyć element na wierzch *stosu*;
2. zdjąć element z wierzchu *stosu*;
3. sprawdzić czy *stos* jest pusty.

Stos liter można sobie wyobrażać tak:

C
A
B
A

Ważne jest, że liczba elementów na stosie jest w zasadzie nieograniczona, jego wielkość może się zmieniać *dynamicznie* w trakcie wykonywania programu w zależności od bieżących potrzeb.

Spróbujmy teraz przeanalizować, jak jest wykonywana instrukcja `silnia(5)` umieszczona w pewnym miejscu programu głównego, które oznaczymy przez $\otimes$. By obliczyć wartość `silnia(5)`, musimy przerwać wykonywanie kolejnych instrukcji programu, wykonać procedurę *silnia* z parametrem o wartości 5 a następnie powrócić do wykonywania programu w miejscu, w którym je przerwaliśmy. By umożliwić taki powrót, wkładamy na stos adres miejsca powrotu $\otimes$ i aktualne wartości zmiennych. Teraz stos wygląda tak: 1

$\otimes$, wart. zm.

Rozpoczynając wykonywanie ciała funkcji *silnia*, zmienna n ma wartość 5. Zatem $n \neq 0$ i pozostaje do obliczenia wyrażenie $n \cdot \text{silnia}(n-1)$ przy wartości zmiennej n równej 5. W tym celu należy obliczyć wartość wyrażenia $n \cdot \text{silnia}(n-1)$. Wartość n znamy, ale by obliczyć wartość `silnia(n-1)` musimy ponownie wywołać procedurę *silnia* tym razem od parametru aktualnego $n - 1 = 5 - 1 = 4$. Przed wywołaniem `silnia(n-1)` trzeba zapamiętać, gdzie mamy wrócić z tegowołania i jakie wartości mają mieć wtedy zmienne. Oznaczmy miejsce `silnia(n-1)` w ciele procedury *silnia* jako $\oplus$. Zatem w tym przypadku musimy zapamiętać adres miejsca powrotu $\oplus$ i wartość zmiennej n równą 5. Te dane wkładamy na stos, który wygląda teraz tak:

$\oplus$, $n = 5$
$\otimes$, wart. zm.

⁴Stos na przykład książek ma to do siebie, że można wkładać książki na wierzch i z wierzchu je zdejmować, nie można natomiast wyjmować ich ze środka, bez naruszania całej konstrukcji.

Mając tak zabezpieczony powrót rozpoczynamy obliczanie procedury *silnia* z wartością początkową parametru n równą 4. Ponieważ $4 \neq 0$, znowu musimy wywołać procedurę *silnia*, ale tym razem od parametru aktualnego $n = 4 - 1 = 3$. Przed wywołaniem *silnia*($n-1$) znów trzeba zapamiętać, gdzie mamy wrócić z tegowołania i jakie wartości mają mieć wtedy zmienne. Zatem wkładamy na stos adres miejsca powrotu i wartość zmiennej n . Teraz stos wygląda tak:

$\oplus, n = 4$
$\oplus, n = 5$
$\otimes, \text{wart. zm.}$

... i rozpoczynamy obliczanie *silnia*(3). W ten sposób dojdziemy w końcu do sytuacji w której stos wygląda tak:

$\oplus, n = 1$
$\oplus, n = 2$
$\oplus, n = 3$
$\oplus, n = 4$
$\oplus, n = 5$
$\otimes, \text{wart. zm.}$

... i rozpoczynamy obliczanie *silnia*(0). W tym przypadku wartość funkcji *silnia* jest obliczana bezpośrednio w ciele procedury bez potrzeby dalszych odwołań. Po skończeniu obliczenia *silnia*(0) na wierzchu stosu znajduje się informacja 'co dalej'. Zdejmujemy zatem z wierzchu stosu dane $\oplus$ i $n = 1$, tak że stos wygląda teraz tak:

$\oplus, n = 2$
$\oplus, n = 3$
$\oplus, n = 4$
$\oplus, n = 5$
$\otimes, \text{wart. zm.}$

i kontynuujemy obliczenie w miejscu $\oplus$ z wartością $n = 1$, tzn. kontynuujemy obliczanie wartości funkcji *silnia* z wartością $n = 1$ i obliczaną właśnie wartością *silnia*(0) równą 1. Teraz wyliczamy, że *silnia*(1) ma wartość 1 i kończymy wykonywanie tegowołania funkcji *silnia* i ponownie wracamy do obliczania w miejscu $\oplus$ z wartością zmiennych, które są zapamiętane teraz na wierzchu stosu. Zdejmujemy zatem z wierzchu stosu dane $\oplus$ i $n = 2$ i kontynuujemy obliczenie funkcji *silnia* aż do momentu gdy zakończymy obliczanie wartości *silnia*(5) równej 120. W tym momencie stos wygląda tak:

$\otimes, \text{wart. zm.}$

Opróżniamy teraz stos, wracamy do miejsca $\otimes$ i wartości zmiennych sprzed wołania `silnia(5)` oraz wartością `silnia(5)` równą 120 i kontynuujemy wykonywanie programu.

Możemy drzewo odwołań dla wołania `silnia(5)` przedstawiać tak:

```

silnia(5)
  |
silnia(4)
  |
silnia(3)
  |
silnia(2)
  |
silnia(1)
  |
silnia(0)

```

tzn. `silnia(5)` woła `silnia(4)` aż do `silnia(0)`, a ta ostatnia jest wyliczana bez żadnych dodatkowych wołań.

Zła rekurencja. Rekurencyjne procedury są zwykle bardziej czytelne i łatwiejsze do zaprogramowania. Ponieważ jednak ich implementacja używa *stosu*, zwykle używają większej pamięci i są nieco wolniejsze od procedur nierekurencyjnych, o ile takie istnieją. Na przykład funkcję *silnia* można obliczyć iteracyjnie:

```

int silnia1(int n)
{
    int s,i;
    s=1;
    for (i= 1; i<=n; i++)
        s=s*i;
    return s;
}

```

Tak zapisana funkcja jest nieco mniej czytelna, ale obliczenia przy jej użyciu będą nieco efektywniejsze. Natomiast w przypadku obliczania ciągu Fibbonacciego zdefiniowanego następująco:

$$f_n = \begin{cases} 0 & \text{gdy } n = 0 \\ 1 & \text{gdy } n = 1 \\ f_{n-2} + f_{n-1} & \text{gdy } n > 1 \end{cases}$$

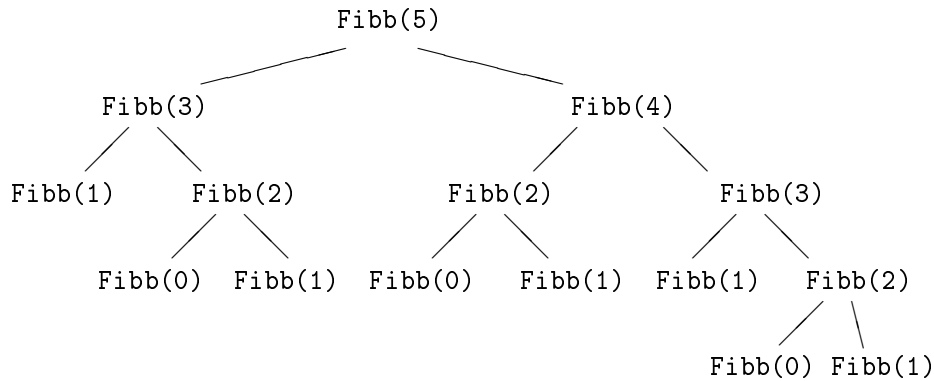
różnica szybko robi się o wiele istotniejsza. Jeśli zapiszemy tę funkcję rekurencyjnie:

```

int Fibb(int n)
{
    if (n==0) return 0;
    else if (n==1) return 1;
    else return Fibb(n-2)+Fibb(n-1);
}

```

to wygląda ona elegancko, ale jest *bardzo nieefektywna*, gdyż wiele wartości będzie wyliczała wielokrotnie. Drzewo odwołań dla wołania `Fibb(5)` będzie wyglądało tak:

A zatem `Fibb(3)` będzie wywołany dwa razy, `Fibb(2)` i `Fibb(0)` będzie wywołany trzy razy, a `Fibb(1)` będzie wywołany pięć razy! Taka procedura nie tylko pochłania więcej pamięci, ale i wielokrotnie więcej czasu od procedury iteracyjnej:

```

int Fibb1(int n)
{
    int x,y,i;
    if (n<2) return n;
    else {
        x=1;
        y=0;
        for (i=1; i<n; i++)
        {
            x=x+y;
            y=x-y;
        }
        return x;
    }
}

```

Zauważmy, że niezmiennikiem pętli `for` w procedurze `Fibb1` jest formuła $x = f_{i+1} \wedge y = f_i$. A stąd łatwo zauważyć, że funkcja `Fibb1` też oblicza wartości ciągu Fibbonacciego.

Zatem jeśli jest proste rozwiązanie iteracyjne, to lepiej unikać rekurencji.

3.9 Poprawność programów

Jak się przekonać, że napisany przez nas program jest poprawny, tzn. dla poprawnych danych wejściowych daje poprawne wyniki? Testowanie jest pewną wskazówką ale trudno przetestować program dla wszystkich danych wejściowych. Potrzebny jest *dowód poprawności*.

Mówimy, że program jest *poprawny*, jeśli daje poprawne wyniki dla wszystkich możliwych danych wejściowych. Dowody poprawności zwykle składają się z dwóch części: *dowodu częściowej poprawności* i *własności stopu*.

- *Warunek początkowy* określa własności, jakie muszą spełniać poprawne dane wejściowe.
- *Warunek końcowy* określa własności, jakie muszą spełniać poprawne dane wyjściowe, wyniki.

- Program lub fragment programu S jest *częściowo poprawny ze względu na warunek początkowy p i warunek końcowy q* , jeśli o ile dane wejściowe spełniają warunek p i program się zatrzyma, to dane wyjściowe spełniają warunek q . Notacja: $p\{S\}q$.
- Program lub fragment programu S jest *poprawny ze względu na warunek początkowy p i warunek końcowy q* , jeśli o ile dane wejściowe spełniają warunek p , to program się zatrzyma i dane wyjściowe spełniają warunek q .

Przykład 1.

Pokażemy, że fragment programu $S1$

```
silnia=1;
k=1;
while (k<n) {
    k=k+1;
    silnia=silnia*k;
}
```

jest poprawny ze względu na warunek początkowy $p = (n > 0)$ i warunek końcowy $q = (silnia == n!)$, przy założeniu, że zmienne **silnia**, **k**, **n** są typu **int**.

Zauważmy, że jeśli p jest spełniony przed rozpoczęciem wykonywania $S1$, to $r = (silnia == k!) \wedge (k \leq n)$ jest spełniony po wykonaniu pierwszych dwóch instrukcji z $S1$.

Pokażemy, że formuła r jest niezmiennikiem pętli *while*. Oznaczmy przez S instrukcję $\{k=k+1; silnia==silnia*k;\}$.

Założmy, że warunki r i $(k < n)$ są spełniane. Oznaczmy przez $silnia_0$ oraz k_0 wartości zmiennych $silnia$ i k przed wykonaniem S a przez $silnia_1$ i k_1 wartości tych zmiennych po wykonaniu S . Pierwsza instrukcja z S zwiększa wartość k o jeden, a stąd $k_1 = k_0 + 1$. Ponieważ $k_0 < n$ to $k_1 = k_0 + 1 \leq n$. Druga instrukcja z S mnoży wartość zmiennej $silnia$ przez (nową) wartość k . Zatem

$$silnia_1 = silnia_0 * k_1 = k_0! * (k_0 + 1) = (k_0 + 1)! = k_1!$$

Czyli pokazaliśmy, że

$$r \wedge (k < n) \{S\} r$$

i z reguły (8) otrzymujemy, że

$$r\{\text{while } (k < n) S\}(k \geq n) \wedge r$$

Zatem po wyjściu z pętli *while* (o ile to nastąpi) mamy, że $k = n \wedge silnia = k!$. Stąd q . Pokazaliśmy, że $p\{S1\}q$, tzn. że $S1$ jest częściowo poprawny ze względu na warunek początkowy p i warunek końcowy q .

Ponadto pętla *while* zatrzyma się po $n - 1$ przejściach z wartością $k = n$, gdyż przed wejściem do pętli $k = 1$ oraz każde wykonanie pętli zwiększa wartość zmiennej k o 1. Zatem $S1$ jest poprawny ze względu na warunek początkowy p i warunek końcowy q .

Przykład 2. Pokażemy, że fragment programu $S2$

```
z=x;
y=1;
m=n;
```

```

while (m>0)
{
    if ((m % 2)==1) y=z*y;
    m=m /2;
    z=z*z;
}

```

jest poprawny ze względu na warunek początkowy $p = (n > 0)$ i warunek końcowy $q = (y == x^n)$, przy założeniu, że zmienne m, n, x, y, z są typu `int`.

Niezmiennikiem pętli jest formuła $Q = (x^n == y * z^m \wedge m \geq 0)$. Jeśli oznaczymy przez z_1, y_1, m_1 , wartości zmiennych z, y, m przed wykonaniem jednego obrotu pętli a przez z_2, y_2, m_2 , wartości tych zmiennych po wykonaniu jednego obrotu pętli, to mamy:

- jeśli $m_1 = 2 * k$ to $y_2 = y_1$ oraz

$$x^n = y_1 * z_1^{m_1} = y_1 * (z_1 * z_1)^k = y_2 * z_2^{m_2};$$

- jeśli $m_1 = 2 * k + 1$ to $y_2 = y_1 * z_1$ oraz

$$x^n = y_1 * z_1^{m_1} = (y_1 * z_1) * (z_1 * z_1)^k = y_2 * z_2^{m_2}.$$

Oczywiście, przed wejściem do pętli niezmiennik jest spełniony. Po wyjściu z pętli $m = 0$ i wtedy $x^n = y * z^m = y * 1 = y$. Stąd $p\{S2\}q$.

Ponieważ każdy obrót pętli zmniejsza wartość dodatnią m o co najmniej 1, pętla będzie wykonana co najwyżej n razy. Zatem $S2$ się zatrzyma dla dowolnego $n > 0$.

4 Podstawowe metody programowania

4.1 Metoda powrotów (prób i błędów)

Problem ustawienia n hetmanów.

- Dane: liczba naturalna n .
- Wynik: ustawienie n hetmanów na szachownicy $n \times n$ tak by żadne dwa hetmany się nie szachowały.

Zastanówmy się jak taki problem można rozwiązać w miarę efektywnie dla $n = 8$.

Pomysł 1 Przejrzyć wszystkie ustawienia hetmanów na szachownicy i sprawdzać czy są poprawnie ustawione.

Ustawień jest $\binom{64}{8} \sim 4 \cdot 10^9$. To jest za dużo!

Pomysł 2 Pomysł pierwszy można łatwo poprawić ograniczając nieco przestrzeń którą mamy przeszukiwać. W każdym wierszu może stać tylko jeden hetman. Wektor $(i_1, \dots, i_8)$ dla $1 \leq i_1, \dots, i_8 \leq 8$ reprezentuje ustawienie hetmanów na polach o współrzędnych $((1, i_1), \dots, (8, i_8))$. Takich wektorów jest $8^8 \sim 10^7$. Dużo!

```
// program1
for (i1=1; i1<= 8; i1=i1+1)
  for (i2=1; i2<= 8; i2=i2+1)
    .....
    for (i8=1; i8<=8; i8=i8+1)
      sprawdź czy (i1,...,i8) reprezentuje poprawne ustawienie
```

Pomysł 3 Nietrudno zauważyć, że możemy i tę przestrzeń ograniczyć. W każdym wierszu i każdej kolumnie może stać tylko jeden hetman. Wystarczy zatem przejrzyć wektory $(i_1, \dots, i_8)$ będące permutacjami zbioru $\{1, \dots, 8\}$. Permutacji jest $8! \sim 10^4$. Sporo!

```
program2
proba=pierwsza permutacja;
while (proba nie jest ostatnią permutacją
      oraz nie jest rozwiązaniem)
  proba=następna_permutacja(proba);
```

Pomysł 4 (Metoda powrotów) Rozszerzamy częściowe poprawne rozwiązanie aż do uzyskania pełnego poprawnego rozwiązania. Jeśli się nie da rozszerzyć częściowego rozwiązania to wracamy i poprawiamy częściowe rozwiązanie w pierwszym możliwym miejscu.

Przykład $n = 8$.

H							
		H					
				H			
	H						
			H				*

Na tej szachownicy hetmany zostały ustawione w kolejnych wierszach w pierwsze pole od lewej strony które nie jest szachowane przez poprzednio ustawione hetmany. W szóstym wierszu wszystkie pola są szachowane, zatem musimy piątym wierszu przestawić hetmana na następne nieszachowane pole w tym wierszu (ósme zaznaczone *) i próbować dalej...

Szkic procedury realizującej taki algorytm. (Konkretne algorytmy z powrotami, w tym ten rozwiązujący nasz problem, są 'ukonkretnieniem' tego schematu.)

```
void probuj;
{
    zapoczątkuj wybieranie kandydatów;
    while (proba nieudana) and (sa jeszcze kandydaci)
    {
        wybierz następnego kandydata;
        if (kandydat jest dopuszczalny)
        {
            dopisz kandydata do częściowego rozwiązania;
            if (rozwiązanie niepełne)
            {
                probuj wykonać następny krok (rekursja);
                if (proba nieudana)
                    usun kandydata z częściowego rozwiązania
            }
        }
    }
}
```

Żeby napisać szczegółowo procedurę musimy najpierw zastanowić się nad reprezentacją danych odpowiednią do naszych potrzeb. Powinniśmy mieć tablicę **het** n liczb całkowitych reprezentującą obecnie rozważane częściowe rozwiązanie, tzn

$het[i] = -1$ gdy w i -tym wierszu nie ma hetmana,

$het[i] = j \geq 0$ gdy i -tym wierszu na j -tym miejscu stoi hetman.

Ponadto musimy pamiętać kolumny oraz lewe $\swarrow$ i prawe $\searrow$ 'skosy', na których już stoi hetman. Będziemy te informacje pamiętać w tablicach boolowskich **kol**, **lewy**, **prawy**, tak, że

$$kol[i] = \begin{cases} 1 & i\text{-ta kolumna jest wolna} \\ 0 & \text{w } i\text{-tej kolumnie stoi hetman} \end{cases}$$

$$lewy[i] = \begin{cases} 1 & \text{gdy skos o sumie współrzędnych } i \text{ jest wolny} \\ 0 & \text{gdy na skosie o sumie współrzędnych } i \text{ stoi hetman} \end{cases}$$

$$prawy[i] = \begin{cases} 1 & \text{gdy skos o różnicy współrzędnych } i \text{ jest wolny} \\ 0 & \text{gdy na skosie o różnicy współrzędnych } i \text{ stoi hetman} \end{cases}$$

Oprócz tablic potrzebujemy jeszcze zmiennej **OK** która będzie pamiętała czy już znaleźliśmy rozwiązanie czy nie, tzn.

$$OK = \begin{cases} 1 & \text{gdy znaleźliśmy już rozwiązanie} \\ 0 & \text{w przeciwnym przypadku.} \end{cases}$$

Zatem deklaracja istotnych zmiennych powinna wyglądać tak:

```

#define N 8;
int het[N], kol[N], lewy[2*N-2], prawy[2*N-2], OK;

a funkcja tak:

void probuj(int i, int *q) // kolejna probowana pozycja
{
    int k=-1;
    while ((!(*q)) && (k<N-1))
    {
        k=k+1;
        if (kol[k] && lewy[k+i] && prawy[k-i+N-1])
        {
            het[i]=k;
            kol[k]=lewy[k+i]=prawy[k-i+N-1]=0;
            if (i<N-1)
            {
                probuj(i+1,q);
                if (!(*q))
                {
                    het[i]=-1;
                    kol[k]=lewy[k+i]=prawy[k-i+N-1]=1;
                }
            }
            else (*q)=1;
        }
    }
}

```

a funkcja main

```

int main()
{
    int i,OK;
    for (i=0; i<N; i=i+1){
        het[i]=-1;
        kol[i]=1;
    }
    for (i=0; i<(2*N)-1; i=i+1)
        lewy[i]=prawy[i]=1;
    OK=0;
    probuj(0,&OK);
    if (OK==1) wypisz(het);
    else printf("Nie ma rozwiazan!");
    return 0;
}

```

Procedura wypisz powinna wypisywać rozwiązanie, na ekran lub do pliku, liczbowo lub graficznie, na przykład tak:

```

void wypisz (int h[])
{

```

```

    int i;
    for (i=0; i<N;i++)
        printf("%d %d\n",i,h[i]);
}

```

Jeśli byśmy chcieli wypisać nie jedno a wszystkie rozwiązania to można to zrobić jeszcze prościej modyfikując procedurę **probuj** tak:

```

void probuj1(int i)
{
    int k;
    for (k=0; k<N; k++)
    {
        if (kol[k] && lewy[k+i] && prawy[k-i+N-1])
        {
            het[i]=k;
            kol[k]=lewy[k+i]=prawy[k-i+N-1]=0;
            if (i<N-1) probuj1(i+1);
            else {wypisz(het); no++;}
            het[i]=-1;
            kol[k]=lewy[k+i]=prawy[k-i+N-1]=1;
        }
    }
}

```

4.2 Metoda 'dziel i rządź'

Metoda 'dziel i rządź' polega na rozwiązaniu większego problemu poprzez podzielenie go na mniejsze podproblemy dla których znajdujemy rozwiązanie a następnie za ich pomocą znajdujemy rozwiązanie całego problemu. Metodę tę zilustrujemy prezentując algorytm *sortowania przez scalanie*.

Problem sortowania.

- Dane wejściowe: liczba naturalna n i ciąg liczb $a_1, a_2, \dots, a_n$.
- Wynik: permutacja $a'_1, a'_2, \dots, a'_n$ ciągu $a_1, a_2, \dots, a_n$ taka, że $a'_1 \leq a'_2 \leq \dots \leq a'_n$.

Zanim zaprezentujemy algorytm sortowania przez scalanie najpierw rozważmy problem scalania dwóch ciągów:

Problem scalania.

- Dane wejściowe: dwa niemalejące ciągi liczb $a_1, a_2, \dots, a_n, b_1, b_2, \dots, b_m$.
- Wynik: permutacja $c_1, c_2, \dots, c_{n+m}$ ciągu $a_1, a_2, \dots, a_n, b_1, b_2, \dots, b_m$ taka, że $c_1 \leq c_2 \leq \dots \leq c_{n+m}$.

Procedurę scalania można opisać tak.

1. porównujemy najmniejsze elementy dwóch ciągów, mniejszy z nich wpisujemy do ciągu wynikowego i usuwamy z ciągu scalanego,
2. powtarzamy 1. aż jeden z ciągów scalanych będzie pusty,
3. dopisujemy pozostałe elementy na koniec ciągu wynikowego.

Na przykład dla ciągów scalanych

$$a_1, a_2, \dots, a_n, \quad b_1, b_2, \dots, b_m$$

jeśli mamy

$$a_1 \leq b_1 \quad a_2 \not\leq b_1 \quad a_2 \not\leq b_2 \quad a_2 \leq b_3 \dots$$

to wynikowy ciąg scalony wygląda tak:

$$a_1, b_1, b_2, a_2 \dots$$

Zauważmy, że scalanie wymaga co najwyżej $n + m - 1$ porównań.

Teraz, przy definicji typu `tablica=array[1..n] of integer`, możemy tak napisać procedurę sortującą przez scalanie.

```
void sort(int a[], int b[], int min, int max)
{
    int m;
    if (min<max){
        m=(min+max) / 2;
        sort(a,b,min,m);
        sort(a,b,m+1,max);
        merge(a,b,min,m,max);
    }
}
```

By posortować tablicę T typu `tablica` należy wywołać `sortowanie(T,0,n-1)`. Natomiast sama procedura scalająca wygląda tak:

```
void merge(int a[], int b[], int min, int m, int max)
{
    int i,j,k,l,p;
    i=min; j=m+1; k=min;
    while ((i<= m) && (j<= max)) {
        if (a[i]<= a[j]) { b[k]=a[i]; i=i+1;}
        else {b[k]=a[j]; j=j+1; }
        k=k+1;
    }
    if (i<=m) {l=i; p=m-i;}
    else {l=j; p=max-j;}
    for (i=0; i<=p; i++)
        b[k+i]=a[l+i];
    for (i=min; i<= max; i++) a[i]=b[i];
}
```

Mając powyższy przykład przed oczami podsumujmy zasadnicze kroki metody 'dziel i rządź':

1. *dziel* problem na mniejsze podproblemy;
2. *rozwiąż* podproblemy rekurencyjnie; jeśli są one dostatecznie małe to rozwiąż je bezpośrednio;
3. *połącz* rozwiązania podproblemów w rozwiązanie całego problemu.

Policzymy teraz złożoność algorytmu sortowania przez scalanie. Niech $T(n)$ oznacza maksymalną liczbę porównań elementów tablicy A przy wykonywaniu procedury `sortowanie` dla tablicy o rozmiarze n . (Dla uproszczenia zakładamy, że $n = 2^k$.)

$$T(n) = \begin{cases} 0 & \text{gdy } n = 1 \\ 2 \cdot T(n/2) + (n - 1) & \text{gdy } n > 1 \end{cases}$$

Notacja $O(f(n))$, $\Omega(f(n))$ i $\Theta(f(n))$. Niech $f : \mathbf{N} \rightarrow \mathbf{N}$ funkcja. Przypomnijmy, że funkcja $g : \mathbf{N} \rightarrow \mathbf{N}$ *jest (klasy) $O(f(n))$* jeśli istnieją stale $a, b \in \mathbf{R}$ takie, że dla $n > a$, $g(n) \leq b \cdot f(n)$. Jeśli funkcja ' $g(n) \in O(f(n))$ ' mówimy często, że $g(n)$ jest $O(f(n))$ i piszemy: $g(n) = O(f(n))$.

Mówimy, że funkcja $g : \mathbf{N} \rightarrow \mathbf{N}$ *jest (klasy) $\Omega(f(n))$* jeśli istnieją stale $a, b \in \mathbf{R}$ takie, że dla $n > a$, $b \cdot f(n) \leq g(n)$. Podobnie jeśli funkcja ' $g(n) \in \Omega(f(n))$ ' mówimy często, że $g(n)$ jest $\Omega(f(n))$ i piszemy: $g(n) = \Omega(f(n))$.

Mówimy, że funkcja $g : \mathbf{N} \rightarrow \mathbf{N}$ *jest (klasy) $\Theta(f(n))$* jeśli g jest klasy $O(f(n))$ i $\Omega(f(n))$.

Mamy

Fakt 4.1 *Niech a, b, c będą liczbami rzeczywistymi dodatnimi. Rozwiązaniem równania rekurencyjnego*

$$T(n) = \begin{cases} b & \text{gdy } n = 1 \\ a \cdot T(n/c) + b \cdot n & \text{gdy } n > 1 \end{cases}$$

dla n postaci c^k , (gdzie $k \in \mathbb{N}$) jest funkcja

$$T(n) = \begin{cases} O(n) & \text{gdy } a < c \\ O(n \ln n) & \text{gdy } a = c \\ O(n^{\log_c a}) & \text{gdy } a > c \end{cases}$$

Zauważmy, że jeśli zinterpretujemy liczby a, b, c jako

1. $\frac{1}{c}$ - rozmiar jednego podproblemu;
2. a - liczba podproblemów;
3. $b \cdot n$ - czas budowania rozwiązania problemu rozmiaru n z rozwiązań podproblemów;

to powyższy Fakt można użyć do obliczania złożoności wielu algorytmów zbudowanych metodą 'dziel i rządź', także algorytmu sortowania przez scalanie. W tym przypadku $a = b = c = 2$ a zatem $T(n) = O(n \cdot \ln(n))$. Później pokażemy też, że $T(n) = \Theta(n \cdot \ln(n))$.

Dowód Faktu 4.1:

Niech $r = \frac{a}{c}$, $n = c^m$. Wtedy

$$T(n) = n \cdot b \cdot \sum_{i=0}^m r^i \quad \text{gdzie } (m = \log_c n). \quad (9)$$

Równość (9) udowodnimy przez indukcję po m .

Dla $m = 0$, mamy $n = c^0 = 1$ oraz

$$T(n) = T(1) = b = n \cdot b \cdot \sum_{i=0}^0 r^i.$$

Czyli (9) zachodzi dla $m = 0$.

Założmy teraz, że (9) zachodzi dla $n = c^m$. Wtedy używając definicji rekurencyjnej T i założenia indukcyjnego mamy

$$\begin{aligned} T(c^{m+1}) &\stackrel{\text{def } T}{=} a \cdot T(c^m) + b \cdot c^{m+1} \stackrel{\text{ind.}}{=} \\ &= a \cdot n \cdot b \cdot \sum_{i=0}^m r^i + b \cdot c^{m+1} = \\ &= \frac{a}{c} \cdot c^{m+1} \cdot b \cdot \sum_{i=0}^m r^i + b \cdot c^{m+1} = \\ &= b \cdot c^{m+1} \left(\frac{a}{c} \cdot \sum_{i=0}^m r^i + 1 \right) = \\ &= b \cdot c^{m+1} \left(\sum_{i=1}^{m+1} r^i + r^0 \right) = \\ &= b \cdot c^{m+1} \cdot \sum_{i=0}^{m+1} r^i \end{aligned}$$

Założmy, że $a < c$. Wtedy szereg $\sum_{i=0}^{\infty} r^i$ jest zbieżny i jego suma jest równa $\frac{1}{1-r}$. Zatem

$$T(n) = n \cdot b \cdot \sum_{i=0}^m r^i \leq \frac{1}{1-\frac{a}{c}} \cdot b \cdot n = O(n).$$

Jeżeli $a = c$ to $r^i = 1$ dla dowolnego $i \in N$. Wtedy dla $n = c^m$, mamy $\sum_{r=0}^m r^i = \log_c n$ oraz

$$T(n) = b \cdot n \cdot \log_c n = O(n \ln n).$$

Niech $a > c$. Mamy $m = \log_c n$ oraz

$$\begin{aligned} T(n) &= n \cdot b \cdot \sum_{i=0}^{\log_c n} r^i = b \cdot n \cdot \frac{r^{1+\log_c n} - 1}{r - 1} = \\ &= \frac{b}{r - 1} \cdot (n \cdot (\frac{a}{c})^{1+\log_c n} - n) = \\ &= \frac{b}{r - 1} \cdot (n \cdot (\frac{a^{1+\log_c n}}{c \cdot n}) - n) = \\ &= \frac{a \cdot b}{c \cdot (r - 1)} \cdot (a^{\log_c n} - \frac{c \cdot n}{a}) = \\ &= \text{const} \cdot (n^{\log_c a} - \frac{c \cdot n}{a}) = O(n^{\log_c a}) \end{aligned}$$

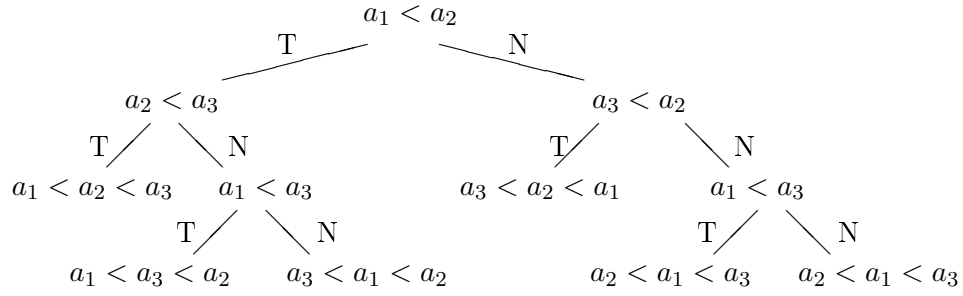
gdzie *const* jest stałą a przedostatnia równość wynika z równości $a^{\log_c n} = n^{\log_c a}$. Ponieważ $a > c$ to $\log_c a > 1$.

Q.E.D.

4.3 Sortowanie przy pomocy porównań

W poprzednim podrozdziale pokazaliśmy, że można skonstruować algorytm, który sortuje tablicę n liczb w czasie $O(n \ln n)$, poprzez wskazanie konkretnego algorytmu który ma tę własność ('sortowanie przez scalanie'). Czy można zrobić to szybciej? Odpowiedź może zależeć od różnych szczegółów. Na przykład, jeżeli założymy, że w tablicy sortowanej jest stosunkowo niewiele różnych wartości np. co najwyżej 2 lub 3 lub 4 to można posortować taką tablicę w czasie $O(n)$. Z drugiej strony jeśli chcemy pokazać, że nie ma żadnego algorytmu, który sortuje w czasie mniejszym niż $O(n \ln n)$, to musimy dowieść więcej (niż tylko wskazać algorytm i pokazać, że ma żądane własności), musimy pokazać że *każdy* algorytm robi 'coś innego' (albo nie sortuje albo nie tak szybko jak byśmy chcieli). By pokazać, że nie ma programu sortującego szybciej niż $O(n \ln n)$ założymy, że sortowanie odbywa się metodą porównań, tzn. porównujemy elementy tablicy między sobą i w zależności od wyniku porównania coś przestawiamy lub nie.

Do abstrakcyjnej analizy algorytmów sortujących przy pomocy porównań użyjemy *drzewa decyzyjnego*. Wierzchołki wewnętrzne drzewa są etykietowane decyzjami do podjęcia. Podczas obliczenia, w zależności od ich wyniku przesuwamy się w lewo lub prawo. Liście drzewa są etykietowane poprawnymi rozwiązaniami. Drzewo decyzyjne dla sortowania trzech elementów a_1, a_2, a_3 może wyglądać tak:

Jedno obliczenie w takim drzewie odpowiada jednej gałęzi drzewa. W liściach drzewa znajdują się wszystkie możliwe odpowiedzi, tzn. permutacje zbioru $\{a_1, a_2, a_3\}$ (każda co najmniej raz). Zatem wysokość drzewa - to pesymistyczna złożoność algorytmu. Mamy

Lemat 4.2 *Drzewo decyzyjne dla dowolnego algorytmu sortującego n elementów przy pomocy porównań ma wysokość $\Omega(n \ln n)$.*

Dowód: Niech $H(n)$ będzie wysokością drzewa decyzyjnego dla pewnego algorytmu sortującego przy pomocy porównań. Takie drzewo ma co najmniej $n!$ liści. Ponieważ pełne drzewo binarne o wysokości h ma 2^h liści to dowolne drzewo o wysokości h ma co najwyżej 2^h liści. Stąd

$$n! \leq 2^{H(n)}$$

i

$$\log_2(n!) \leq H(n).$$

Ponieważ $n! \geq (\frac{n}{3})^n$ to

$$H(n) \geq \log_2(n!) \geq \log_2\left(\frac{n}{3}\right)^n = n \cdot \log_2 n - n \cdot \log_2 3 = \Omega(n \cdot \ln n).$$

Q.E.D.

Wniosek 4.3 *Każdy algorytm sortujący tablicę n elementów przy pomocy porównań ma pesymistyczną złożoność czasową $\Omega(n \ln n)$.*

4.4 Programowanie dynamiczne

Programowanie dynamiczne (Pd) stosuje się do problemów optymalizacyjnych, w których musimy dokonywać serii wyborów w celu znalezienia optymalnego rozwiązania. Dokonując wyborów, często musimy się wielokrotnie odwoływać do rozwiązania tego samego podproblemu. Jeśli wszystkich podproblemów nie jest 'zbyt dużo' to Pd jest metodą efektywną. Algorytm Pd rozwiązuje problem tylko raz i zapamiętuje rozwiązanie do ponownego wykorzystania.

Konstrukcja algorytmu:

1. Charakteryzacja struktury optymalnego rozwiązania.
2. Rekurencyjna definicja optymalnego rozwiązania (top-down).
3. Obliczenie kosztu i sposobu konstrukcji optymalnego rozwiązania metodą 'od dołu do góry' (bottom-up).
4. Konstrukcja optymalnego rozwiązania przy użyciu informacji obliczonej w punkcie 3.

Niech $\vec{a} = \langle a_1, \dots, a_m \rangle$, $\vec{b} = \langle b_1, \dots, b_n \rangle$ i $\vec{z} = \langle z_1, \dots, z_k \rangle$ będą ciągami. Wtedy

1. $\vec{z}$ jest *podciągami* ciągu $\vec{a}$, jeżeli istnieje rosnący ciąg liczb naturalnych $\langle i_1, \dots, i_k \rangle$ taki, że $z_j = a_{i_j}$ dla $j = 1, \dots, k$.
2. $\vec{z}$ jest *wspólnym podciągami* ciągów $\vec{a}$ i $\vec{b}$ jeśli jest podciągami $\vec{a}$ i $\vec{b}$.
3. $NWP(\vec{a}, \vec{b})$ oznacza zbiór najdłuższych wspólnych podciągów ciągów $\vec{a}$ i $\vec{b}$.

Przykład.

$$\vec{a} = \langle A, B, C, B, D, A, B \rangle, \quad \vec{b} = \langle B, B, D, C, B, A, A \rangle$$

$$\vec{z} = \langle B, D, A \rangle, \quad \vec{z'} = \langle D, C \rangle.$$

Wtedy $\vec{z}$ jest podciągami $\vec{a}$ i $\vec{b}$ a $\vec{z'}$ jest podciągami $\vec{b}$ ale nie $\vec{a}$.

Problem znajdowania najdłuższego wspólnego podciągu.

- Dane wejściowe: dwa ciągi $\vec{a}$ i $\vec{b}$.
- Wynik: $\vec{z} \in NWP(\vec{a}, \vec{b})$.

Charakteryzacja najdłuższego wspólnego podciągu.

Ciąg długości n ma 2^n podciągów. Zatem sprawdzenie wszystkich podciągów jest kosztowne. Ale problem NWP ma własność optymalnej podstruktury.

Niech $\vec{a} = \langle a_1, \dots, a_m \rangle$ będzie ciągiem, $i \leq n$. *i-tym prefiksem* ciągu $\vec{a}$ nazywamy ciąg $\vec{a}_i = \langle a_1, \dots, a_i \rangle$.

Przykład.

$$\vec{a} = \langle A, B, C, B, D, A, B \rangle, \quad \vec{a}_4 = \langle A, B, C, B \rangle, \quad \vec{a}_0 = \emptyset$$

Mamy

Fakt 4.4 Niech $\vec{a} = \langle a_1, \dots, a_m \rangle$ i $\vec{b} = \langle b_1, \dots, b_n \rangle$ będą ciągami oraz $\vec{z} = \langle z_1, \dots, z_k \rangle \in NWP(\vec{a}, \vec{b})$. Wtedy

1. Jeżeli $a_m = b_n$ to $z_k = a_m = b_n$ oraz $\vec{z}_{k-1} \in NWP(\vec{a}_{m-1}, \vec{b}_{n-1})$.
2. Jeżeli $a_m \neq b_n$ oraz $z_k \neq a_m$ to $\vec{z} \in NWP(\vec{a}_{m-1}, \vec{b})$.
3. Jeżeli $a_m \neq b_n$ oraz $z_k \neq b_n$ to $\vec{z} \in NWP(\vec{a}, \vec{b}_{n-1})$.

Dowód: Ad 1. Załóżmy, że $a_m = b_n$. Jeżeli $z_k \neq a_m$ to ciąg $\langle z_1, \dots, z_k, a_m \rangle$ jest wspólnym podciągiem $\vec{a}$ i $\vec{b}$. Zatem $\vec{z} \notin NWP(\vec{a}, \vec{b})$ a to jest sprzeczne z założeniem. Stąd $z_k = a_m$. Podobnie można pokazać, że $z_k = b_n$.

Pokażemy, że $\vec{z}_{k-1} \in NWP(\vec{a}_{m-1}, \vec{b}_{n-1})$. Oczywiście $\vec{z}_{k-1}$ jest podciągiem $\vec{a}_{m-1}$ i $\vec{b}_{n-1}$. Przypuśćmy, że istnieje dłuższy wspólny podciąg $\vec{w} = \langle w_1, \dots, w_k \rangle$ ciągów $\vec{a}_{m-1}$ i $\vec{b}_{n-1}$. Wtedy ciąg $\langle w_1, \dots, w_k, x_m \rangle$ jest wspólnym podciągiem $\vec{a}$ i $\vec{b}$ dłuższym od $\vec{z}$. I znowu mamy sprzeczność.

Ad 2. Jeśli $z_k \neq a_m$ to $\vec{z}$ jest podciągiem $\vec{a}_{m-1}$. Jeśli by istniał dłuższy podciąg $\vec{a}_{m-1}$ i $\vec{b}$ to byłby on też podciągiem $\vec{a}$ i $\vec{b}$. A to jest sprzeczne z założeniem.

Ad 3. Ten przypadek jest podobny do 2.

Q.E.D.

Wniosek 4.5 Najdłuższy wspólny podciąg dwóch ciągów zawiera najdłuższe wspólne podciągi prefiksów tych ciągów.

Rekurencyjna definicja rozwiązania.

Z podanego faktu wynika, że znalezienie $\vec{z} \in NWP(\vec{x}, \vec{y})$ sprowadza się do znalezienia

$$\vec{z}' \in NWP(\vec{a}_{m-1}, \vec{b}_{n-1}) \text{ gdy } a_m = b_n$$

oraz dwóch podproblemów znalezienia

$$\vec{z}_1 \in NWP(\vec{a}_{m-1}, \vec{b}), \quad \vec{z}_2 \in NWP(\vec{a}, \vec{b}_{n-1}) \text{ gdy } a_m \neq b_n$$

Ten który jest dłuższy należy do $NWP(\vec{a}, \vec{b})$.

Niech $c(i, j)$ = długość najdłuższego wspólnego podciągu ciągów $\vec{x}_i$ i $\vec{y}_j$. Wtedy

$$c(i, j) = \begin{cases} 0 & \text{gdy } i = 0 \text{ lub } j = 0, \\ c(i-1, j-1) + 1 & \text{gdy } a_i = b_j, \\ \max(c(i-1, j), c(i, j-1)) & \text{gdy } a_i \neq b_j. \end{cases}$$

Tę definicję można łatwo przetłumaczyć na funkcję rekurencyjnie obliczającą c ale złożoność jej będzie wykładnicza.

Obliczanie kosztu i sposobu konstrukcji optymalnego rozwiązania.

Możemy napisać funkcję, która oblicza koszt rozwiązania optymalnego 'od dołu do góry'. To znaczy liczy długość najdłuższego wspólnego podciągu prefiksów ciągów $\vec{a}$ i $\vec{b}$ od najkrótszych aż do całych ciągów $\vec{a}$ i $\vec{b}$. By po takim obliczeniu móc odtworzyć najdłuższy wspólny podciąg, przy okazji liczenia $c(i, j)$ dla $i, j > 0$ musimy zapamiętać z której klauzuli definicji funkcji c korzystaliśmy i jeżeli z trzeciej to która z wartości $c(i-1, j)$, $c(i, j-1)$ była większa.

Innymi słowy funkcja ta rozwiązuje następujący problem:

- Dane wejściowe: dwa ciągi $\vec{a}$ i $\vec{b}$.

- Wynik: dwie tablice; c jak wyżej i d taką, że $d(i, j)$ = 'wskazówka' jak obliczać optymalne rozwiązanie dla $\vec{a}_i$ i $\vec{b}_j$.

Tablice d i c (zwłaszcza d) będą nam pomocne do znalezienia rozwiązania.

```
void nwp (char a[], char b[], int c[MAX][MAX], char d[MAX][MAX])
{
    int la, lb, i, j;
    la=strlen(a);
    lb=strlen(b);
    for (i=0; i<la; i++)
        c[i][0]=0;
    for (i=0; i<lb; i++)
        c[0][i]=0;
    for (i=0; i<=la; i++)
        for (j=0; j<=lb; j++)
        {
            if (a[i]==b[j]){
                c[i+1][j+1]=c[i][j]+1;
                d[i+1][j+1]='d';} //skracamy oba ciagi
            else if (c[i][j+1]>c[i+1][j]){
                c[i+1][j+1]=c[i][j+1];
                d[i+1][j+1]='u';} // skracamy pierwszy ciag
            else {
                c[i+1][j+1]=c[i+1][j];
                d[i+1][j+1]='l';} // skracamy drugi ciag
        }
}
```

Przykład. Poniższa tablica opisuje wartości tablic d i c obliczone dla ciągów $\vec{x} = \langle A, B, C, B, D, A, B \rangle$ i $\vec{y} = \langle B, D, C, A, B, A \rangle$ ($m = 7, n = 6$).

	$j \rightarrow$	0	1	2	3	4	5	6
$i \downarrow$		$\vec{y} \rightarrow$	B	D	C	A	B	A
0	$\vec{x} \downarrow$	0	0	0	0	0	0	0
1	A	0	$u, 0$	$u, 0$	$u, 0$	$d, 1$	$l, 1$	$d, 1$
2	B	0	$d, 1$	$l, 1$	$l, 1$	$u, 1$	$d, 2$	$l, 2$
3	C	0	$u, 1$	$u, 1$	$d, 2$	$l, 2$	$u, 2$	$u, 2$
4	B	0	$d, 1$	$u, 1$	$u, 2$	$u, 2$	$d, 3$	$l, 3$
5	D	0	$u, 1$	$d, 2$	$u, 2$	$u, 2$	$u, 3$	$u, 3$
6	A	0	$u, 1$	$u, 2$	$u, 2$	$d, 3$	$u, 3$	$d, 4$
7	B	0	$d, 1$	$u, 2$	$u, 2$	$u, 3$	$d, 4$	$u, 4$

W prawym dolnym rogu mamy $c[7, 6] = 4$. Zatem najdłuższy wspólny podciąg $\vec{x}$ i $\vec{y}$ ma długość 4. Z tego rogu podróżując w górę gdy $b[i, j] = 'u'$, w lewo gdy $b[i, j] = 'l'$, oraz po skosie $b[i, j] = 'd'$, 'zbieramy' kolejne elementy najdłuższego wspólnego podciagu $\vec{x}$ i $\vec{y}$. W ten sposób znajdujemy, że $\langle B, C, B, A \rangle \in NWP(\vec{x}, \vec{y})$.

Konstrukcja optymalnego rozwiązania.

Mając tablicę b możemy teraz wypisać ciąg $\vec{z} \in NWP(\vec{x}, \vec{y})$.

```
void nwp_druk (char a[], char b[], char d[MAX][MAX], int i, int j)
{
    if ((i!=-1) && (j!=-1))
    {
        if (d[i+1][j+1]=='d') {
            nwp_druk(a,b,d,i-1,j-1);
            printf("%c",a[i]);
        }
        else if (d[i+1][j+1]=='u')
            nwp_druk(a,b,d,i-1,j);
        else nwp_druk(a,b,d,i,j-1);
    }
}
```

Teraz instrukcja `nwp_druk(a,b,d,dlugosc(a),dlugosc(b))` drukuje $\vec{z} \in NWP(\vec{a}, \vec{y})$.

4.5 Algorytmy zachłanne

Typowe algorytmy optymalizacyjne dokonują szeregu wyborów w celu znalezienia optymalnego rozwiązania. Są jednak liczne problemy przy rozwiązywaniu których nie trzeba stosować metody programowania dynamicznego a wystarczą prostsze i bardziej efektywne algorytmy. *Algorytmy zachłanne* wybierają to co w danym momencie wygląda najlepiej w nadziei, że doprowadzi to do optymalnego globalnego rozwiązania. Metodę tę zilustrujemy rozwiązując następujący problem.

Problem zgodnego wyboru zajęć

Mamy salę wykładową i zbiór propozycji na jej wykorzystanie do prowadzenia różnych zajęć w określonych godzinach. Chcemy wybrać maksymalną liczbę zajęć nie kolidujących ze sobą. Formalnie problem ten wygląda tak:

- Dane wejściowe: zbiór n przedziałów $P = \{[s_i, f_i) : 1 \leq i \leq n\}$, taki, że $s_i, f_i \in R$ $s_i < f_i$ dla $i = 1, \dots, n$.
- Wynik: podzbiór $A \subseteq \{1, \dots, n\}$ o maksymalnej liczbie elementów taki, że dla $i, j \in A$, $i \neq j$ mamy $[s_i, f_i) \cap [s_j, f_j) = \emptyset$.

Opis algorytmu.

1. Porządkujemy przedziały względem ich prawych końców, tak by $f_i \leq f_j$ dla $1 \leq i < j \leq n$.
2. Wybieramy po kolei takie zajęcia, które nie kolidują z już wybranymi i się najwcześniej kończą:

```
function wybor_zajec;  
{  
  A={1};  
  j=1; //j - ostatnio wybrany element  
  for (i=2; i<=n; i++)  
  {  
    if s[i]>=f[j] then begin  
      A=A+{i};  
      j=i;  
    }  
  }  
  return A;  
}
```

Fakt 4.6 *Powyższy algorytm znajduje optymalne rozwiązanie problemu zgodnego wyboru zajęć.*

Dowód. Niech $B \subseteq \{1, \dots, n\}$ będzie optymalnym rozwiązaniem, $|B| = k$, oraz niech $A \subseteq \{1, \dots, n\}$ będzie zbiorem skonstruowanym przez algorytm. Niech A_l będzie zbiorem pierwszych l elementów z A , B^l zbiorem powstałym z B po usunięciu pierwszych l elementów.

Zauważmy, że sposób konstrukcji zbioru A gwarantuje, że różne przedziały o indeksach z A są rozłączne.

Pokażemy przez indukcję po $l = 1, \dots, k$, że

1. A_l jest określone i $A_l \cup B^l$ jest optymalnym rozwiązaniem.

2. $\max(A_l) < \min(B^l)$.

Wtedy dla $k = l$ mamy $B^k = \emptyset$ i $A_k \cup B^k \subseteq A$ jest optymalnym rozwiązaniem. Ponieważ A jest jakimś zgodnym rozwiązaniem to otrzymujemy $A_k = A$ jest optymalnym rozwiązaniem.

Pozostaje pokazać 1. i 2.

$l = 1$. Niech $q = \min(B)$. Mamy pokazać, że $A_1 \cup B^1 = \{1\} \cup B - \{q\}$ jest optymalnym rozwiązaniem. Ponieważ $1 \leq q$ to $f_1 \leq f_q$ (f_i są uporządkowane niemalejąco) i przedział $[s_1, f_1]$ jest rozłączny z przedziałami $[s_i, f_i]$ dla $i \in B - \{q\} = B^1$. Zatem zbiór $A_1 \cup B^1 = \{1\} \cup B^1$ zawiera indeksy zgodnych zajęć i ma k elementów. Czyli jest optymalnym rozwiązaniem.

Założmy teraz, że $1 \leq l < k$, $A_l \cup B^l$ jest optymalnym rozwiązaniem oraz, że $\max(A_l) = p < q = \min(B^l)$. Jeśli $i \in B^l$ to $p < i$ i $f_p \leq f_i$. Ale $A_l \cup B^l$ jest zgodnym wyborem zajęć więc mamy też $f_p \leq s_i$. Stąd oraz założenia $l < k$ mamy

$$\emptyset \neq B^l \subseteq \{j : f_p \leq s_j\} \neq \emptyset.$$

Niech $m = \min\{j : f_p \leq s_j\}$. Wtedy $A_{l+1} = A_l \cup \{m\}$, $m \leq q$ (bo m jest minimum zbioru do którego należy q) oraz $f_m \leq f_q \leq s_i$ dla $i \in B^l - \{q\} = B^{l+1}$. Zatem $A_{l+1} \cup B^{l+1} = (A_l \cup \{m\}) \cup (B^l - \{q\})$ też jest zgodnym rozwiązaniem a ponieważ ma k elementów to jest optymalnym rozwiązaniem. Mamy też $\max(A_{l+1}) = m \leq q < \min(B^{l+1})$.

Q.E.D.

By można było stosować algorytmy zachłanne, pożądane jest by problem miał dwie cechy:

1. *Własność zachłannego wyboru*: globalne optymalne rozwiązanie może być otrzymane przez lokalne optymalne (zachłanne) wybory.
2. *Optymalna podstruktura*: (jak w Pd) optymalne rozwiązanie problemu zawiera optymalne rozwiązanie podproblemów.

Uwaga. Nie każda możliwa strategia wyboru zachłannego dla problemu *wyboru zajęć* daje optymalne rozwiązanie. Na przykład wybór zajęć niekolidujących z już wybranymi, które:

1. trwają najkrócej,
2. kolidują z najmniejszą liczbą pozostałych zajęć

nie daje optymalnego rozwiązania. Poniższe przykłady wyjaśniają dlaczego. W tym przypadku

wybierając najkrótsze zajęcia wybierzemy tylko dwa, gdy można by wybrać trzy, a w tym

wybierając zajęcia kolidujące z najmniejszą liczbą pozostałych zajęć, zaczniemy od zajęć oznaczonych * i w efekcie wybierzemy trzy, gdy można by wybrać cztery.

Problemy plecakowe.

Problemy plecakowe dotyczą pakowania do plecaka przedmiotów które mają w sumie największą wartość nie przekraczając jednak dopuszczalnego obciążenia plecaka. W jednej wersji musimy pakować całe przedmioty a w drugiej możemy pakować także tylko części przedmiotów. Mimo, że problemy wyglądają podobnie jeden może być łatwo rozwiązany przy pomocy algorytmu zachłannego a drugi nie ma efektywnego rozwiązania. Formalnie problemy te można sformułować tak.

Problem plecakowy 0-1.

- Dane wejściowe: n przedmiotów, i -ty przedmiot jest wart v_i złotych i waży w_i kilogramów, w jest dopuszczalnym ciężarem plecaka.
- Wynik: podzbiór $A \subseteq \{1, \dots, n\}$ taki, że $\sum_{i \in A} w_i \leq w$ oraz wartość $\sum_{i \in A} v_i$ jest maksymalna.

Problem plecakowy ułamkowy.

- Dane wejściowe: n przedmiotów, i -ty przedmiot jest wart v_i złotych i waży w_i kilogramów, w jest dopuszczalnym ciężarem plecaka.
- Wynik: podzbiór $A \subseteq \{1, \dots, n\}$ oraz liczby $r_i \in R$ dla $i \in A$ takie, że $\sum_{i \in A} r_i \cdot w_i \leq w$ oraz wartość $\sum_{i \in A} r_i \cdot v_i$ jest maksymalna.

Dla problemu 0 – 1 nie jest znane istotnie lepsze rozwiązanie niż przeglądanie wszystkich możliwych podzbiorów przedmiotów. Natomiast problem ułamkowy można rozwiązać 'zachłannie' w następujący sposób:

1. Porządkujemy przedmioty względem malejącej wartości $\frac{v_i}{w_i}$.
2. Wybieram pierwsze k przedmiotów tak, że $\sum_{i=1}^k w_i \leq w < \sum_{i=1}^{k+1} w_i$ oraz $w - \sum_{i=1}^k w_i$ z $k + 1$ -go przedmiotu.

Kod Huffmana.

Kod Huffmana służy do kompresji plików tak, że każdy symbol z pliku jest pamiętany przez jedyne binarne słowo kodujące, ale różne słowa kodujące mogą się różnić długością. Bardziej oszczędzimy miejsce gdy symbol częściej występujący będziemy kodować jako krótszy ciąg a symbol występujący rzadziej jako dłuższy ciąg.

Żeby można było odkodować tak zakodowany text, żadne słowo kodujące nie może być prefiksem innego słowa kodującego.

Problem kodowania znaków

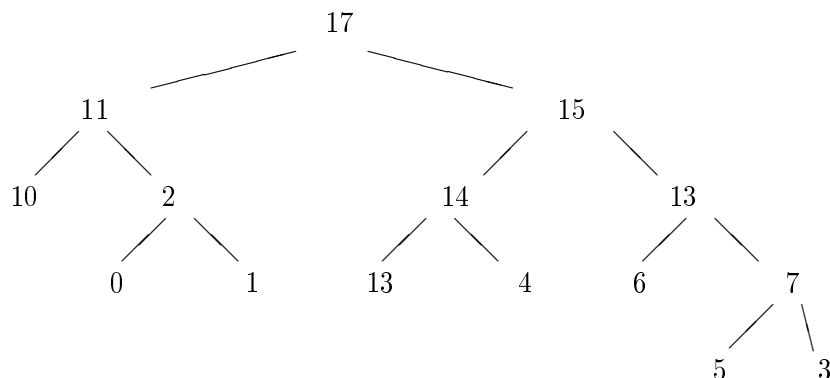
- Dane wejściowe: alfabet $\mathcal{A} = \{a_1, \dots, a_n\}$, oraz częstości wystąpienia poszczególnych liter tego alfabetu, to znaczy ciąg liczb naturalnych $c_1, \dots, c_n$.
- Wynik: ciąg binarnych słów kodujących $w_1, \dots, w_n$, z których żadne nie jest prefiksem innego, dla którego długość kodu $\sum_{i=1}^n c_i \cdot |w_i|$ jest minimalna.

4.6 Algorytm sortowania przez kopcowanie (heapsort)

Algorytm sortowania przez kopcowanie podobnie do algorytmu sortowania przez scala-
nie działa w czasie $O(n \ln(n))$ ale ma tę własność, że sortuje 'w miejscu' tzn. nie
używa dodatkowej tablicy. Algorytm ten używa struktury *kopca*.

Kopiec jest to drzewo binarne etykietowane liczbami rzeczywistymi (lub innymi
obiektami na których jest zdefiniowany liniowy porządek), takie, że etykieta każdego
wierzchołka jest niemniejsza od etykiety synów tego wierzchołka.

Przykład. Kopiec może wyglądać na przykład tak:

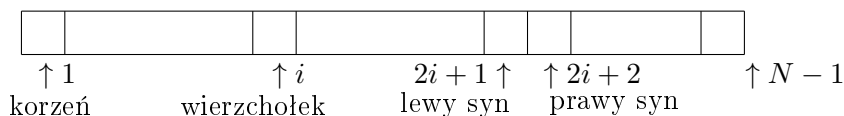

W szczególności wierzchołki na każdej ścieżce są uporządkowane w porządku niero-
snącym i etykieta korzenia ma maksymalną wartość.

Opis algorytmu sortowania przez kopcowanie.

1. Tworzymy kopiec etykietowany elementami sortowanego ciągu.
2. Największą etykietę w drzewie (znajdującą się w korzeniu) usuwamy a na jej
miejsce wstawiamy etykietę z jednego z liści. Liść ten usuwamy i poprawimy
drzewo tak by znowu tworzyło kopiec.
3. Krok 2. powtarzamy dopóki drzewo jest niepuste.
4. Elementy usuwane z kopca tworzą ciąg posortowany.

Kopiec o n wierzchołkach można wygodnie reprezentować w n -elementowej ta-
blicy A :

Wtedy:

1. $A[0]$ jest etykietą korzenia;
2. synowie i -tego wierzchołka mają numery $2i + 1$ oraz $2i + 2$;
3. i jest liściem gdy $N \leq 2i + 1$;
4. *warunek kopca* wyraża nierówność: $A[i] \leq A[\lfloor (i - 1)/2 \rfloor]$ dla $i = 1, \dots, n$.

Program będzie używał dwóch procedur: `kopcu` oraz `buduj_kopiec`. Procedura `buduj_kopiec` buduje kopiec. Wywołanie procedury `kopcu(i, j)` odtwarza strukturę kopca we fragmencie tablicy od i -tego do $(j - 1)$ -tego miejsca zakładając, że w elementach tablicy od $i + 1$ -ego do $(j - 1)$ -tego miejsca spełniają własność kopca.

```
void kopcu (int a[], int i, int j)
{
    int k,x;
    if ((2*i+1<j) && (a[i]<a[2*i+1])) k=2*i+1;
        else k=i;
    if ((2*i+2<j) && (a[k]<a[2*i+2])) k=2*i+2;
    if (i!=k){
        x=a[i];
        a[i]=a[k];
        a[k]=x;
        kopcu(a,k,j);
    }
}
```

Procedura `kopcu(i, j)` bez odwołań rekurencyjnych wykonuje stałą liczbę porównań. Jeśli procedura `kopcu(i, j)` woła `kopcu(w, j)` to $j \geq w \geq 2i$. Zatem procedura `kopcu(i, j)` woła siebie $O(\ln(n))$ i działa w czasie $O(\ln(n))$.

```
void buduj_kopiec(int a[]) //tworzenie kopca
{
    int i;
    for (i=N / 2; i>=0; i--)
        kopcu(a,i,N);
    wypisz(a);
}
```

Funkcja `sortuj`, używając powyższych funkcji, realizuje algorytm sortowania przez kopcowanie:

```
void sortuj (int a[])
{
    int i,x;
    buduj_kopiec(a);
    for (i=N-1; i>0; i--)
    {
        x=a[0];
        a[0]=a[i];
        a[i]=x;
        kopcu(a,0,i);
    }
}
```

Lemat 4.7 *Załóżmy, że elementy tablicy $a[i + 1], \dots, a[j - 1]$ spełniają warunek kopca, $0 < i < j$. Wtedy*

1. *Po wykonaniu procedury `kopcu(a, i, j)` elementy $a[i], \dots, a[j - 1]$ spełniają warunek kopca.*

2. Procedura `kopcuje(a,i,j)` wraz z odwołaniami rekurencyjnymi wykonuje co najwyżej tyle porównań co wysokość i -tego wierzchołka w drzewie o j wierzchołkach.

Dowód: Ćwiczenie.

Lemat 4.8 *Procedura `buduj_kopiec` działa w czasie $O(N)$.*

Dowód: Procedura `kopcuje(i,N)` jest wywoływana raz dla każdego wierzchołka $0 \leq i < N$. Dla i -tego wierzchołka `kopcuje(i,N)` wykonuje (wraz z odwołaniami rekurencyjnymi) co najwyżej tyle porównań co wysokość i -tego wierzchołka. Zatem w procedurze `buduj_kopiec` liczba porównań jest co najwyżej taka jak suma wysokości wszystkich wierzchołków drzewa.

Niech $W(n)$ będzie sumą wysokości wierzchołków drzewa binarnego o n wierzchołkach.

Pełne drzewo binarne o wysokości m ma $2^{m+1} - 1$ wierzchołków i 2^m liści.

Niech $h_n(i)$ będzie liczbą wierzchołków o wysokości i w drzewie o n wierzchołkach. Mamy

$$h_n(i) \leq h_{n'}(i) \text{ dla } n \leq n'.$$

Niech $2^m \leq n \leq n' = 2^{m+1} - 1$. Wtedy

$$h_{n'}(i) = 2^{m-i}.$$

Stąd

$$\begin{aligned} W(n) &= \sum_{i=1}^m i \cdot h_n(i) \leq \sum_{i=1}^m i \cdot h_{n'}(i) = \sum_{i=1}^m i \cdot 2^{m-i} = \\ &= 2^m \cdot \sum_{i=1}^m \frac{i}{2^i} \leq c \cdot n = O(n) \end{aligned}$$

Q.E.D.

Twierdzenie 4.9 *Algorytm sortowania przez kopcowanie działa w czasie $O(N \ln(N))$.*

Dowód: Procedura `buduj_kopiec` Wykonuje $O(N)$ porównań. Następnie algorytm wykonuje N -krotnie procedurę `kopcuje(0,i)` dla $i = 1, \dots, N$. Procedura `kopcuje(1,i)` wykonuje co najwyżej $O(\ln(i))$ porównań. Zatem cały algorytm działa w czasie $O(N \ln(N))$.

Q.E.D.

4.7 Podsumowanie

Mamy cztery metody konstrukcji rozwiązań problemów optymalizacyjnych:

1. Metoda powrotów: rozszerzamy częściowe poprawne rozwiązanie aż do uzyskania pełnego poprawnego rozwiązania. Jeśli się nie da rozszerzyć częściowego rozwiązania to wracamy i poprawiamy częściowe rozwiązanie w pierwszym możliwym miejscu.

Przykłady.

- (a) Ustawienia Hetmanów
 - (b) Konik szachowy
 - (c) Kwadrat magiczny
2. Metoda 'dziel i rządź' : problem dzielimy na mniejsze podproblemy, które rozwiązujemy rekurencyjnie, i z tych rozwiązań podproblemów budujemy rozwiązanie całego problemu. By taka metoda była efektywna problemy powinny być w 'sensowny sposób' rozłączne. *Przykłady.*

- (a) Sortowanie przez scalanie
- (b) Wypełnienie tablicy $2^n \times 2^n$ kształtem L tak by dokładnie jedno ustalone pole zostało nie pokryte.

3. Programowanie dynamiczne: Jeśli przy rozwiązaniu problemu musimy się odwoływać wielokrotnie do rozwiązania tych samych podproblemów to metoda 'dziel i rządź' może nie być efektywna. Jeśli podproblemów jest 'stosunkowo niewiele' (wielomianowo wiele) w stosunku do rozmiaru problemu to można je wszystkie 'rozwiązać' (lub jakoś zapamiętać sposób ich rozwiązania) od dołu go góry w sposób efektywny.

Konstrukcja algorytmu:

- (a) Charakteryzacja struktury optymalnego rozwiązania.
- (b) Rekurencyjna definicja optymalnego rozwiązania.
- (c) Obliczenie kosztu i sposobu konstrukcji optymalnego rozwiązania metodą 'od dołu do góry' (bottom-up).
- (d) Konstrukcja optymalnego rozwiązania przy użyciu informacji obliczonej w punkcie 3.

By taka metoda była skuteczna liczba podproblemów nie może być zbyt duża.

Przykłady.

- (a) Wybór najdłuższego wspólnego podciągu,
 - (b) Wybór rozmieszczenia nawiasów przy mnożeniu macierzy,
 - (c) Triangulacja wielokąta,
 - (d) Obliczanie dwumianu Newtona.
4. Algorytmy zachłanne: wybierają to co w danym momencie wygląda najlepiej w nadziei, że doprowadzi to do optymalnego globalnego rozwiązania. Są bardzo efektywne.

Przykłady.

- (a) Zgodny wybór zajęć,
- (b) Ułamkowy problem plecakowy,
- (c) Algorytmy grafowe.

5 Reprezentacja liczb na komputerze

5.1 Systemy liczbowe o różnych podstawach

System dziesiętny

Cyfry: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9

Liczba 764.5 oznacza $7 * 10^2 + 6 * 10^1 + 4 * 10^0 + 5 * 10^{-1}$.

System ten jest wygodny dla człowieka a dla maszyny mniej. Reprezentacja cyfry dziesiętnej zajmuje cztery bity pamięci komputera:

<i>cyfra</i>	<i>reprezentacja</i>
0	0000
1	0001
2	0010
3	0011
4	0100
5	0101
6	0110
7	0111
8	1000
9	1001

W ten sposób marnujemy część pamięci ponieważ są kombinacje (np. 1101), które nie oznaczają żadnej cyfry dziesiętnej.

System dwójkowy

Cyfry: 0, 1

Liczba $(1010.1.5)_2$ oznacza $1 * 2^3 + 0 * 2^2 + 1 * 2^1 + 0 * 2^0 + 1 * 2^{-1}$.

System dwójkowy dobrze pasuje do maszyny gdyż reprezentacja jednej cyfry zajmuje dokładnie jeden bit. n -cyfrowa liczba (bez znaku) pamiętana jest w słowie n -bitowym. Natomiast dla człowieka jest on zbyt rozwlekły.

Przypomnijmy, że istnieje prosty sposób konwersji zapisu dziesiętnego liczby na dwójkowy:

1. część całkowitą dzielimy przez 2 i bierzemy reszty,
2. część ułamkową mnożymy przez 2 i bierzemy części całkowite (aż do uzyskania żądanej precyzji).

Przykład. Dla liczby $x = (43.625)_{10}$ liczymy

43				
21		1		
10		1		625
5		0	1	250
2		1	0	500
1		0	1	000
0		1		

i otrzymujemy

$$x = (101011.101)_2$$

W przypadku niektórych liczb reprezentowanych w systemie dziesiętkowym możemy uzyskać tylko przybliżone reprezentacje dwójkowe. Na przykład dla liczby $y = (69.76)_{10}$ powyższa procedura się nie zakończy

69				76
34	1		1	52
17	0		1	04
8	1		0	08
4	0		0	16
2	0		0	32
1	0		0	64
0	1		1	28
			...	...

i otrzymujemy wynik przybliżony

$$y \approx (1000101.1100001)_2.$$

System szesnastkowy

Cyfry: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, A, B, C, D, E, F

Liczba $E9B.F$ oznacza $14 * 16^2 + 9 * 16^1 + 11 * 16^0 + 15 * 16^{-1}$.

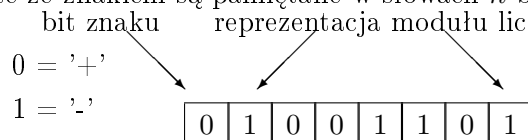
System ten w zasadzie łączy dobre cechy systemu dwójkowego i dziesiętnego. Jest bardziej zwężły od dwójkowego i lepiej wykorzystuje pamięć niż system dziesiętkowy. Reprezentacja cyfry szesnastkowej zajmuje cztery bity pamięci komputera:

<i>cyfra</i>	<i>reprezentacja</i>	<i>cyfra</i>	<i>reprezentacja</i>
0	0000	8	1000
1	0001	9	1001
2	0010	A	1010
3	0011	B	1011
4	0100	C	1100
5	0101	D	1101
6	0110	E	1110
7	0111	F	1111

i każda kombinacja 4-bitowa odpowiada pewnej cyfrze szesnastkowej. Dlatego często system szesnastkowy jest stosowany do zapisu liczb dwójkowych. Na przykład kody ASCII znaków są często podawane przy użyciu dwucyfrowych liczb szesnastkowych. Natomiast ludzkie przyzwyczajenie do operowania w systemie dziesiętkowym jest tak ugruntowane, że żaden inny system pozycyjny nie może mieć szerszego znaczenia w komunikacji między ludźmi.

5.2 Reprezentacja stałopozycyjna liczb całkowitych

Liczby całkowite ze znakiem są pamiętane w słowach n -bitowych. Ustalmy $n = 8$.

Nieujemna liczba całkowita jest pamiętana jako znak i moduł liczby zapisany w systemie dwójkowym. Powyższe słowo reprezentuje liczbę 77. Natomiast jeśli liczba jest ujemna to istnieje kilka sposobów jej reprezentacji:

1. **znak-moduł**: wygodny dla człowieka, ale przy operacjach arytmetycznych trzeba porównywać znaki i 0 ma dwie reprezentacje⁵ ('dodatnią' i 'ujemną').
2. **znak-uzupełnienie do 1**: ta reprezentacja jest mniej wygodna dla człowieka i w niej też 0 ma dwie reprezentacje.
3. **znak-uzupełnienie do 2**: ta reprezentacja jest jeszcze mniej wygodna dla człowieka ale w niej 0 (i każda inna reprezentowana liczba) ma tylko jedną reprezentację, ponadto operacje arytmetyczne są wykonywane w prosty sposób.

Ze względu na przytoczone powyżej zalety zajmiemy się bliżej sposobem reprezentacji liczb jako znak-uzupełnienie do 2. Ten jaki jest w praktyce używany do reprezentacji liczb całkowitych na komputerach.

Uzupełnienie do 1 liczb całkowitych otrzymujemy negując wszystkie bity. Dla

$$x = 10011000$$

uzupełnienie do 1 liczby x jest równe

$$01100111$$

Uzupełnienie do 2 liczb całkowitych otrzymujemy negując wszystkie bity i dodając 1. Dla x jak wyżej uzupełnienie do 2 liczby x jest równe

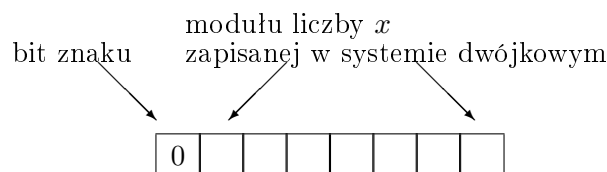
$$\begin{array}{r} 01100111 \\ + \quad 1 \\ \hline 01101000 \end{array}$$

tnz. by otrzymać uzupełnienie do 2 liczby całkowitej zostawiamy z prawej strony wszystkie zera i pierwszą jedyneką a resztę bitów negujemy:

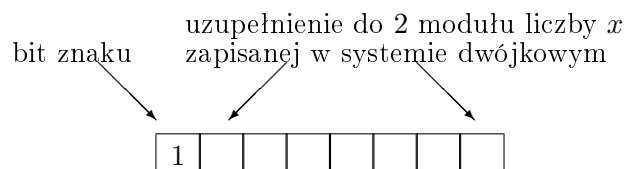
$$01101000$$

Reprezentacja liczb całkowitych w systemie znak-uzupełnienie do 2 ($n = 8$):

1. dla $0 \leq x \leq 127$

2. dla $-128 \leq x \leq -1$

Przykład. Słowo

⁵To, że 0 ma dwie reprezentacje nie jest tylko sprawą estetyki. Gdy jeden obiekt ma różne reprezentacje, sprawdzenie równości dwóch obiektów staje się niepotrzebnie skomplikowaną procedurą.

0	1	0	1	0	0	0	0
---	---	---	---	---	---	---	---

reprezentuje liczbę dodatnią 80 natomiast słowo

1	1	0	1	0	0	0	0
---	---	---	---	---	---	---	---

reprezentuje liczbę ujemną $-(0110000)_2 = -48$.

5.3 Operacje arytmetyczne stałopozycyjne

Reprezentując liczby w systemie znak-upełnienie do 2, przy dodawaniu nie trzeba zwracać uwagi na znak liczby. Wyniki otrzymujemy poprawne i dokładne o ile argumenty i wartości mają swoje reprezentacje jako słowa n -bitowe w systemie znak-upełnienie do 2.

1. *Zmiana znaku* Uzupełniamy do 2 liczbę (łącznie z bitem znaku):

$$x = 26 \sim \begin{array}{|c|c|c|c|c|c|c|c|} \hline 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ \hline \end{array}$$

$$-x = -26 \sim \begin{array}{|c|c|c|c|c|c|c|c|} \hline 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 \\ \hline \end{array}$$

2. *Dodawanie* Dodajemy dwie liczby łącznie z bitem znaku i ewentualne przeniesienie pomijamy. Wynik reprezentuje sumę w systemie znak-upełnienie do 2:

$$x = 24 \sim \begin{array}{|c|c|c|c|c|c|c|c|} \hline 0 & 0 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ \hline \end{array}$$

$$y = -40 \sim \begin{array}{|c|c|c|c|c|c|c|c|} \hline 1 & 1 & 0 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 \\ \hline \end{array}$$

$$x + y = -16 \sim \begin{array}{|c|c|c|c|c|c|c|c|} \hline 1 & 1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \hline \end{array}$$

3. *Odejmowanie* Dodajemy odjemną do liczby przeciwnej do odjemnika.
4. *Mnożenie i dzielenie* Nie tak prosto. Najlepiej mnożyć i dzielić moduły a potem ustalać znak. Jeśli mnożnik jest dodatni to można mnożyć jak zwykle.

Uwaga. Zakres liczb całkowitych reprezentowanych w komputerze jest zwykle dość *mały* a operacje są wykonywane *dokładnie*. Dla liczb rzeczywistych jest odwrotnie, zakres jest *duży* a operacje są wykonywane w sposób przybliżony.

5.4 Reprezentacja zmiennopozycyjna liczb rzeczywistych

Opiszemy teraz *reprezentację zmiennopozycyjną liczb rzeczywistych t -cyfrową, dziesiętną*.

Dowolną liczbę rzeczywistą $x \neq 0$ można przedstawić w postaci *znormalizowanej*:

$$x = m * 10^c$$

gdzie $0.1 \leq |m| < 1$, c - liczba całkowita. Liczbę m nazywamy *mantysą* a liczbę c - *cechą* liczby x .

Dla x równego 0 przyjmuje się $m = 0$ i $c = 0$.

Przykład. Dla

$$x = 0.00354$$

po znormalizowaniu otrzymujemy

$$x = 0.354 * 10^{-2}$$

Mantysa i cecha są pamiętane w komputerze w postaci stałopozycyjnej dziesiętnej. W arytmetyce t -cyfrowej mantysa ma t -cyfr i jest na ogół wielkością *zaokrągloną*. Zakres cech decyduje o *zakresie* liczb rzeczywistych reprezentowanych w komputerze. Liczba cyfr mantysy decyduje o precyzji liczb pamiętanych na komputerze.

Przykład. Przyjmijmy, że w naszej reprezentacji mantysa jest 4-cyfrowa a cecha 1-cyfrowa.

<i>liczba</i> x	<i>przybliżenie</i> $\bar{x}$
$a_1 = \frac{1}{6} = 0.166(6)$	$\bar{a}_1 = 0.1667 * 10^0$
$a_2 = 42.5368$	$\bar{a}_2 = 0.4254 * 10^2$
$a_3 = 6\,042\,875$	$\bar{a}_3 = 0.6043 * 10^7$
$a_4 = -7.67443$	$\bar{a}_4 = -0.7674 * 10^1$

Błąd bezwzględny przybliżenia jest to moduł różnicy między wartością rzeczywistą a wartością przybliżoną:

$$\varepsilon \bar{a} = |a - \bar{a}|$$

Mamy następujące oszacowanie błędu zaokrąglenia mantysy:

$$|m - \bar{m}| \leq 0.5 * 10^{-t}$$

A stąd, dla liczby dla $a = m * 10^c$, błąd bezwzględny wartości przybliżonej $\bar{a}$ można oszacować tak:

$$\varepsilon \bar{a} = |a - \bar{a}| = |m * 10^c - \bar{m} * 10^c| \leq 0.5 * 10^{-t} * 10^c$$

Błąd względny przybliżenia jest to błąd bezwzględny podzielony przez moduł dokładnej wartości liczby:

$$\delta \bar{a} = \left| \frac{a - \bar{a}}{a} \right| = \frac{\varepsilon \bar{a}}{|a|}$$

Dla $a = m * 10^c$, mamy następujące oszacowanie błędu względnego:

$$\delta \bar{a} = \left| \frac{a - \bar{a}}{a} \right| \leq \frac{0.5 * 10^{-t} * 10^c}{m * 10^c} \leq \frac{0.5 * 10^{-t} * 10^c}{0.1 * 10^c} = 5 * 10^{-t}$$

Wielkość $u = 5 * 10^{-t}$ jest *względna dokładność komputera*.

Ponieważ

$$\left| \frac{a - \bar{a}}{a} \right| \leq u$$

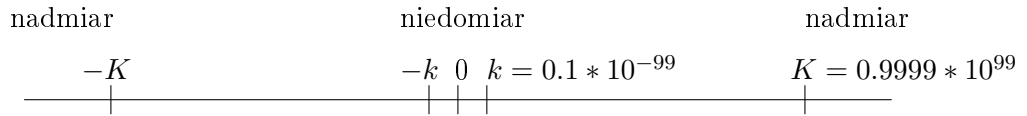
to dla pewnego ρ mamy

$$\bar{a} = a(1 + \rho)$$

gdzie $|\rho| \leq u$.

Uwaga. Zwykle błąd względny jest lepszą miarą przybliżenia.

Oś liczb rzeczywistych na komputerze prezentuje się mniej więcej tak (cecha 2-cyfrowa, mantysa 4-cyfrowa):

Przedział $[-K, K]$ stanowi zakres liczb reprezentowanych na komputerze. Poza tym przedziałem występuje *nadmiar*. Liczby o module większym od K nie mają reprezentacji. Przedział $[-k, k]$ jest nazywany *niedomiarem*. Liczby z tego zakresu są reprezentowane przez 0, k , lub $-k$ z dużym błędem względnym.

5.5 Arytmetyka zmiennopozycyjna

Nie tylko wartości liczb zmiennopozycyjnych są przybliżone ale operacje arytmetyczne wykonywane na przybliżeniach liczb też nie muszą mieć dokładnej reprezentacji. Zatem przy wykonywaniu działań arytmetycznych w arytmetyce zmiennopozycyjnej błędy przybliżeń się kumulują. Opiszemy teraz te operacje i oszacujemy błędy jakie przy nich powstają.

1. *Mnożenie* wykonujemy w następujący sposób

- (a) mnożymy mantysy,
- (b) dodajemy cechy,
- (c) normalizujemy.

Przykład. Obliczymy reprezentację zmiennopozycyjną iloczynu $a = 0.375 * 10^2$ i $b = 0.225 * 10^3$. Obliczamy iloczyn mantys

$$\begin{array}{r} 0.375 \\ 0.225 \\ \hline 1875 \\ 750 \\ 750 \\ \hline 0.084375 \end{array}$$

i po normalizacji otrzymujemy $\overline{a * b} = 0.8438 * 10^4$. Zatem

$$\overline{a * b} = a * b(1 + \rho),$$

dla $|\rho| \leq u$.

2. *Dzielenie* wykonujemy podobnie

- (a) dzielimy mantysy,
- (b) odejmujemy cechy,
- (c) normalizujemy.

3. *Dodawanie* jest nieco bardziej skomplikowane i wykonujemy je w następujący sposób

- (a) wyrównujemy cechy zwiększając mniejszą i przesuwając mantysę mniejszej w prawo,
- (b) dodajemy mantysy,
- (c) normalizujemy.

Przykład. Obliczymy reprezentację zmiennopozycyjną sumy $a = 0.357 * 10^3$ i $b = 0.268 * 10^4$. Obliczamy sumę 'wyrównanych' mantys

$$\begin{array}{r} 0.036 \\ 0.268 \\ \hline 0.304 \end{array}$$

i otrzymujemy $\overline{a+b} = 0.304 * 10^4$. Można pokazać, że istnieją ρ_1, ρ_2 takie, że

$$\overline{a+b} = a(1 + \rho_1) + b(1 + \rho_2)$$

oraz $|\rho_1|, |\rho_2| \leq u$.

4. *Odejmowanie* jest wykonywane podobnie do dodawania.

Oszacujemy teraz błąd względny mnożenia i dodawania.

Dla mnożenia mamy

$$\left| \frac{a * b - \overline{a * b}}{a * b} \right| = \left| \frac{a * b - a * b(1 + \rho)}{a * b} \right| = |\rho| \leq u$$

Zatem błąd względny mnożenia nie przekracza względnej dokładności komputera. Jeśli już liczby mnożone są przybliżone to błędy się kumulują.

$$\begin{aligned} & \left| \frac{(a(1 + \rho_1) * b(1 + \rho_2))(1 + \rho) - a * b}{a * b} \right| = \\ & = \left| \frac{a * b((1 + \rho_1 + \rho_2 + \rho_1 * \rho_2))(1 + \rho) - a * b}{a * b} \right| = \\ & = |(\rho_1 + \rho_2 + \rho_1 * \rho_2)(1 + \rho)| \approx 2 * u \end{aligned}$$

Czyli błąd wyniku mnożenia jest rzędu $2 * u$, o ile błąd reprezentacji argumentów nie przekraczał względnej dokładności komputera.

Dla dodawania mamy

$$\left| \frac{(a(1 + \rho_1) + b(1 + \rho_2)) - (a + b)}{a + b} \right| \leq$$

$$\leq \frac{|a| * |\rho_1| + |b| * |\rho_2|}{|a+b|} \leq \frac{|a| + |b|}{|a+b|} * u$$

Jeśli liczby a i b mają przeciwne znaki i nieznacznie różniące się moduły to $|a| + |b|$ może być duże podczas gdy $|a+b|$ będzie bardzo małe i w konsekwencji $\frac{|a|+|b|}{|a+b|}$ może być bardzo duże. W takim przypadku możemy po jednej operacji dodawania znacznie utracić dokładność obliczenia. Taką sytuację obrazuje następujący przykład.

Przykład. Obliczymy różnicę liczb $a = 10.0726$ i $b = 10.0789$ w arytmetyce 5-cyfrowej. Mamy przybliżenia

$$\bar{a} = 0.10073 * 10^2 \quad \text{ i } \quad \bar{b} = 0.10079 * 10^2$$

Błąd względny przybliżeń a i b

$$\delta \bar{a} = \left| \frac{a - \bar{a}}{a} \right| = \left| \frac{4 * 10^{-6} * 10^2}{10.0726} \right| < 4 * 10^{-5} \leq u (= 5 * 10^{-5})$$

$$\delta \bar{b} = \left| \frac{b - \bar{b}}{b} \right| = \frac{10^{-6} * 10^2}{10.0789} < 10^{-5} \leq u$$

nie przekracza względnej dokładności komputera. Natomiast błąd różnicy

$$\begin{aligned} \left| \frac{(b-a) - \bar{b} - \bar{a}}{(b-a)} \right| &= \left| \frac{6.3 * 10^{-3} - 6 * 10^{-3}}{6.3 * 10^{-3}} \right| = \\ &= \frac{0.3}{6.3} > 4 * 10^{-2} = \frac{4}{5} * 10^3 * u \end{aligned}$$

W szczególności zmiennopozycyjne działania mnożenia i dodawania są przemienne ale nie są łączne!

5.6 Wybrane problemy numeryczne

W tej sekcji pokażemy kilka typowych problemów związanych obliczeniami zmiennopozycyjnymi.

Obliczanie pierwiastków równania kwadratowego

Równanie kwadratowe

$$x^2 + px + q = 0$$

ma pierwiastki

$$x_1 = \frac{-p - \sqrt{p^2 - 4q}}{2} \quad \text{ i } \quad x_2 = \frac{-p + \sqrt{p^2 - 4q}}{2}$$

o ile wyróżnik $\Delta = p^2 - 4q$ jest nieujemny. Obliczymy te pierwiastki w arytmetyce 4-cyfrowej dla

$$p = -6.433 \quad \text{ i } \quad q = 0.009474.$$

Obliczenie x_1 :

1. $\alpha = \overline{(6.433)^2} = 41.38$,
2. $\beta = \overline{4q} = 0.03790$,
3. $\gamma = \overline{\alpha - \beta} = 41.34$,
4. $\sigma = \sqrt{\gamma} = 6.430$,
5. $\varphi_1 = \overline{-p - \sigma} = 6.433 - 6.430 = 0.003$,
6. $\overline{x_1} = \frac{\overline{\varphi_1}}{2} = 1.5 * 10^{-3}$.

Ponieważ przybliżona wartość pierwiastka x_1 w arytmetyce 5-cyfrowej wynosi

$$x_1 \approx 1.4731 * 10^{-3}$$

to widzimy, że nasze obliczenie x_1 dało nam tylko jedną dokładną cyfrę znaczącą i błąd względny wynosi

$$\delta \overline{x_1} \approx 10^{-1}.$$

Korzystając z poprzednich obliczeń możemy obliczyć x_2 :

1. $\varphi_2 = \overline{-p + \sigma} = \overline{6.433 + 6.430} = 12.86$,
2. $\overline{x_2} = \frac{\overline{\varphi_2}}{2} = 6.43$.

Ponieważ przybliżona wartość pierwiastka x_2 w arytmetyce 5-cyfrowej wynosi

$$x_2 \approx 6.4313$$

to widzimy, że nasze obliczenie x_2 dało nam dokładne trzy cyfry znaczące.

Przyczyna utraty dokładności w obliczeniu x_1 tkwi w obliczeniu φ_1 w kroku 5. Obliczamy różnicę liczb o bardzo bliskich wartościach. Natomiast problem ten nie istnieje przy obliczaniu φ_2 w kroku 2. obliczenia x_2 . Tam liczymy sumę tych liczb nie tracąc istotnie na dokładności.

Mając dobre przybliżenie x_2 , możemy też obliczyć x_1 ze wzoru Viete'a $x_1 * x_2 = q$:

$$\overline{x_1} = \overline{\left(\frac{0.009474}{6.430} \right)} = 0.001473 = 1.473 * 10^{-3}$$

i wtedy mamy cztery cyfry dokładne oraz błąd względny

$$\delta \overline{x_1} \approx 10^{-4}.$$

Morał z tych rozważań jest taki, że jeżeli $p > 0$ to x_1 jest liczone dokładniej a jeżeli $p < 0$ to x_2 jest liczone dokładniej.

Schemat Hornera obliczania wielomianu

Normalna procedura obliczenia wartości wielomianu n -tego stopnia

$$W_n(x) = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0,$$

sugerowana przez sposób zapisu wielomianu, polega na obliczeniu

1. $x^2, x^3, \dots, x^n$ - $n - 1$ mnożeń,
2. $a_1 x, a_2 x^2, \dots, a_n x^n$ - n mnożeń,

3. $a_0 + a_1x + \dots + a_{n-1}x^{n-1} + a_nx^n$ n -dodawania.

Zatem takie obliczenie wymaga $2n - 1$ mnożeń i n dodawań.

Natomiast istnieje inny sposób obliczania tej samej wartości, zaproponowany przez Hornera. Liczymy:

1. $P_n(x) = a_nx + a_{n-1}$ - 1 mnożenie i 1 dodawanie,
2. $P_{n-1}(x) = (a_nx + a_{n-1})x + a_{n-2}$ - 1 mnożenie i 1 dodawanie,
3. ...
4. $P_1 = P_2x + a_0$ - 1 mnożenie i 1 dodawanie.

Zatem takie obliczenie wymaga tylko n mnożeń i n dodawań. Oprócz tego, że ta metoda obliczania wartości wielomianu jest szybsza to jest też dokładniejsza.

6 Dynamiczne struktury danych

‘Zbiory matematyczne’ nie zmieniają się, natomiast ‘zbiory informatyczne’ mogą się zwiększać, zmniejszać lub zmieniać w inny sposób. Są to ‘*zbiory dynamiczne*’.

Sposób w jaki reprezentujemy ‘zbiory dynamiczne’ zależy od tego, jakie operacje chcemy na nich wykonywać. Mamy dwa rodzaje operacji: *modyfikacje* i *pytania*.

Modyfikacje (przykłady):

1. **dodaj**(S, x) - dodaj element (wskazywany przez) x do zbioru S ;
2. **usun**(S, x) - usuń element (wskazywany przez) x ze zbioru S .

Pytania (przykłady):

1. **szukaj**(S, k) - sprawdź, czy element x należy do zbioru S ; jeśli tak, to wskaż ten element, jeśli nie, to wskaż NULL;
2. **minimum**(S) - (pytanie na zbiorze liniowo uporządkowanym) zwraca element najmniejszy zbioru S ;
3. **maksimum**(S) - (pytanie na zbiorze liniowo uporządkowanym) zwraca element największy zbioru S ;
4. **następny**(S, x) - (pytanie na zbiorze liniowo uporządkowanym) zwraca element następny po x w zbiorze S ;
5. **poprzedni**(S, x) - (pytanie na zbiorze liniowo uporządkowanym) zwraca element poprzedni przed x w zbiorze S .

Zwykle potrzeba tylko części spośród tych operacji. Ważne jest by operacje wykonywane były szybko, tzn. w czasie stałym lub co najwyżej logarytmicznym w stosunku do rozmiaru zbioru S .

6.1 Podstawowe dynamiczne struktury danych

Stos

Stos jest najprostszą strukturą dynamiczną (LIFO - last in first out). Można wkładać elementy tylko na wierzch stosu i zdejmować elementy tylko z wierzchu stosu. Poza tym można testować, czy stos jest pusty. Wszystkie operacje są wykonywane w czasie stałym. Stos można sobie wyobrażać tak:

D
C
B
A

Operacje na stosie:

1. dodaj (na wierzch) **Push**(S, x);
2. zdejmij (z wierzchu) **Pop**(S);

3. test pustości stosu

$$\text{empty}(S) = \begin{cases} \text{true} & \text{gdy } S \text{ jest pusty} \\ \text{false} & \text{w przeciwnym przypadku.} \end{cases}$$

Jak już wcześniej pokazaliśmy, przy pomocy stosów można implementować procedury rekurencyjne. Stos S , jeśli ma ograniczoną wysokość, można implementować w tablicy:

```
#include <stdio.h>
#include <stdlib.h>
#define n 15

int S[n]; //tablica do przechowywania stosu
int topS=-1;

int emptyS()
{
    return (topS==-1);
}

void push(int x)
{
    S[++topS]=x;
}

int pop ()
{
    return S[topS--];
}

void drukS()
{
    int i;
    printf("\nStos:\n ");
    for (i=0; i<=topS;i++)
        printf("%4d",S[i]);
    printf("\n");
}
```

Ostatnia procedura drukuje zawartość stosu.

Kolejka

Kolejka jest strukturą podobną do kolejki w sklepie (FIFO - first in first out). Można wkładać elementy tylko na koniec kolejki i zdejmować elementy tylko z początku kolejki. Poza tym można testować, czy kolejka jest pusta. Wszystkie operacje są wykonywane w czasie stałym. Kolejkę można sobie wyobrażać tak:

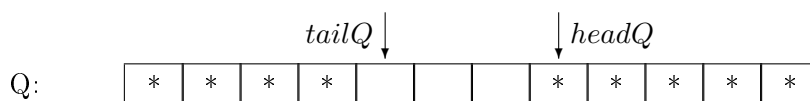

Operacje na kolejce:

1. dodaj (na koniec) `dodaj(Q,x)`;
2. zdejmij (z początku) `usun(Q)`;
3. test pustości kolejki

$$\text{empty}(Q) = \begin{cases} \text{true} & \text{gdy } S \text{ jest pusty} \\ \text{false} & \text{w przeciwnym przypadku.} \end{cases}$$

Kolejkę Q , jeśli ma ograniczoną długość, można implementować w tablicy, ale w bardziej skomplikowany sposób niż stos.


```
#include <stdio.h>
#include <stdlib.h>
#define n 15

int Q[n+1]; //tablica do przechowywania kolejki
int headQ=0, tailQ=0;

int emptyQ()
{
    return (headQ==tailQ);
}

void wstaw(int x)
{
    Q[tailQ++]=x;
    if (tailQ>n) tailQ=0;
}

int usun()
{
    int x;
    x=Q[headQ++];
    if (headQ>n) headQ=0;
    return x;
}

void drukQ()
{
    printf("Kolejka:\n ");
    int i;
    if (headQ!=tailQ)
    if (headQ<tailQ)
    {
        for (i=0; i<=n; i++)
```

```

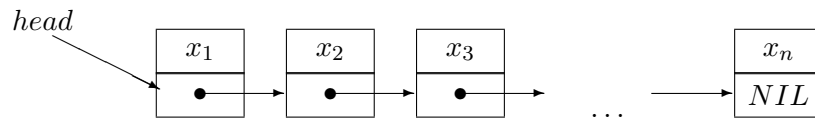
        if ((headQ<=i) && (i<tailQ)) printf("%4d",Q[i]);
        else printf("      ");
    }
    else
    {
        for (i=0; i<=n; i++)
            if ((i<tailQ) || (headQ<=i)) printf("%4d",Q[i]);
            else printf("      ");
    }
    printf("\n");
}

```

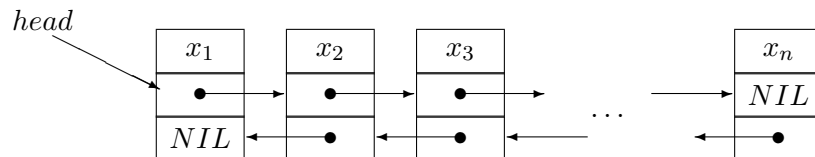
Ostatnia procedura drukuje zawartość kolejki, tak jak jest ona umieszczona w tablicy.

Listy.

Lista to zbiór elementów, z których każdy (z wyjątkiem ostatniego) wskazuje na następny i na każdy element (z wyjątkiem pierwszego) wskazuje jakiś element. Listę jednokierunkową można sobie wyobrażać tak:

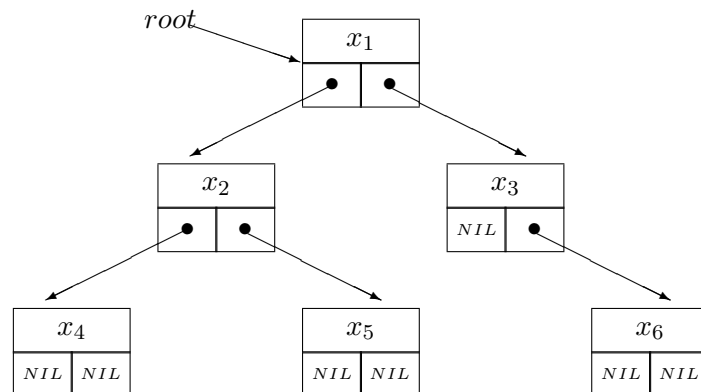

Lista zajmuje proporcjonalnie wiele miejsca do liczby elementów na liście. Listę dwukierunkową można sobie wyobrażać tak:

Drzewa binarne

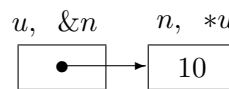
Drzewo binarne (o ile jest niepuste) ma korzeń i każdy wierzchołek drzewa ma co najwyżej dwa następniki, lewy i prawy. Ponadto z korzenia do każdego wierzchołka istnieje dokładnie jedna droga. Drzewo binarne można sobie wyobrażać tak:

6.2 Wskaźniki

Zmienne wskaźnikowe w języku C mają szereg zastosowań. Dla nas najważniejsze będą dwa: symulacja przekazywania parametrów do funkcji przez zmienną oraz implementacja dynamicznych struktur danych.

Zmienne w języku C mogą przechowywać różne wartości, ale też mogą przechowywać adresy innych zmiennych. Zmienne przechowujące adresy innych zmiennych to *zmienne wskaźnikowe* lub krócej *wskaźniki*. Typy tych zmiennych to typy wskaźnikowe. Zmienna wskaźnikowa pamięta nie tylko adres, ale także typ (w szczególności rozmiar) zmiennej przechowywanej pod tym adresem. Ponieważ sam adres przechowywany przez zmienną wskaźnikową jest bardzo zależny od maszyny, na której wykonywany jest program same adresy nie są niczym ciekawym to wartości zmiennych wskaźnikowych są graficznie przedstawiane jako strzałki wskazujące na inne zmienne. Na przykład rysunek

oznacza, że zmienna `u` wskazuje na zmienną `n` lub innymi słowy w miejscu pamięci zarezerwowanym na wartość zmiennej `u` przechowywany jest adres miejsca w pamięci, w którym przechowywana jest wartość zmiennej `n`. W takim przypadku do zmiennej `n` można się też odwołać poprzez `*u`. Operator `*` to operator *dereferencji* a napis `*u` oznacza tyle co ‘zmienna która się znajduje pod adresem przechowywanym w `u`’. Operator *referencji* `&` działa ‘odwrotnie’ do operatora `*` i zastosowany do zmiennej (np. `n`) zwraca adres tej zmiennej (w tym przypadku `&n = u`).

Deklaracja

```
int a,b,*u, *v;
int t[10], s[10];
```

tworzy zmienne `a` i `b` typu całkowitego, zmienne `u` i `v` typu wskaźników do typu całkowitego oraz dwie tablice liczb całkowitych.

Wtedy sekwencja instrukcji

```
u=&a; // przypisanie adresu zmiennej a do zmiennej u
v=&b; // przypisanie adresu zmiennej b do zmiennej v
a=5; // przypisanie zmiennej a wartosci 5
*v=*u; // przypisanie zmiennej wskazywanej przez v
      //wartosci zmiennej wskazywanej przez u
printf("%d",b); // wypisanie wartosci zmiennej b
```

spowoduje wypisania liczby 5 na ekranie.

Przy pomocy zmiennych wskaźnikowych możemy tworzyć i usuwać w dowolnym miejscu programu nowe zmienne, tak zwane *zmienne dynamiczne*.

Instrukcja

```
u = malloc(sizeof(int));
```

ma następujący efekt:

1. tworzy nową zmienną dynamiczną typu `int`;

2. tworzy wskaźnik do tej zmiennej dynamicznej i przypisuje go zmiennej *u*;
3. do nowo powstałej zmiennej można się odwoływać poprzez **u*.

Dokładniej instrukcja `malloc` ma jeden argument całkowity i rezerwuje pamięć o rozmiarze odpowiadającym temu argumentowi. Funkcja `sizeof` zastosowana do nazwy typu zwraca rozmiar pamięci potrzebny do przechowania jednej zmiennej tego typu.

Jeśli chcemy usunąć zmienną dynamiczną wskazywaną przez *u*, to wykonujemy instrukcję:

```
free(u);
```

Wtedy:

1. zostaje zwolniony obszar pamięci zajmowany przez zmienną dynamiczną wskazywaną przez zmienną *u*;
2. wszystkie zmienne wskaźnikowe, które wskazywały na tą zmienną dynamiczną, mają wartość nieokreśloną.

Wartości przechowywane przez zmienną wskaźnikową mogą być trzech rodzajów:

1. adres zmiennej;
2. `NULL` - stała, która nie wskazuje na żaden adres w pamięci (jaka to jest stała, to zależy od komputera ale zwykle jest to stała 0);
3. wartość nieokreślona, tzn. wartość, która nie jest `NULL` ale też nie jest adresem (istniejącej) zmiennej dynamicznej.

Gdy zmienna *u* ma wartość nieokreśloną, próba odwołania się do miejsca w pamięci **u* powoduje błąd często trudny do wykrycia. Należy się wystrzegać takich sytuacji. Ponieważ nie można sprawdzić, czy wartość która nie jest `NULL` wskazuje na zmienną dynamiczną czy nie, to należy samemu zadbać by wszystkie zmienne wskaźnikowe, które w danym momencie nie wskazują na zmienną dynamiczną, miały wartość `NULL`.

Deklaracja tablicy *t* powyżej, rezerwuje miejsce w pamięci komputera na 10 elementów typu `int` usytuowanych jeden po drugim w pamięci i przypisuje temu *t* adres do pierwszego z nich *t[0]*. Zatem adresy *&t[0]* i *t* są takie same. Wtedy, dla całkowitego *k*, *t+k* jest adresem *k* - tego miejsca w tablicy. Odwołanie do **(t+k)* jest tym samym co odwołanie się do miejsca w pamięci *t[k]* czyli *k*-tego miejsca w tablicy (licząc od 0). Zatem fragment programu

```
int t[5], i;
for (i=0; i<5; i++)
    *(t+i)=2*i;
for (i=0; i<5; i++)
    printf("%d ", t[i]);
```

wypisze na ekranie: "0 2 4 6 8". Zmienne wskaźnikowe i tablicowe tego samego typu w wielu sytuacjach zachowują się podobnie, ale jednak są też pewne różnice. Przy deklaracji

```
int *u, *v;
int t[10], s[10];
```

możemy przypisać

```
*(t+2)=7;
u=t;
u++; // teraz u wskazuje na element t[1]
v=&t[5];
*v=7; // teraz t[5] ma wartość 7
*(v+1)=*(t+1);
```

ale NIE MOŻEMY przypisać

```
t=u; // przypisanie na adres tablicy adresu jednej zmiennej tego samego typu
t++; // ??
s=t; // ??
```

6.3 Struktury

Struktury to takie zmienne, które mogą przechowywać szereg wartości różnych typów. Na przykład możemy zdefiniować strukturę `st` typu

```
struct
{
    char nazwisko[20];
    int index;
    float srednia;
} st;
```

która ma trzy pola:

1. `nazwisko` typu słów 20-literowych,
2. `index` typu całkowitego,
3. `srednia` typu rzeczywistego.

Teraz do pola `index` struktury `st` można się odnieść przez `st.index`. Fragment programu

```
strcpy(st.nazwisko,"Kowalski");
st.index=234567;
st.srednia=4.9;
printf("Nazwisko %s,\n",st.nazwisko);
printf("\nNumer indeksu %d,",st.index);
printf("\nSrednia %f.\n",st.srednia);
```

wpisuje do struktury `st` dane, po czym wypisuje na ekran:

Kowalski, Numer indeksu 234567, Srednia 4.9.

Często wygodnie jest nadać typowi struktur etykiety by nie musieć przepisywać ponownie całej definicji. Można to zrobić tak:

```
struct student
{
    char nazwisko[20];
    int index;
    float srednia;
} ;
```

i wtedy zmienną `student` można zadeklarować tak:

```
struct student st;
```

Przy pomocy słowa `typedef` można wprowadzić jeszcze krótszą nazwę na taki typ następująco:

```
typedef struct student
{
    char nazwisko[20];
    int index;
    float srednia;
} student;
```

i wtedy zmienną `st` można zadeklarować tak

```
student st;
```

Nazwa i etykieta, tak jak w powyższym przykładzie, nie muszą być różne. Możemy też zdefiniować typ wskaźników do struktur `stud`:

```
typedef struct student
{
    char nazwisko[20];
    int index;
    float srednia;
} student, *stud;
```

Wtedy możemy zadeklarować zmienną wskaźnikową `p`, stworzyć zmienną dynamiczną i przypisać jej wartości jak w poniższym przykładzie:

```
stud p;
p=malloc(sizeof(student));
strcpy((*p).nazwisko,"Kowalski");
(*p).index=234567;
(*p).srednia=4.9;
printf("Nazwisko %s,\n",(*p).nazwisko);
printf("\nNumer indeksu %d,",(*p).index);
printf("\nSrednia %f.\n",(*p).srednia);
free(p);
```

a na koniec usunąć tę zmienną dynamiczną.

6.4 Implementacja list

Elementami listy są struktury zawierające wartość (lub wartości) i wskaźnik następnego elementu na liście.

Listy jednokierunkowe

Dla list jednokierunkowych odpowiednia definicja typu elementów może wyglądać następująco

```
struct element{
    int info;
    struct element *next;
};
```

```
typedef struct element element, *list;
```

Powyżej zdefiniowaliśmy typ struktur `struct element` przy pomocy słowa kluczowego `struct` i etykiety `element`. Typ ten ma dwa *pol*a (lub *elementy*, *składowe*) `info` typu `int` oraz typu wskaźników do (właśnie definiowanego) typu `struct element`. Słowo kluczowe `typedef` pozwala na wprowadzenie nowych nazw dla typów danych. W ostatniej linii wprowadziliśmy nazwę `element` dla typu `struct element` oraz nazwę `list` dla typu wskaźników do typu `struct element`. Etykieta struktury i jej nazwa nie muszą być różne. Powyższe definicje można zapisać też tak:

```
typedef struct element{
    int info;
    struct element *next;
} element, *list;
```

```
list head;
```

Dodatkowo zdefiniowaliśmy też zmienną `head` typu `list`, która może wskazywać na głowę listy 1-kierunkowej.

Pokażemy, jak wykonać następujące operacje na listach:

1. tworzenie pustej listy; (inicjalizacja)
2. tworzenie nowej zmiennej typu `element`;
3. wstawienie zmiennej wskazywanej przez zmienną wskaźnikową do listy;
4. wczytywanie listy (z klawiatury i z pliku);
5. znajdowanie wskaźnika do elementu o szukanym polu;
6. drukowanie wszystkich elementów listy;
7. usuwanie wskazanego elementu z listy (tylko dla list dwukierunkowych).

```
void ini(list *h)
// inicjalizacja listy 1-kierunkowej
{
    *h=NULL;
}

list nowy (int a)
//tworzenie nowego elementu listy 1-kierunkowej
{
    list u;
    u=malloc(sizeof(struct element));
    u->next=NULL;
    u->info=a;
    return u;
}

void dodaj(list *h, list u)
//dodawanie elementu do listy 1-kierunkowej
{
    u->next=*h;
    *h=u;
}
```

```

}

list czytaj_liste()
//czytanie z klawiatury listy 1-kierunkowej
{
    list u;
    int m;
    u=NULL;
    while (scanf("%d",&m)!=EOF)
        dodaj(&u,nowy(m));
    return u;
}

list czytaj_liste_f()
//czytanie z pliku listy 1-kierunkowej
{
    FILE *f;
    f=fopen("dane.txt","r");
    list u;
    int m;
    u=NULL;
    while (fscanf(f,"%d",&m)!=EOF)
        dodaj(&u,nowy(m));
    fclose(f);
    return u;
}

void druk(list u)
//wypisanie listy 1-kierunkowej
{
    while (u!=NULL){
        printf("%d ",u->info);
        u=(*u).next; // lub u=u->next;
    }
    printf("\n");
}

list szukaj (list h, int a)
//znajdowanie elementu na liscie 1-kierunkowej o zadnym polu
{
    while ((h!=NULL)&&(h->info!=a))
        h=h->next;
    return (list) h;
}

void usun(list *w)
//usuwanie pierwszego elementu z listy 1-kierunkowej o ile istnieje
{
    list u;
    if (*w!=NULL){

```

```

        u=*w;
        *w=(*w)->next;
        free(u);
    }
}

```

Teraz fragment programu:

```

int i;
ini(&head);
for (i=10; i>0; i--)
    dodaj(&head,nowy(i));
druk(head);

```

tworzy listę 10-elementową liczb od 1 do 10 i ją drukuje.

Listy dwukierunkowe

Deklaracja typu elementów listy dwukierunkowej może wyglądać tak:

```

struct element2{
    int info;
    struct element2 *next, *prev;
};
typedef struct element2 element2, *list2;

list2 head2;

```

Procedury `ini`, `drukBST`, `finfBST` dla list dwukierunkowych są takie same jak dla list jednokierunkowych. Natomiast procedury `nowy` i `dodaj` należy odpowiednio zmodyfikować:

```

list2 nowy2 (int a)
// tworzenie nowego elementu listy 2-kierunkowej
{
    list2 u;
    u=malloc(sizeof(struct element2));
    u->info=a;
    u->next=NULL;
    u->prev=NULL;
    return u;
}

void dodaj2 (list2 *u, list2 v)
//dodawanie elementu wskazywanego przez v
//na liste 2-kierunkowa o glowie *u
{
    if ((*u)!=NULL) ((*u)->prev=v);
    v->next=*u;
    *u=v;
}

```

Ponadto na liście dwukierunkowej możemy łatwo usuwać wskazany element.

```

void usun2 (list2 *h, list2 v)
//usuwanie elementu wskazywanego przez v
//z listy 2-kierunkowej o glowie *h
{
    if (v->prev!=NULL) {
        v->prev->next=v->next;
    }
    else {
        (*h)=v->next; if ((*h)!=NULL) (*h)->prev=NULL;
    }
    if (v->next!=NULL) {
        v->next->prev=v->prev;
    }
}

```

Listy dwukierunkowe z wartownikiem Procedury `dodaj2` i `usun2` są nieco skomplikowane, gdyż musimy sprawdzać, czy lista jest pusta przy dodawaniu oraz czy przed i za usuwanym elementem są inne elementy przy usuwaniu. Można te procedury uprościć dodając do listy wartownika 'sztuczny element', który powoduje, że lista nigdy nie jest pusta. W efekcie, na liście z wartownikiem, dodawanie i usuwanie odbywa się bez sprawdzania żadnych warunków.

```

list2 head3;

void ini3 (list2 *h)
//inicjalizacja listy 2-kierunkowej z wartownikiem
{
    (*h)=malloc(sizeof(element2));
    (*h)->next=*h;
    (*h)->prev=*h;
}

void dodaj3 (list2 u, list2 v)
//dodawanie elementu do listy 2-kierunkowej z wartownikiem
{
    v->next=u->next;
    v->prev=u;
    (u->next)->prev=v;
    u->next=v;
}

void druk3(list2 u)
// drukowanie listy 2-kierunkowej z wartownikiem
{
    list2 v;
    v=u->next;
    while (v!=u)
    {
        printf("%d  ",v->info);
        v=(*v).next;
    }
}

```

```

        }
        printf("\n");
    }

list2 szukaj3(list2 u, int a)
// znajdowanie elementu na liscie 2-kierunkowej z wartownikiem
{
    list2 v;
    v=u->next;
    while ((v!=u)&& (v->info!=a))
        v=v->next;
    return v;
}

void usun3 (list2 v)
//usuwanie elementu v z listy 2-kierunkowej z wartownikiem
{
    v->prev->next=v->next;
    v->next->prev=v->prev;
}

Teraz, ponizsza funkcja czyści listę:

void clean3(list2 r)
{
    list2 v;
    v=r->next;
    while (r!=r->next)
    {
        v=r->next;
        usun3(v);
        free(v);
    }
}

```

Mając takie listy, można łatwo implementować stosy i kolejki.

6.5 Drzewa binarnych poszukiwań (BST)

Drzewo binarne jest to drzewo, w którym każdy wierzchołek ma co najwyżej dwa następniki, lewy i prawy. Ponadto, o ile jest niepuste, posiada *korzeń* - jedyny wierzchołek, który nie jest następnikiem żadnego wierzchołka. Będziemy używali pojęć: *ojciec*, *lewy i prawy syn*, *lewe i prawe poddrzewo*, *potomek*, *przodek*.

Drzewo binarnych poszukiwań jest to drzewo binarne etykietowane, w którym każdy wierzchołek ma etykietę wyróżnioną zwaną *kluczem*. Klucze wierzchołków są typu, na którym określony jest porządek liniowy. Ponadto dla każdego wierzchołka v klucze w lewym poddrzewie są nie większe od klucza wierzchołka v , a klucze w prawym poddrzewie są nie mniejsze od klucza wierzchołka v .

Dla drzew BST odpowiednia definicja typu wierzchołków może wyglądać tak

```
typedef struct node{
    int key;
    struct node *left;
    struct node *right;
    struct node *up;
} node, *tree;

tree root;

lub nawet tak

typedef struct node{
    int key;
    struct node *left, *right, *up;
} node, *tree;

tree root;
```

Pokażemy procedury na drzewach:

1. znajdowanie wierzchołka o danym kluczu;
2. drukowanie zawartości struktur według wzrastającej wartości kluczy;
3. znajdowanie wierzchołka o kluczu minimalnym;
4. znajdowanie wskaźnika do następnego wierzchołka;
5. tworzenie wierzchołka drzewa o zadanym kluczu;
6. dodawanie nowego wierzchołka;
7. usuwanie wierzchołka z drzewa;
8. inne przykładowe procedury rekurencyjne na drzewach.

1. Inicjalizacja drzewa BST.

```
void iniBST(tree *r) //inicjalizacja drzewa
{
    *r=NULL;
}
```

2. **Znajdowanie wierzchołka o danym kluczu.** Procedura rekurencyjna `findBST` zwraca wskaźnik do wierzchołka o kluczu `a` w drzewie o korzeniu `r` lub `NULL` jeśli nie ma takiego klucza. Procedura porusza się po drzewie, w lewo lub w prawo, w zależności od tego, czy napotkane klucze na ścieżce są mniejsze czy większe od poszukiwanego. Jeśli dojdzie do końca ścieżki nie znajdując po drodze szukanego wierzchołka, to znaczy, że takiego wierzchołka w ogóle nie ma w drzewie.

```
tree findBST (tree r, int a)
{   if (r==NULL || r->key==a) return r;
    else
        if (a<r->key) return findBST(r->left,a);
        else return findBST(r->right,a);
}
```

3. **Drukowanie rekordów według wzrastającej wartości kluczy.** Procedura rekurencyjna `drukBST` odwiedza wszystkie wierzchołki drzewa w porządku niemalejącym kluczy, tzn. dla danego wierzchołka zawsze odwiedza najpierw wierzchołki jego lewego poddrzewa, potem ten wierzchołek a na końcu wierzchołki jego prawego poddrzewa. Odwiedziwszy wierzchołek drukuje go.

```
void drukBST (tree r) // drukowanie kluczy drzewa
{   if (r!=NULL)
    {
        druk (r->left);
        printf("\nnode %d ",r->key);
        druk(r->right);
    }
}
```

4. **Znajdowanie wierzchołka o kluczu minimalnym.** Procedura `minimumBST` zwraca wskaźnik do wierzchołka o kluczu minimalnym w drzewie o korzeniu `r` lub `NULL`, jeśli drzewo jest puste. Procedura przechodzi po wierzchołkach w lewo tak długo aż nie trafi na wierzchołek, który nie ma lewego syna.

```
tree minimumBST (tree r)
//znajdowanie wskaznika do wierzcholka o kluczu minimalnym
{
    if (r!=NULL)
    {
        while (r->left!=NULL) r=r->left;
    }
    return (tree) r;
}
```

5. **Znajdowanie wskaźnika do następnego wierzchołka.** Procedura `nextBST` zwraca wskaźnik do wierzchołka o kluczu następnym po kluczu wierzchołka wskazywanego przez `v` lub `NULL`, jeśli nie ma takiego klucza. Procedura działa w ten sposób, że zwraca minimum poddrzewa o korzeniu `v->right` o ile jest ono niepuste, a jeśli jest puste to wraca do góry po kolejnych przodkach aż do momentu gdy znajdzie wierzchołek, dla którego poprzedni wierzchołek jest lewym synem.

```

    tree nextBST (tree v)
// znajdowanie wskaźnika do następnego wierzchołka
//po wierzchołku wskazywanym przez v
{
    tree u;
    if (v->right!=NULL) return minimum(v->right);
    else {
        u=v->up;
        while (u!=NULL)
        {
            if (u->left!=v) {v=u; u=u->up;}
            else return u;
        }
    }
    return NULL;
}

```

6. Tworzenie wierzchołka drzewa o zadanym kluczu.

```

tree nowy(int a)
//tworzenie wierzchołka drzewa o zadanym kluczu
{
    tree u;
    u=malloc(sizeof(node));
    u->key=a;
    u->left=NULL;
    u->right=NULL;
    u->up=NULL;
    return (tree) u;
}

```

7. **Dodawanie nowego wierzchołka.** Procedura rekurencyjna `dodajBST` dodaje nowy wierzchołek wskazywany przez `v` do drzewa binarnych poszukiwań o korzeniu wskazywanym przez `*r` zachowując strukturę drzewa BST. Nowy wierzchołek jest zawsze dodawany jako nowy liść w drzewie. Ponieważ korzeń może zostać zmodyfikowany, to procedura musi dostać adres, pod którym znajduje się adres do korzenia.

```

void dodajBST(tree *r, tree v)
//dodawanie wierzchołka wskazywanego przez v
// do drzewa BST o korzeniu *r
{
    if ((*r)==NULL) *r=v;
    else
    {
        if ((*r)->key<v->key)
        {
            if ((*r)->right!=NULL) dodajBST(&((*r)->right),v);
            else {v->up=*r; (*r)->right=v; }
        }
    }
}

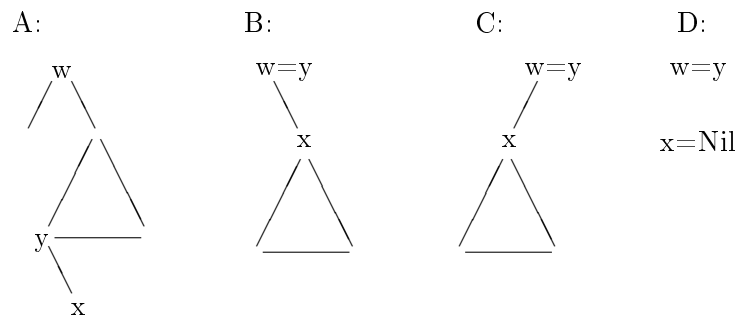
```

```

else
{
    if ((*r)->left!=NULL) dodajBST(&((*r)->left),v);
    else {v->up=*r; (*r)->left=v; }
}
}

```

8. **Usuwanie wierzchołka z drzewa.** Jeżeli wierzchołek wskazywany przez **w**, który mamy usunąć, ma co najwyżej jedno niepuste poddrzewo (lewe lub prawe), to go usuwamy a to poddrzewo (o ile takie istnieje) podczepiamy bezpośrednio do jego ojca. Jeżeli wierzchołek wskazywany przez **w**, który mamy usunąć, ma dwa niepuste poddrzewa, to usuwamy wierzchołek następny (wtedy on ma co najwyżej jedno niepuste poddrzewo) a dane z tego wierzchołka przepisujemy do wierzchołka wskazywanego przez **w**. Ponadto, jeśli usuwamy korzeń, to musimy zmodyfikować wskaźnik do korzenia **r** oraz gdy usunięty wierzchołek jest różny od wskazywanego przez **w**, to musimy zmodyfikować **w** by wskazywał usunięty wierzchołek. W procedurze używamy dodatkowych zmiennych **x,y** typu **tree**, **y** wskazuje na rzeczywiście usuwany wierzchołek a **x** na jego jedyne dziecko (o ile takiego posiada). Procedura woła oba parametry przez zmienną, gdyż zarówno wskaźnik do korzenia, jak i do usuwanego wierzchołka mogą być zmienione.

Powyższy rysunek przedstawia wartości zmiennych **x** i **y** w poddrzewie o wierzchołku wskazywanym przez **w** w różnych możliwych przypadkach. A gdy **w** ma dwóch synów; B, C gdy **w** ma jednego syna; D gdy **w** nie ma synów.

```

void usunBST (tree *r,tree *u)
//usuwanie wierzchołka wskazywanego przez *u z drzewa o korzeniu *r
{
    tree w,x,y; // u - usuwany wierzchołek, w - jego jedyny syn
    w=*u;
    if ((w->left==NULL)|| (w->right==NULL)) y=w;
    else y=nextBST(w);
    if (y->left!=NULL) x=y->left;
    else x=y->right;

    if (x!=NULL) x->up=y->up; // modyfikujemy ojca x, o ile x istnieje
    if (y->up==NULL) ((*r)=x);
    // jesli usuwamy korzen to modyfikujemy wskaznik do korzenia na x
    else {

```

```

        if (y==y->up->left) y->up->left=x;
        else y->up->right=x;
        //w innym przypadku modyfikujemy ojca y by wskazywal na x
    }
    if (y!=w)
    {
        w->key=y->key;
        // jesli y roznym od w to wszystkie dane z y przepisujemy do w
    }
    *u=w; // zwracamy wskaznik do usuwanego wierzchołka
}

```

9. **Inne przykładowe procedury rekurencyjne na drzewach.** Jeśli funkcję rekurencyjną można obliczyć znając jej wartości dla obu synów, to definicja takiej funkcji jest zwykle prosta, tak jak w pierwszych dwóch przykładach. Natomiast gdy tak nie jest, jak w przypadku trzecim, to musimy skonstruować nową funkcję, która będzie miała tę własność. W praktyce taka funkcja oblicza wiele wartości, z których jedna jest przez nas poszukiwaną a inne są tylko pomocnicze.

(a) **Obliczanie liczby wierzchołków drzewa.**

```

int rozmiarBST(tree r)
// obliczanie rozmiaru drzewa
{
    if (r==NULL) return 0;
    else return 1+rozmiarBST(r->left)+rozmiarBST(r->right);
}

```

(b) **Obliczanie wysokości drzewa.**

```

int wysokoscBST (tree r)
// wysokosc drzewa
{
    int l,p;
    if (r==NULL) return -1;
    else {
        l=wysokoscBST(r->left);
        p=wysokoscBST(r->right);
        if (l<p) l=p;
        return l+1;
    }
}

```

- (c) **Znajdowanie wskaźnika do wierzchołka drzewa, dla którego różnica wysokości poddrzew, lewego i prawego, jest największa.** Funkcja `roznica` ma jako parametr tylko korzeń drzewa i zwraca jako wartość tylko żądany wskaźnik. Ponieważ do obliczenia wartości funkcji w danym wierzchołku potrzebujemy więcej informacji dotyczącej obu poddrzew, funkcja `roznica` używa procedury `roznica1`, która zwraca potrzebne informacje przez parametry. Funkcja `roznica` zawiera tylko jedno wywołanie procedury `roznica1` z odpowiednimi parametrami i wstawienie jednego z nich jako wartości funkcji.

```

void roznica1 (tree r, tree *u, int *d, int *h)
// procedura pomocnicza do liczenia maksymalnej
//roznicy wysokosci poddrzew
{
    tree ul,up;
    int dl,dp,hl,hp;
    if (r==NULL) {*u=NULL; *d=0; *h=0;}
    else {
        roznica1(r->left, &ul, &dl, &hl);
        roznica1(r->right, &up, &dp, &hp);
        if (hl>hp) {*h=hl+1; *d=hl-hp;}
        else {*h=hp+1; *d=hp-hl;}
        if (((*d)>dl) && ((*d)>dp)) *u=r;
        else {
            if (dl>dp) { *d=dl; *u=ul;}
            else { *d=dp; *u=up;}
        }
    }
}

tree roznica(tree r)
// procedura znajduje wskaznik do wierzcholka
//dla ktorego roznica wysokosci poddrzew jest maksymalna
{
    tree u;
    int d,h;
    roznica1(r,&u,&d,&h);
    return u;
}

```

6.6 Drzewa czerwono-czarne

Definicja i własności

W drzewach binarnych poszukiwań wiele operacji takich jak *dodaj*, *usuń*, *następnik*, *minimum* jest wykonywanych w czasie proporcjonalnym do wysokości drzewa $O(h)$. Jeśli wysokość drzewa jest porównywalna z liczbą wierzchołków (przypadek ekstremalny ale możliwy), to te operacje są wykonywane bardzo nieefektywnie, podobnie jak na listach. Drzewa czerwono-czarne to pewien rodzaj drzew binarnych poszukiwań, w których mamy dodatkowy klucz *kolor* (*czerwony* lub *czarny*). Ponadto wymagamy by patrząc wyłącznie na czarne wierzchołki to drzewo było pełnym drzewem binarnym (warunek 4 poniżej) oraz żeby czerwonych wierzchołków było ‘nie za dużo’ (warunek 3 poniżej). Ponieważ pełne drzewa binarne są ‘idealnie’ zbalansowane, to na drzewa czerwono-czarne można patrzeć jak na pełne drzewa binarne ‘lekko’ zaburzone czerwonymi wierzchołkami. Takie drzewa są ‘zbalansowane’ w tym sensie, że ich wysokość jest rzędu $O(\ln n)$ (gdzie n jest liczbą wierzchołków drzewa), w szczególności wszystkie wspomniane wyżej operacje są wykonywane w czasie $O(\ln n)$. Sposób pokolorowania wierzchołków drzewa czerwono-czarnego gwarantuje, że żadna ścieżka z korzenia do liścia nie jest więcej niż dwa razy dłuższa niż jakakolwiek inna.

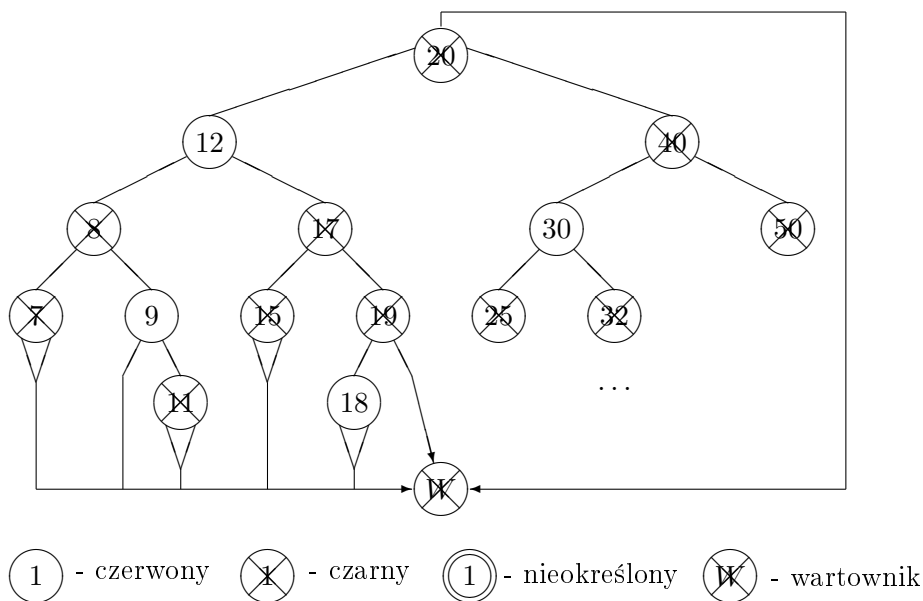
Najpierw mała modyfikacja drzewa binarnych poszukiwań. Dokładamy do drzewa *wartownika*. Podobnie jak w liście z wartownikiem, wartownik w drzewie to dodatkowy wierzchołek, na który wskazują wszystkie wskaźniki, które w normalnym drzewie binarnych poszukiwań wskazują na NULL. Wartownik jest zawsze ojcem korzenia. Ojcem wartownika może być każdy liść, o ile tak to wcześniej zdefiniujemy. W szczególności teraz każdy *wierzchołek właściwy*, tzn. różny od wartownika, ma dwóch synów (być może obaj są tym samym wartownikiem).

Tak zmodyfikowane drzewo binarnych poszukiwań jest drzewem *czerwono-czarnym* jeśli spełnia następujące warunki:

1. Każdy wierzchołek jest czerwony lub czarny.
2. Wartownik jest czarny.
3. Jeśli wierzchołek jest czerwony, obaj jego synowie są czarni.
4. Każda ścieżka z jednego wierzchołka do dowolnego liścia zawiera tę samą liczbę czarnych wierzchołków.

W szczególności możemy mówić o *czarnej wysokości* wierzchołka x , oznaczenie $ch(x)$, jako liczbie czarnych wierzchołków na dowolnej ścieżce z tego wierzchołka do wartownika, nie licząc wierzchołka x . Będziemy zawsze zakładali, że korzeń drzewa jest czarny.

Przykład 1.

Wskaźniki z wierzchołków o numerach 25, 32, i 50 do wartownika zostały pominięte.

Lemat 6.1 *Drzewo czerwono-czarne z n wierzchołkami właściwymi ma wysokość nie większą niż $2 \lg_2(n + 1)$.*

Dowód: Najpierw udowodnimy przez indukcję po wysokości wierzchołka, następujący fakt: drzewo czerwono-czarne o korzeniu x ma co najmniej $2^{ch(x)} - 1$ wierzchołków właściwych. Dla wartownika w , mamy $ch(w) = 0$ oraz $2^{ch(w)} - 1 = 2^0 - 1 = 0$. I rzeczywiście drzewo o korzeniu w nie ma wierzchołków właściwych. Niech teraz x będzie wierzchołkiem właściwym. Wtedy jego synowie xl i xp mają czarną wysokość albo $ch(x)$ lub $ch(x) - 1$ w zależności od tego, czy ich kolor jest czerwony czy czarny. Ponieważ wysokość synów wierzchołka x jest mniejsza niż wierzchołka x , to z założenia indukcyjnego mamy, że drzewa o korzeniach w xl i xp mają co najmniej $2^{ch(x)-1} - 1$ wierzchołków. Zatem drzewo o korzeniu w x ma $2(2^{ch(x)-1} - 1) + 1 = (2^{ch(x)} - 2) + 1 = 2^{ch(x)} - 1$. To kończy dowód faktu.

By zakończyć dowód Lematu niech teraz h będzie wysokością drzewa o korzeniu r . Z warunku 3. definicji drzewa czerwono-czarnego co najmniej połowa wierzchołków na dowolnej ścieżce z korzenia do liścia (nie licząc korzenia) jest czarna. Zatem $ch(r) \geq \frac{h}{2}$. Zatem z faktu mamy $n \geq 2^{\frac{h}{2}} - 1$. Stąd $2 \cdot \lg_2(n + 1) \geq h$. Q.E.D.

Z tego Lematu natychmiast wynika, że wspomniane na początku operacje na drzewie o n wierzchołkach są wykonywane w czasie $O(\lg(n))$.

Rotacja

Dodawanie i usuwanie wierzchołków w drzewie czerwono-czarnym w taki sposób, jak to robiliśmy w drzewie binarnych poszukiwań, może zaburzyć strukturę drzewa czerwono-czarnego. By przywrócić tę strukturę musimy zmienić kolory niektórych wierzchołków i dokonać pewnych lokalnych zamian wskaźników. Zamian wskaźników dokonujemy przy pomocy rotacji: w lewo i w prawo, które nie naruszają struktury drzewa binarnych poszukiwań.

Zanim napiszemy procedurę dla rotacji zdefiniujemy nasze typy:

```
typedef enum{czerwony, czarny} Color;
```

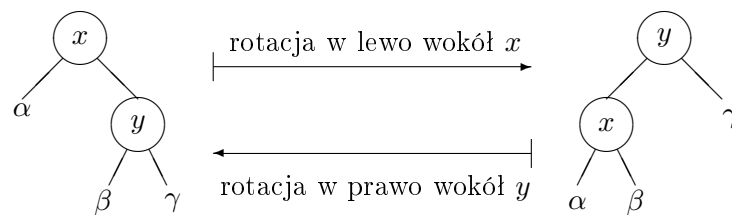
```
struct node{
    int key;
    Color color;
    struct node *left, *right, *up;
} ;
```

```
typedef struct node *tree, node;
```

```
tree root, sentinel; // zmienne globalne: korzen i straznik
```

Zawsze jest prawdziwa zależność `root^.up=sentinel`, ale używamy zmiennej `sentinel` dla większej przejrzystości kodu.

Przykład 2. Efekt działania procedur `rotacja_w_lewo` oraz `rotacja_w_prawo` przedstawia graficznie poniższy diagram

Opiszemy procedurę dla rotacji w lewo wokół wierzchołka `x`. Procedura dla rotacji w prawo jest symetryczna. Zakładamy, że `x->prawy` jest wierzchołkiem właściwym, tzn. `x->prawy!=wartownik`.

```
void rotate_left(tree *r, tree x) //left rotation
{
    tree y;
    y=x->right; // y staje sie prawym synem x
    x->right=(y->left);
    //podczepiamy lewe poddrzewo y jako prawe poddrzewo x
    x->right->up=x;
    //modyfikujemy ojca x->right nawet gdy jest wartownikiem
    y->up=x->up; // modyfikujem ojca y
    if (y->up==sentinel) {(*r)=y; }
    else
    {
        if (x==x->up->left) {x->up->left=y;}
        else {(x->up->right)=y; }
    }
    y->left=x; //podczepiamy x jako lewego syna y
    x->up=y;
}
```

Dodawanie wierzchołków

Dodawanie wierzchołków do drzew czerwono-czarnych odbywa się w dwóch krokach. Na początku dodajemy wierzchołek tak jak do normalnego drzewa binarnych poszukiwań procedurą `add_node` odpowiednio zmodyfikowaną by działała na drzewie

z wartownikiem, i malujemy go na czerwono. To powoduje, że drzewo pozostaje drzewem binarnych poszukiwań oraz wszystkie warunki drzewa czerwono-czarnego, z wyjątkiem być może warunku 3, są spełnione. Warunek 3 nie będzie spełniony o ile dołączyliśmy nowy wierzchołek (czerwony) jako syna czerwonego wierzchołka. Następnie procedura `add_node_rb` poprawia drzewo przy pomocy przemałowań i rotacji wierzchołków tak by nie niszcząc struktury drzewa binarnych poszukiwań przywrócić strukturę drzewa czerwono-czarnego. Przez cały czas poprawiania drzewa wszystkie warunki, z wyjątkiem warunku 3, są spełnione. Natomiast warunek 3 nie jest spełniony dla co najwyżej jednej pary wierzchołków dla x i jego ojca. W każdym obrocie pętli `while` dokonuje się pewnych przemałowań oraz albo x staje się swoim dziadkiem przesuwając do góry o dwa parę wierzchołków, które nie spełniają warunku 3 (przypadek 1), albo dokonuje się jednej (przypadek 3) lub dwóch (przypadek 2) rotacji i pętla `while` się kończy.

W pętli `while` należy rozważyć sześć przypadków. Z tym, że trzy z nich są symetryczne. Przykład 3 poniżej pokazuje trzy przypadki, gdy ojciec x jest lewym synem swojego dziadka, tzn. gdy $x \rightarrow \text{up} = x \rightarrow \text{up} \rightarrow \text{left}$. Przypadki, gdy ojciec x jest prawym synem swojego dziadka, tzn. gdy $x \rightarrow \text{up} = x \rightarrow \text{up} \rightarrow \text{right}$, są analogiczne.

Przykład 3. Założenie dla wszystkich trzech rozważanych przypadków (pozostałe przypadki są symetryczne):

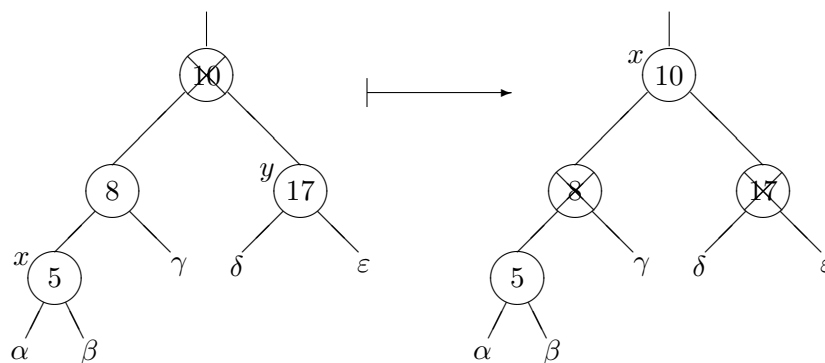
1. ojciec wierzchołka x jest lewym synem swojego ojca;
2. y jest wujem x .

Przypadek 1. Założenie:

- y jest czerwony.

Akcja:

- zamieniamy kolory dziadka x i jego synów;
- x staje się swoim dziadkiem.

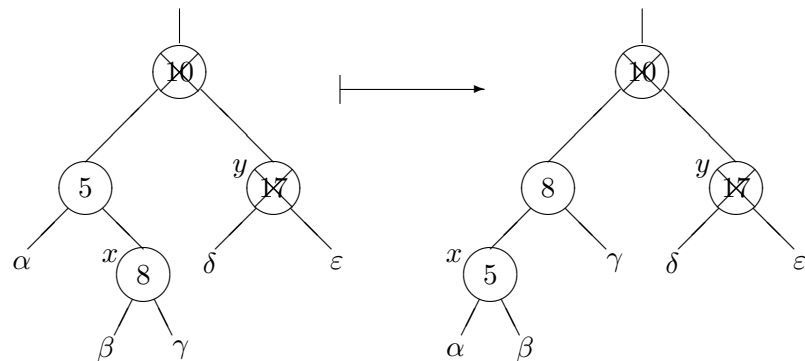

Przypadek 2. Założenie:

- y jest czarny;
- x jest prawym synem.

Akcja:

1. x staje się swoim ojcem;
2. rotacja w lewo wokół x ;
3. ... i przechodzimy do Przypadku 3.

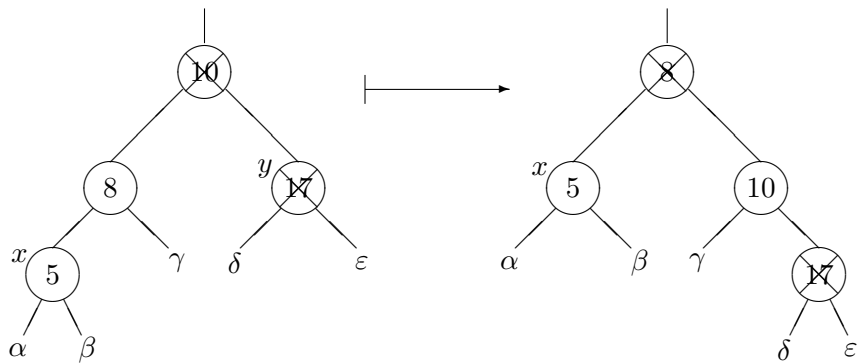

Przypadek 3. Założenie:

- y jest czarny;
- x jest lewym synem.

Akcja:

1. zamieniamy kolory ojca i dziadka x ;
2. rotacja w prawo wokół dziadka x ;
3. ... i koniec.

r wskazuje na korzeń drzewa a v na wstawiany wierzchołek.

```

void add_node (tree *r, tree v)
//dodawanie wierzchołka z zachowaniem struktury drzewa bst
{ if (*r==sentinel)
{
    *r=v;
    (*r)->up=sentinel;
}
else {
    if ((*r)->key>v->key)
    {
        if ((*r)->left==sentinel)
        {
            (*r)->left=v;
            v->up=*r;
        }
        else add_node(&((*r)->left),v);
    }
    else
    {
        if ((*r)->right==sentinel)
        {
            (*r)->right=v;
            v->up=(*r);
        }
        else add_node(&((*r)->right),v);
    }
}
}
}

```

```

void add_node_rb(tree *r, tree x)
//dodanie wierzchołka z zachowaniem struktury drzewa czerwono-czarnego
{
    tree y;
    add_node(r,x);
    x->color=czerwony;
    while ((x!=*r) && (x->up->color==czerwony))
    {
        if (x->up==x->up->up->left) //ojciec z jest lewym synem
        {
            y=x->up->up->right; //y staje sie wujem x
            if (y->color==czerwony) //case 1
            {
                x->up->color=czarny;
                y->color=czarny;
                x=x->up->up;
                x->color=czerwony;
            }
            else
            {
                if (x==x->up->right)//case 2
                {
                    x=x->up;
                    rotate_left(r,x);
                }
                //case 3
                x->up->color=czarny;
                x->up->up->color=czerwony;
                x=x->up->up;
                rotate_right(r,x);
            }
        }
        else
        {
            //symetrycznie 4,5,6
            ...
        }
    }
    (*r)->color=czarny;//korzen malujemy na czarno
}

```

Opiszemy teraz dokładniej powyższe procedury. Procedura `add_node` wstawia wierzchołek tak jak do drzewa binarnych poszukiwań pamiętając, że teraz jest to drzewo z wartownikami. Następnie malujemy wstawiony wierzchołek na czerwono. O ile przez wstawienie wierzchołka zaburzyliśmy strukturę drzewa czerwono-czarnego, to w pętli `while` procedury `add_node_rb` przywracamy tę strukturę. Pętla `while` działa tak długo jak długo `x` i jego ojciec są czerwoni (jedyne miejsce w całym drzewie gdzie warunek 3 może nie być spełniony) oraz `x` nie jest korzeniem. Ponieważ korzeń nie może być czerwony, więc `x` ma dziadka `x->up->up`. W pętli `while` należy rozpatrzyć sześć przypadków, w tym trzy pierwsze są symetryczne do pozostałych

trzech i zależą od tego, czy wierzchołek $x \rightarrow \text{up}$ ojciec x jest lewym czy prawym synem dziadka x . Część procedury opisana powyżej jest dla przypadku gdy ojciec $x \rightarrow \text{up}$ jest lewym synem. Pozostałe przypadki są symetryczne. Zatem wewnątrz pętli **while** wierzchołek x jest czerwony i jego ojciec też. Ponadto, ponieważ x ma dziadka, to ma też wuj y , który jest synem dziadka, ale nie ojcem. Przypadek 1 zachodzi gdy wuj y jest czerwony. Wtedy zamieniamy kolory dziadka x i jego synów. To eliminuje istniejący problem z warunkiem 3, ale jeśli pradziadek x jest czerwony, to dziadek i pradziadek tworzą nową parę, która nie spełnia warunku 3. Dlatego trzeba przesunąć problem do góry i teraz nowym x 'em staje się dziadek x . W przypadkach 2 i 3 wuj y jest czarny. Przypadek 2 zachodzi gdy x jest prawym synem. W tym przypadku przesuwamy x na jego ojca i dokonujemy rotacji w lewo wokół x . To nas doprowadza do Przypadku 3, który zachodzi gdy x jest lewym synem. Oczywiście, jeśli od razu x był lewym synem, to dochodzimy do niego bez przechodzenia przez Przypadek 2. W Przypadku 3 zamieniamy kolory ojca i dziadka x , dokonujemy rotacji wokół dziadka x i kończymy pętlę **while**. Na koniec 'na wszelki wypadek' malujemy korzeń na czarno jeśli przy powyższych operacjach stał się czerwony.

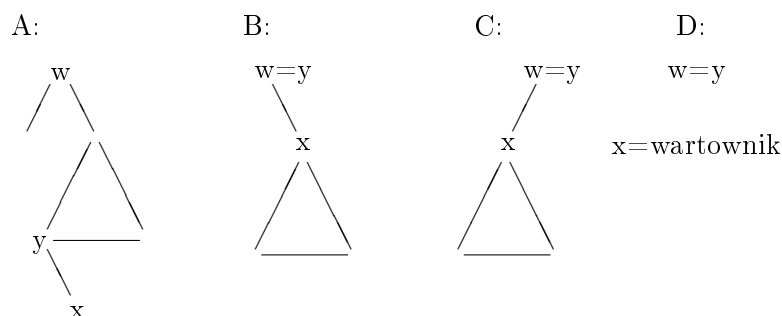
Lemat 6.2 *Procedura `add_node_rb` na drzewie czerwono-czarnym o n wierzchołkach działa w czasie $O(\lg(n))$.*

Dowód: Na mocy Lematu 6.1 wysokość drzewa czerwono-czarnego o n wierzchołkach jest $O(\lg(n))$. Ponieważ wstawienie wierzchołka do drzewa binarnych poszukiwań, jak i pętla poprawiająca drzewo po wstawieniu nowego wierzchołka działa w czasie $O(h)$, gdzie h jest wysokością drzewa, to cała procedura działa w czasie $O(\lg(n))$. Q.E.D.

Usuwanie wierzchołków

Procedura usuwania wierzchołka z drzewa czerwono-czarnego **remove_rb** jest nieznaczną modyfikacją procedury **usunBST** usuwania wierzchołka z drzewa binarnych poszukiwań. Po usunięciu wierzchołka procedura **remove_rb** woła pomocniczą procedurę **correct_rb**, która przy pomocy przemalowań i rotacji przywraca drzewu binarnych poszukiwań strukturę drzewa czerwono-czarnego.

Przykład 4.

Powyższy rysunek przedstawia wartości zmiennych x i y w poddrzewie o wierzchołku wskazywanym przez w w różnych możliwych przypadkach. A gdy w ma dwóch synów, B, C gdy w ma jednego syna, D gdy w nie ma synów.

$*r$ wskazuje na korzeń drzewa a $*w$ na usuwany wierzchołek. Procedura **mini_rb** jest wersją procedury **minimumBST** znajdującą wskaźnik do wierzchołka o najmniejszym kluczu w drzewie czerwono-czarnym. Procedura ta jest wykorzystana w procedurze **remove_node_rb**.

```

tree mini_rb(tree r) //minimum w drzewie rb
{
    while (r->left!=sentinel)
        r=r->left;
    return r;
}

void remove_node_rb (tree *r, tree *w)
{
    tree x,y;//,u;
    int k;
    if (((*w)->left==sentinel) || ((*w)->right==sentinel)) y=*w;
    else y=mini_rb((*w)->right);          //y is the node to removed
    if (y->left==sentinel) x=y->right;
    else x=y->left;          //x is the only son of y
    x->up=y->up;
    if (y->up==sentinel) *r=x;
    else if (y==y->up->left) y->up->left=x;
    else y->up->right=x;
    if (y!=*w)
    {
        k=(*w)->key; (*w)->key=y->key; y->key=k;
        //and so on...
    }
    if (y->color==czarny) correct_rb(r,x);
    *w=y;
}

```

Powyższa procedura różni się od procedury `usunBST` trzema detalami. Wszystkie odwołania do stałej `NULL` są zamienione na odwołania do zmiennej `sentinel`. Przy-
porządkowanie ojcu `x` ojca `y` jest bezwarunkowe, ponieważ `x` nie może być równe
`NULL` a co najwyżej może być wartownikiem (`sentinel`), w którym to przypadku nic
złego (ani dobrego też) się nie dzieje. W końcu po usunięciu `y`, o ile był to wierz-
chołek czarny, wołana jest procedura `correct_rb` z parametrem `x` będącym jedynym
synem `y` (lub wartownikiem jeśli `y` nie miał synów), która ma za zadanie odtworzenie
struktury drzewa czerwono-czarnego.

Po usunięciu czerwonego wierzchołka drzewo jest ciągle drzewem czerwono-
czarnym, natomiast po usunięciu czarnego wierzchołka z drzewa warunek 4. defi-
nicji drzewa czerwono-czarnego nie jest spełniony przez ojca wierzchołka `y`. Mo-
żemy ‘poprawić’ ten defekt myśląc o wierzchołku `x` jakby był ‘podwójnie czarny’
tzn. natrafienie na ten wierzchołek na ścieżce liczy się podwójnie do czarnej wyso-
kości. Teraz możemy myśleć, że warunek 4 jest spełniony, ale warunek 1 nie, bo `x`
jest nie tyle czarny co ‘podwójnie czarny’. To pozwala na myślenie, że procedura
`correct_rb` przywraca spełniania warunku 1, który jest lokalny i łatwy, a nie wa-
runku 4., który jest globalny i wobec tego trudniejszy do sprawdzenia. Pętla `while`
procedury `correct_rb` przesuwa w stronę korzenia wierzchołek podwójnie czarny aż
do momentu gdy

1. `x` wskazuje na wierzchołek czerwony, a wtedy maluje `x` na czarno i kończy
działanie;

2. x wskazuje na korzeń, i wtedy dodatkowy kolor czarny na x może być po prostu zdjęty;
3. można dokonać odpowiednich przemałowań i rotacji.

Wewnątrz pętli **while** wierzchołek x jest ‘podwójnie czarny’ oraz nie jest korzeniem.

Przykład 5. Założenie dla czterech rozważanych przypadków:

1. x jest lewym synem swojego ojca;
2. z jest bratem x .

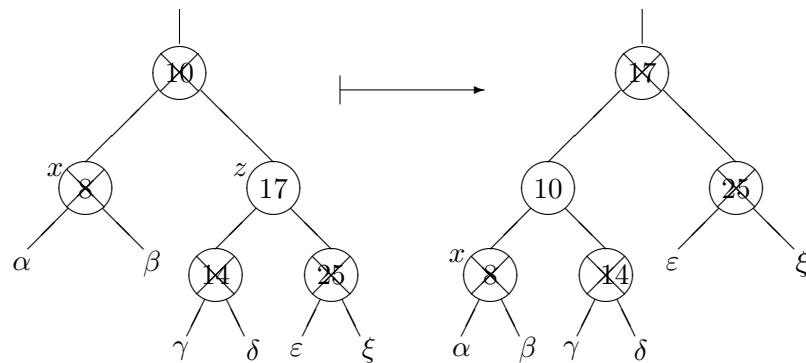
Pozostałe przypadki, gdy x jest prawym synem swojego ojca, są symetryczne. Zauważmy, że skoro x jest podwójnie czarny, to jego brat z musi mieć dwóch synów.

Przypadek 1. Założenie:

- z jest czerwony.

Akcja:

- zamieniamy kolory z i ojca z ;
- rotacja w lewo wokół ojca x ;
- wtedy nowy brat x jest czarny... i przechodzimy do Przypadków 2,3,4.

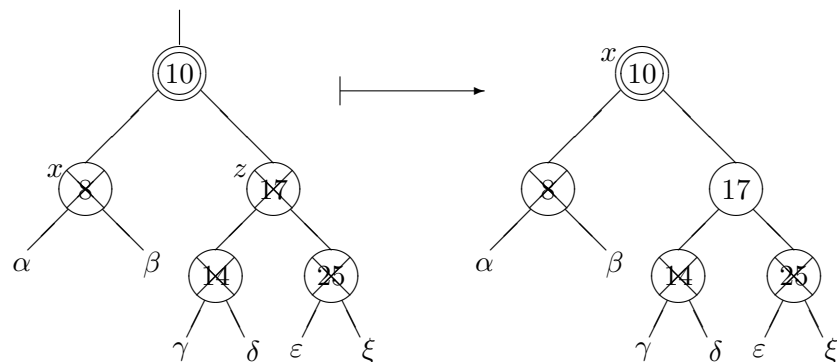

Przypadek 2. Założenie:

- z jest czarny;
- synowie z są czarni.

Akcja:

- malujemy z na czerwono;
- x staje się ojcem x .

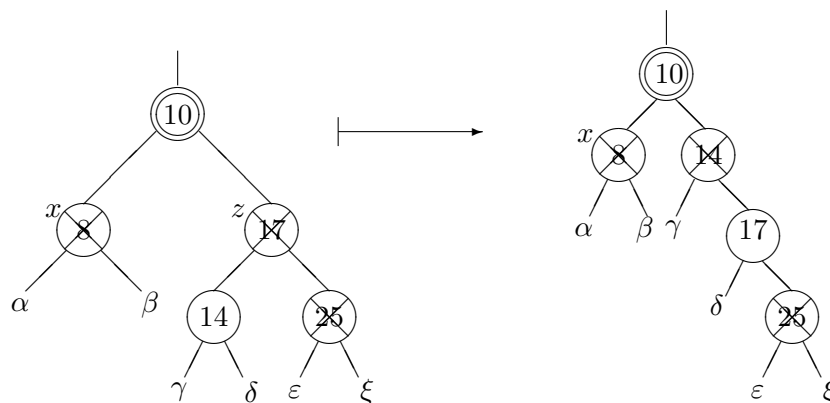

Przypadek 3. Założenie:

- z jest czarny;
- lewy syn z jest czerwony;
- prawy syn z jest czarny.

Akcja:

- zamieniamy kolory z i jego lewego syna;
- rotacja w prawo wokół z ;
- ... i przechodzimy do Przypadku 4.

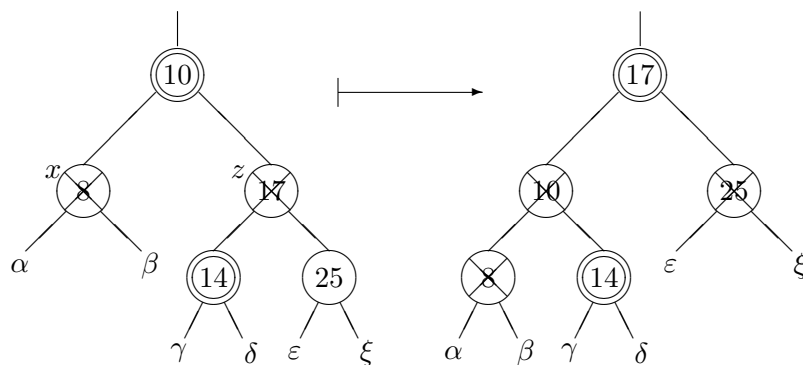

Przypadek 4. Założenie:

- z jest czarny;
- prawy syn z jest czerwony.

Akcja:

- zamieniamy kolory z i ojca z ;
- malujemy prawego syna z na czarno;
- rotacja w lewo wokół ojca x ;
- ... i koniec.


```

void correct_rb(tree *r, tree x)
{
    tree z;
    while ((x!=(*r)) && (x->color==czarny))
    if (x==x->up->left)
    {
        z=x->up->right;
        if (z->color==czerwony) //case 1
        {
            z->color=czarny;
            x->up->color=czerwony;
            rotate_left(r,(x->up));
            z=x->up->right;
        }
        else //case 2,3,4
        {
            if ((z->left->color==1) && (z->right->color==czarny)) //case 2
            {
                z->color=czerwony;
                x=x->up;
            }
            else //cases 3,4
            {
                if ((z->right->key)==czarny) //case 3
                {
                    z->left->color=czarny;
                    z->color=czerwony;
                    rotate_right(r,z);
                    z=x->up->right;
                }
                //case 4
                z->color=x->up->color;
                x->up->color=czarny;
                z->right->color=1;
                rotate_left(r,(x->up));
                x=*r;
            }
        }
    }
    else
    { //symetrycznie: cases 5,6,7,8
        ...
    }
    x->color=czarny;
}

```

Opiszemy teraz dokładniej działanie powyższej procedury. W pętli **while** należy rozpatrzyć osiem przypadków, w tym cztery pierwsze są symetryczne do pozostałych czterech i zależą od tego czy wierzchołek **x** jest lewym czy prawym synem swojego ojca. Część procedury opisana powyżej jest dla przypadku, gdy **x** jest lewym synem

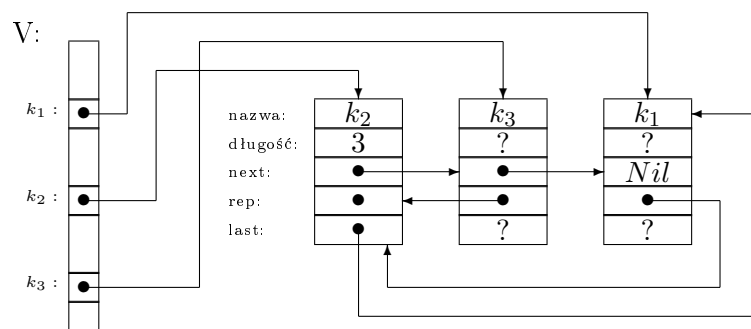
swojego ojca. Drugi przypadek jest symetryczny. Zatem, tak jak wspomnieliśmy, wewnątrz pętli `while` wierzchołek x jest ‘podwójnie czarny’ oraz nie jest korzeniem. Ponieważ x jest ‘podwójnie czarny’ oraz drzewo spełnia warunek 4, to x musi mieć brata, którego będziemy oznaczali z , oraz z musi mieć dwóch synów. Przypadek 1 zachodzi, gdy z jest czerwony. W tym przypadku zamieniamy kolory z i ojca z i dokonujemy rotacji w lewo wokół ojca z . Wtedy nowy brat x jest czarny i przechodzimy do Przypadków 2,3 i 4. Przypadek 2 zachodzi wtedy, gdy z jest czarny i jego synowie też. W tym przypadku malujemy z na czerwono i x staje się swoim ojcem. Przypadek 3 zachodzi wtedy, gdy z jest czarny, jego lewy syn jest czerwony a prawy syn jest czarny. W tym przypadku zamieniamy kolory z i jego lewego syna oraz dokonujemy rotacji w prawo wokół z . W ten sposób przechodzimy do Przypadku 4, który zachodzi, gdy z jest czarny a jego prawy syn jest czerwony. W tym przypadku zamieniamy kolory z i jego ojca, prawego syna z malujemy na czarno i dokonujemy rotacji w lewo wokół ojca x ... i koniec.

6.7 Struktury danych dla rodziny zbiorów rozłącznych

Rozwiązywanie szeregu problemów wymaga grupowania elementów w zbiory rozłączne. W takiej sytuacji potrzebna jest nam struktura, która pozwala na szybkie wykonywanie trzech operacji:

1. `make_set(k)` - tworzenia zbioru, którego jedynym elementem jest k ;
2. `union(k, l)` - sumowania dwóch zbiorów rozłącznych, do których należą elementy k i l ;
3. `find(k)` - znajdowania reprezentanta zbioru, do którego należy element k .

Teraz opiszę taką strukturę. Zakładamy, że operacji `make_set` jest co najwyżej n . Każdy zbiór jest reprezentowany przez listę. Elementy listy mają wskaźniki do następnego elementu i do elementu reprezentującego dany zbiór. Dodawanie będzie polegało na łączeniu list. By przyspieszyć dodawanie list będziemy też pamiętali w reprezentancie zbioru długość listy (by dodawać krótszą listę do dłuższej na koniec) i wskaźnik do ostatniego elementu listy. Wskaźniki do elementów będziemy pamiętali w osobnej tablicy. Na obrazku można to przedstawić tak:

gdzie ? oznacza, że przechowywana w tym polu wartość nie jest aktualna.

Operacje `make_set` i `find` są wykonywane w czasie stałym, natomiast `union` jest wykonywana w czasie proporcjonalnym do mniejszego z sumowanych zbiorów.

```
#define N 15

typedef struct elem
{
    int info, len;
    struct elem *next, *last, *rep;
} elem, *zbior;

zbior Z[N];
```

W $Z[k]$ przechowywany jest wskaźnik do elementu k lub NULL, jeśli k nie należy do żadnego zbioru.

```
void make_set(int i)
//tworzy zbior 1-elementowy {i}
{
```

```

    Z[i]=malloc(sizeof(elem));
    Z[i]->info=i;
    Z[i]->len=1;
    Z[i]->next=NULL;
    Z[i]->last=Z[i];
    Z[i]->rep=Z[i];
}

zbior find(int i)
{
    return (Z[i]->rep);
}

void union(int i, int j)
{
    zbior u,v,w;
    u=find(i); v=find(j);
    //u i w wskazują na reprezentantów zbiorów
    //do których należą i oraz j
    if (u->len<v->len) {w=u; u=v; v=w;}
    //teraz u wskazuje na reprezentanta niekrotszej listy
    u->last->next=v; //polaczenie list
    u->len=u->len + v->len; //uaktualnienie dlugosci
    u->last=v->last; //uaktualnienie ostatniego elementu
    while (v!=NULL) //uaktualnienie reprezentanta
    {
        v->rep=u;
        v=v->next;
    }
}

```

Fakt 6.3 n operacji **make-set**, **union**, i **find** wśród, których jest m operacji **make-set** jest wykonywanych w czasie $O(n + m \log(m))$.

Dowód. Procedury **make-set** i **find** działają w czasie stałym. Zatem n takich operacji jest wykonywanych w czasie $O(n)$.

Pozostaje do pokazania, że jeśli wykonanych zostało m operacji **make-set** to łączny czas wykonania operacji **union** jest $O(m \log(m))$.

Procedura **union** modyfikuje szereg wartości reprezentanta sumy zbiorów i jeden wskaźnik (**next**) ostatniego elementu dłuższej listy. Te operacje są przy każdym wykonaniu procedury **union** wykonywane w czasie stałym. Ponieważ procedura **union** może być wykonana co najwyżej $m - 1$ razy (ponieważ wszystkich elementów we wszystkich zbiorach jest m), to łączny czas wykonania tej części procedury **union** jest $O(m)$.

Pozostaje do pokazania, że łączny czas wykonania drugiej części procedury **union** modyfikujący reprezentanta na krótszej liście jest $O(m \log(m))$. W tym celu policzymy ile razy łącznie może być modyfikowany reprezentant jednego elementu. Ponieważ modyfikujemy reprezentantów elementów tylko na krótszej liście, to po jednej modyfikacji lista, na której znajduje się element ma co najmniej dwa elementy, po dwóch modyfikacjach lista, na której znajduje się element ma co najmniej cztery elementy, ... po k modyfikacjach lista, na której znajduje się element ma co najmniej 2^k

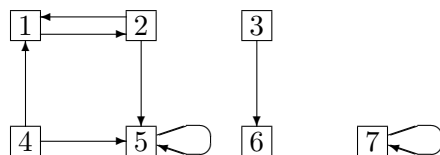
elementów. Ponieważ wszystkich elementów jest m to $2^k \leq m$. A stąd $k \leq \log_2(m)$. Czyli liczba modyfikacji reprezentanta każdego elementu jest nie większa niż $\log_2(m)$. Stąd łączna liczba modyfikacji reprezentantów wszystkich m elementów jest równa $O(m \log(m))$. Q.E.D.

7 Algorytmy grafowe

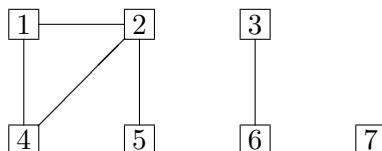
7.1 Grafy i reprezentacje grafów

Grafy są to bardzo proste struktury, które jednak pozwalają na modelowanie wielu 'rzeczywistych' sytuacji. Algorytmy grafowe pozwalają rozwiązywać problemy dotyczące takich sytuacji. Dlatego są jednymi najważniejszych podstawowych algorytmów i mają szerokie zastosowania. Poniżej zdefiniuję szereg podstawowych pojęć dotyczących grafów, pokażę kilka sytuacji, które można modelować przy pomocy grafów, oraz pokażę jak można reprezentować grafy w komputerze. W dalszym ciągu omówię najbardziej podstawowe algorytmy grafowe.

Graf zorientowany G jest parą uporządkowaną (V, E) taką, że V jest zbiorem (skończonym) *wierzchołków*, a E jest podzbiorem $V \times V$. Elementy E nazywamy *krawędziami*. Czyli graf zorientowany jest to zbiór (skończony) z relacją binarną. Jeśli $e = (u, v) \in E$ to mówimy, że e jest krawędzią z u do v , lub krawędzią o początku u i końcu v .

Graf niezorientowany G jest parą uporządkowaną (V, E) taką, że V jest zbiorem (skończonym) *wierzchołków*, a E , zbiór *krawędzi*, jest podzbiorem zbioru par nieuporządkowanych z V , tzn. zbioru $\{(u, v) : u \neq v, u, v \in V\}$. W grafie niezorientowanym E można utożsamiać z relacją binarną na $V \times V$, która jest symetryczna i antyzwrotna, pamiętając jednak, że (u, v) i (v, u) oznacza tę samą krawędź. Jeśli $e = (u, v) \in E$ to mówimy, że e jest krawędzią z u do v , lub krawędzią o początku u i końcu v , lub krawędzią o końcach w u i v .

Wiele definicji dla obu rodzajów grafów jest identycznych, nawet jeśli ich znaczenie jest różne. Jeśli kontekst nie określa jasno czy dany graf jest zorientowany czy nie, to znaczy, że chodzi mi w takim przypadku o oba rodzaje grafów.

Stopniem wierzchołka v w grafie niezorientowanym G , nazywamy liczbę krawędzi G o początku w v .

Stopniem wyjściowym wierzchołka v w grafie zorientowanym G , nazywamy liczbę krawędzi G o początku w v . *Stopniem wejściowym* wierzchołka v w grafie zorientowanym G , nazywamy liczbę krawędzi G o końcu w v .

Ścieżką (lub drogą) długości k z wierzchołka u do wierzchołka v w grafie $G = (V, E)$, nazywamy ciąg wierzchołków $\langle v_0, v_1, \dots, v_k \rangle$, taki, że $v_0 = u$, $v_k = v$ oraz $(v_i, v_{i+1}) \in E$ dla $i = 0, \dots, k$. Długością ścieżki jest liczba krawędzi na ścieżce. Ścieżka jest *prosta*, jeśli wszystkie wierzchołki na ścieżce są różne.

Cyklem, w grafie zorientowanym, nazywamy ścieżkę, która zaczyna się i kończy w tym samym wierzchołku i posiada co najmniej jedną krawędź. Cykl $\langle v_0, v_1, \dots, v_k \rangle$ jest *prosty*, jeśli wszystkie wierzchołki $v_1, \dots, v_k$ są różne.

Ścieżka $\langle v_0, v_1, \dots, v_k \rangle$, w grafie nieorientowanym, jest *cyklem*, o ile $v_0 = v_k$ oraz wierzchołki $v_1, \dots, v_k$ są różne. Graf, w którym nie ma cykli nazywamy *acyklicznym*. Jeśli istnieje ścieżka z u do v to v jest *osiągalny* z u i oznaczamy $u \mapsto v$. Graf nieorientowany jest *spójny*, jeśli każde dwa wierzchołki łączy ścieżka. *Składowe spójne* grafu nieorientowanego, są to klasy abstrakcji relacji osiągalności w grafie.

Graf $G' = (V', E')$ jest *podgrafem* grafu $G = (V, E)$, jeśli $V' \subseteq V$ i $E' \subseteq E$. G' jest podgrafem *pełnym* G jeśli $E' = E \cap (V' \times V')$.

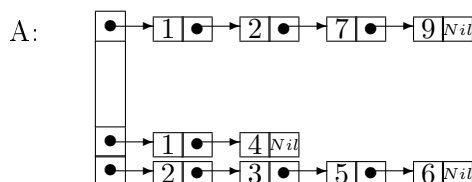
Macierze incydencji. Grafy można reprezentować przy pomocy macierzy incydencji. Przy takiej reprezentacji graf $G = (V, E)$, gdzie $V = \{v_1, \dots, v_n\}$ jest reprezentowany przez macierz M typu $\text{int } M[n][n]$, tak, że

$$M[i][j] = \begin{cases} 1 & \text{gdy } (v_i, v_j) \in E; \\ 0 & \text{w przeciwnym przypadku.} \end{cases}$$

Wtedy łatwo jest sprawdzić czy (v_i, v_j) jest krawędzią w grafie G . Ale zwykle jest to reprezentacja bardzo pamięciochłonna. Reprezentacja grafu o n wierzchołkach, niezależnie od liczby krawędzi, zużywa ona $O(n^2)$ pamięci.

Używając macierzy incydencji łatwo jest obliczyć liczbę ścieżek danej długości k pomiędzy wierzchołkami. W tym celu wystarczy obliczyć k -krotny iloczyn macierzy A przez siebie, tzn. A^k . Jeśli nas interesują ścieżki długości co najwyżej k , to możemy je obliczyć następująco $\sum_{i=1}^k A^i$.

Listy incydencji. Listy incydencji są często bardziej ekonomicznym sposobem reprezentowania grafów. Zwykle grafy pojawiające się w praktyce mają mały stopień (wyjściowy) wierzchołków i liczbę krawędzi rzędu $O(n)$ raczej niż $O(n^2)$. W takiej sytuacji lepiej je reprezentować przez listy incydencji. Przy takiej reprezentacji graf $G = (V, E)$, gdzie $V = \{v_1, \dots, v_n\}$ jest reprezentowany przez listy incydencji. To znaczy dla każdego wierzchołka v_i tworzymy osobną listę wierzchołków v_j takich, że $(v_i, v_j) \in E$. Wskaźniki do pierwszych elementów tych list przechowujemy w osobnej tablicy. Na rysunku może to wyglądać tak:

Na liście wskazywanej przez $A[i]$ znajdują się takie wierzchołki j , dla których $(i, j) \in E$.

Tak reprezentacja używa $O(|V| + |E|)$ pamięci, czyli proporcjonalnie wiele do rozmiaru grafu.

Przykłady. Grafy są wszędzie...

1. Sieć połączeń drogowych, komputerowych, telefonicznych (i wielu innych) na danym terenie to graf... (czasem zorientowany, czasem nie).
2. Schemat montażu dowolnego urządzenia to graf skierowany. Ogólniej, następstwo w procesach, które częściowo mogą być wykonywane równolegle jest grafem skierowanym. Na przykład, dla wykonania działań:

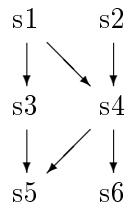
s1: a=0;

```

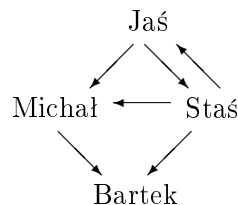
s2: b=1;
s3: c=a+1;
s4: d=b+a;
s5: e=d+c;
s6: d=d+1;

```

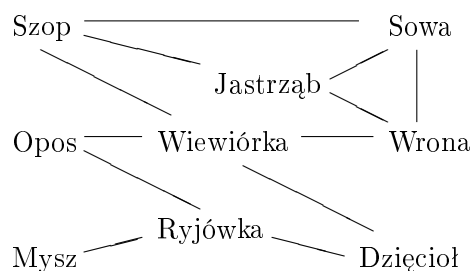
mamy taki graf następstwa:

3. Relacje pomiędzy ludźmi można reprezentować przy pomocy grafów. Na przykład zależności służbowe w przedsiębiorstwach, czy graf 'wpływów' taki, że krawędź $a \rightarrow b$ jest w grafie o ile 'a może wpływać na zdanie b'.

4. Łańcuch żywieniowy zwierząt (Pies->Kot->Mysz etc.) jest grafem.
5. Współzawodnictwo zwierząt w ekosystemie o to samo pożywienie jest grafem modelującym zachodzące na siebie nisze ekologiczne. Krawędź $a - b$ jest w grafie o ile 'pożywienie a i b choć częściowo się pokrywają'.

6. Wyniki pojedynków drużyn w turnieju można reprezentować jako graf taki, że krawędź $a \rightarrow b$ jest w grafie o ile 'a wygrał z b'.

7.2 Składowe spójne grafu niezorientowanego

Podam teraz zastosowanie opisanej wcześniej struktury danych dla rodziny zbiorów rozłącznych. Poniższy algorytm oblicza składowe spójne grafu niezorientowanego.

Problem (znajdowanie składowych spójnych grafu niezorientowanego).

- Dane wejściowe: graf niezorientowany $G = (V, E)$.
- Wynik: składowe spójne grafu G .

```

skladowe_spojne(G:graf);
{
  for v in V(G) do //tzn. 'dla kazdego wierzchołka grafu G'
    make_set(v);
  //tworzymy zbiory jedno-elementowe dla kazdego wierzchołka grafu
  for (u,v) in E do //tzn. 'dla kazdej krawędzi grafu G'
    if (find(u)!=find(v)) union(u,v);
}

```

W procedurze `skladowe_spojne` tworzymy zbiory jednoelementowe, których elementami są wszystkie wierzchołki grafu G . W trakcie działania procedury modyfikujemy te zbiory tak, by w każdym z nich były tylko takie wierzchołki pomiędzy którymi istnieje ścieżka. Procedura przegląda kolejne krawędzie grafu G . Jeśli napotka krawędź, która łączy wierzchołki z dwóch różnych zbiorów to je do siebie dodaje. Po zakończeniu procedury powstałe zbiory tworzą składowe spójne grafu G .

Bezpośrednią konsekwencją Faktu 6.3 jest

Fakt 7.1 *Dla grafu niezorientowanego $G = (V, E)$, procedura `skladowe_spojne` działa w czasie $O(n + m \log(m))$, gdzie $|V| = m$ i $|E| = n$.*

Po wykonaniu procedury `skladowe_spojne` sprawdzenie czy dwa wierzchołki są w tej samej składowej wygląda tak:

```

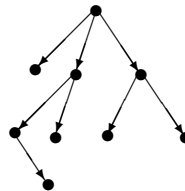
int ta_sama_skladowa(int i,j)
{
  return (find(i)==find(j));
}

```

7.3 Przeszukiwanie grafu wszerz (BFS)

Drzewo jest to zorientowany graf acykliczny taki, że

1. o ile nie jest pusty zawiera dokładnie jeden wierzchołek, który nie jest końcem żadnej krawędzi; wierzchołek ten nazywa się *korzeniem*;
2. istnieje droga od korzenia do każdego wierzchołka grafu;
3. każdy wierzchołek, z wyjątkiem korzenia, jest końcem dokładnie jednej krawędzi.

Niech $D = (V, E)$ będzie drzewem. Jeśli $(v, w) \in E$ to v jest *poprzednikiem* w a w jest *następnikiem* v . Jeśli istnieje droga z v do w , to w jest *potomkiem* v (a v jest *przodkiem* w). Jeśli ponadto $v \neq w$, to w jest *potomkiem właściwym* v . *Liściem* nazywamy wierzchołek bez potomków właściwych. Podgraf pełny drzewa D zawierający wierzchołek v wraz z jego potomkami nazywamy *poddrzewem* drzewa D o korzeniu v . *Głębokością* wierzchołka v w drzewie nazywamy długość drogi od korzenia do v . *Wysokością* wierzchołka v w drzewie nazywamy długość najdłuższej drogi od v do jakiegos liścia. *Wysokością drzewa* nazywamy wysokość korzenia tego drzewa.

Algorytm przeszukiwania grafu wszerz systematycznie bada krawędzie grafu G , by dotrzeć do każdego wierzchołka osiągalnego z s . Oblicza drzewo przeszukiwania wszerz z wierzchołka s i odległość od s do każdego wierzchołka osiągalnego z s .

Drzewem przeszukiwania wszerz grafu $G = (V, E)$ z wierzchołka $s \in V$ nazywamy podgraf $D = (V', E')$ grafu G będący drzewem o korzeniu s taki, że:

1. V' zawiera wszystkie wierzchołki osiągalne z s w G ;
2. dla każdego wierzchołka $v \in V'$ ścieżka z s do v w drzewie D jest najkrótszą ścieżką z s do v w grafie E .

Problem (przeszukiwanie grafu wszerz).

- Dane wejściowe: graf $G = (V, E)$ i wierzchołek $s \in V$.
- Wynik: tablice d i π indeksowane zbiorem V , takie że
 1. $d[v]$ jest długością najkrótszej ścieżki z s do v lub ∞ (np. -1) jeśli nie ma takiej ścieżki;
 2. $P[v]$ jest poprzednikiem v na najkrótszej ścieżce z s do v , lub Nil gdy $v = s$ lub v nie jest osiągalny z s .

Podczas przeszukiwania algorytm używa pomocniczej tablicy **kolor**:

$$\text{kolor}[v] = \begin{cases} \text{biały} & \text{gdy } v \text{ jest jeszcze nie odwiedzony;} \\ \text{szary} & \text{gdy } v \text{ został odwiedzony;} \\ \text{czarny} & \text{gdy } v \text{ i jego następniki zostali odwiedzeni.} \end{cases}$$

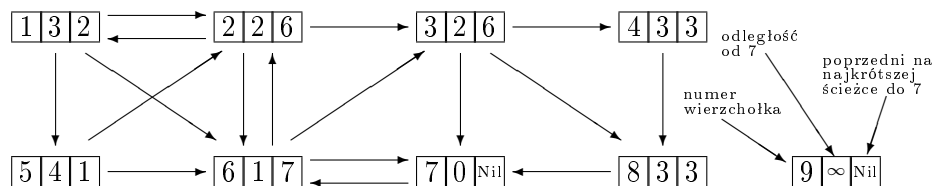
i kolejki:

1. `kolejka<=v` - wstaw v do kolejki na koniec;
2. `v<=kolejka` - wstaw pierwszy element kolejki na v ;
3. `usun_z_kolejki` - usuń pierwszy element z kolejki;
4. `kolejka<>0` - test pustości kolejki.

Zakładamy, że graf G jest reprezentowany przez listy incydencji. $LI[v]$ jest listą końców krawędzi o początku v .

```
void BFS(G,s);
{
  for v in V-{s} //inicjalizacja
    { P[v]=NULL; d[v]=-1; kolor[v]=bialy }
  d[s]=0; kolor[s]=szary; kolejka<=s;
  while (kolejka!=0) // petla glowna
    {
      u<=kolejka;
      for v in LI[u] //przebadamy nastepniki u
        if (kolor[v]==bialy) // wlasnie odkrylismy wierzcholek v
          {
            d[v]=d[u]+1; P[v]=u;
            kolor[v]=szary; kolejka<=v;
          }
      usun_z_kolejki; kolor[u]=czarny; //opuszczamy wierzcholek u
    }
}
```

Przykład. Poniższy rysunek przedstawia efekt działania procedury $BFS(G,s)$. Wierzchołkami grafu są liczby $1, \dots, 9$, krawędzie grafu są 'takie jak widać', wierzchołek s jest wierzchołkiem numer 7. W wierzchołkach zaznaczone są kolejno trzy wartości: numer wierzchołka v , odległość $d[v]$ od wierzchołka $s = 7$, przedostatni wierzchołek $P[v]$ na jednej z najkrótszych ścieżek z 7 do v :

Opis procedury BFS.

1. Inicjalizacja: nadaje wartości początkowe tablicom d i P .
2. Pętla główna (while): jest wykonywana dopóki są jeszcze wierzchołki odkryte, które mają nieodkryte następniki (tzn. szare).
3. Pętla wewnętrzna: przegląda wszystkich sąsiadów pierwszego wierzchołka z kolejki i odwiedza (maluje na szaro) te wierzchołki, które jeszcze nie były odwiedzone (białe).

Czas działania procedury BFS.

1. Inicjalizacja: $O(|V|)$.
2. Każdy wierzchołek jest raz (i nigdy więcej) malowany na białe, przy inicjalizacji. Przy wstawianiu do kolejki malujemy wierzchołek na szaro. Zatem każdy wierzchołek jest co najwyżej raz wstawiany do kolejki i raz z niej zdejmowany. Zatem łączna liczba operacji pętli zewnętrznej, bez pętli wewnętrznej jest $O(|V|)$.
3. Łączna liczba iteracji pętli wewnętrznej jest nie większa od łącznej długości list incydencji grafu G , czyli $|E|$ - gdy graf jest zorientowany i $2|E|$ - gdy graf jest nieorientowany. Zatem czas działania wszystkich iteracji pętli wewnętrznej jest $O(|E|)$.

Stąd otrzymujemy

Fakt 7.2 *Czas działania procedury BFS dla grafu $G = (V, E)$ jest równy $O(|V| + |E|)$.*

Poprawność algorytmu BFS.

Ustalmy graf $G = (V, E)$ i wierzchołek $s \in V$. Niech $\delta(u, v)$ będzie długością najkrótszej ścieżki z u do v w G lub ∞ gdy nie ma takiej ścieżki.

Lemat 7.3 1. *Jeśli $(u, v) \in E$, to $\delta(s, v) \leq \delta(s, u) + 1$.*

2. *Po wykonaniu $BFS(G, s)$, $\delta(s, v) \leq d[v]$, dla $v \in V$.*

Dowód. Ad. 1. Oczywiste.

Ad 2. Pokażemy przez indukcję ze względu na liczbę wstawień wierzchołków do kolejki, że

$$\delta(s, v) \leq d[v] \quad \text{dla } v \in V \quad (10)$$

Założenie jest prawdziwe po wstawieniu pierwszego wierzchołka (s) do kolejki. Wtedy mamy

$$\delta(s, s) = d[s], \quad \delta(s, v) \leq \infty = d[v], \quad \text{dla } v \in V \setminus \{s\}$$

Krok indukcyjny. Rozważmy teraz biały wierzchołek v odkryty podczas przeszukiwania listy incydencji wierzchołka u . Z założenia indukcyjnego mamy $\delta[s, u] \leq d[u]$. Po odkryciu v wykonujemy podstawienie $d[v] = d[u] + 1$. Wtedy używając punktu 1. mamy:

$$d[v] = d[u] + 1 \geq \delta(s, u) + 1 \geq \delta(s, v).$$

W tym momencie malujemy v na szaro i wobec tego wartość $d[v]$ się już nie zmienia. Stąd teza. Q.E.D.

Poniższy lemat opisuje działanie kolejki w trakcie wykonywania się procedury BFS .

Lemat 7.4 *Przypuśćmy, że w czasie wykonywania się procedury $BFS(G, s)$ kolejka zawiera wierzchołki $< v_1, \dots, v_r >$ (v_1 pierwszy v_r ostatni). Wtedy*

$$d[v_r] \leq d[v_1] + 1$$

oraz

$$d[v_i] \leq d[v_{i+1}]$$

dla $i = 1, \dots, r$.

Dowód. Lemat udowodnimy przez indukcję ze względu na liczbę wstawień do i usunięć z kolejki.

Po wstawieniu s do kolejki teza lematu jest prawdziwa.

Jeśli teza lematu jest prawdziwa przed usunięciem wierzchołka z kolejki to tym bardziej jest prawdziwa po usunięciu wierzchołka z kolejki.

Jeśli kolejna operacja jest dodaniem wierzchołka v_{r+1} do kolejki $\langle v_1, \dots, v_r \rangle$ to dzieje się to w czasie przeszukiwania listy sąsiadów v_1 . Zatem podstawiamy $d[v_{r+1}] = d[v_1] + 1$. Wtedy

$$d[v_i] \leq d[v_1] + 1 = d[v_{r+1}]$$

dla $i = 1, \dots, r$ i oczywiście $d[v_{r+1}] \leq d[v_1] + 1$. Zatem teza jest prawdziwa w dowolnym momencie wykonywania procedury *BFS*. Q.E.D.

Twierdzenie 7.5 *Procedura $BFS(G, s)$ odwiedza każdy wierzchołek $v \in V$ osiągalny z s . Po jej wykonaniu $d[v] = \delta(s, v)$, dla $v \in V$.*

Ponadto dla dowolnego $v \neq s$ i osiągalnego z s ostatnią krawędzią na jednej z najkrótszych ścieżek z s do v jest krawędź $(P(v), v)$.

Dowód. Niech $v \in V$ będzie nieosiągalny z s . Wtedy z Lematu 7.3(2) $d[v] \geq \delta(s, v) = \infty$. Zatem v nie został odkryty, bo w przeciwnym razie miałby wartość skończoną.

Niech $V_k = \{v \in V : \delta(s, v) = k\}$. W szczególności $\bigcup_{k \in \mathbb{N}} V_k$ jest zbiorem wszystkich wierzchołków osiągalnych z s . Dla wierzchołków osiągalnych z s pokażemy tezę twierdzenia przez indukcję po $k \in \mathbb{N}$.

Założenie indukcyjne: w czasie wykonywania procedury *BFS*(G, s), dla dowolnego wierzchołka $v \in V_k$, zdarzy się dokładnie raz taka sytuacja, że v zostanie odkryty oraz:

1. v zostanie pomalowany na szaro;
2. $d[v]$ przyjmie wartość k ;
3. jeśli $v \neq s$ to $P[v]$ przyjmie wartość w V_{k-1} ;
4. v zostanie wstawiony do kolejki.

Dla $k = 0$ mamy $V_0 = \{s\}$. Ten 'jedyne raz' dla s zdarzy się przy inicjalizacji.

Niech $k > 0$, założenie indukcyjne będzie prawdziwe dla wierzchołków z V_{k-1} oraz $v \in V_k$.

Kilka obserwacji:

1. kolejka jest niepusta aż do zakończenia wykonywania algorytmu;
2. po wstawieniu wierzchołka u do kolejki $d[u]$ i $P[u]$ nie zmieniają się;
3. jeśli wierzchołki $v_1, \dots, v_r$ są kolejno wstawiane do kolejki to $d[v_1] \leq \dots \leq d[v_r]$.

Ponieważ, z Lematu 7.3, $d[v] \geq k$, to z 3. i założenia indukcyjnego mamy, że o ile v zostanie odkryty, to zostanie odkryty po odkryciu i wstawieniu do kolejki wszystkich wierzchołków z V_{k-1} . Ponieważ $\delta(s, v) = k$, to istnieje $u \in V_{k-1}$ taki, że $(u, v) \in E$. Niech u będzie pierwszym takim wierzchołkiem wstawionym do kolejki. Zatem v zostanie odkryte podczas przeszukiwania sąsiadów u . Wtedy

1. v zostanie pomalowany na szaro;

2. $d[v] = d[u] + 1 = k$;
3. $P[v] = u$;
4. v zostanie wstawiony do kolejki.

Ponieważ v był dowolny to otrzymujemy tezę indukcyjną.

By zobaczyć, że $(P[v], v)$ jest ostatnią krawędzią na najkrótszej ścieżce z s do v wystarczy zauważyć, że $P[v] \in V_{k-1}$.

Q.E.D.

Mając tablice d i P obliczone w procedurze $BFS(G, s)$ drzewo przeszukiwania wszerz $D = (V_P, E_P)$ grafu G z wierzchołka s otrzymujemy w następujący sposób:

$$V_P = \{v \in V : P[v] \neq Nil\} \cup \{s\}$$

oraz

$$E_P = \{(P[v], v) : v \in V_P \setminus \{s\}\}$$

Poniższa procedura rekurencyjna drukuje najkrótszą ścieżkę z s do dowolnego wierzchołka G :

```
void sciezka (G,s,v);
{
  if (v==s) printf("%d ",s);
  else if (P[v]==NULL) printf("Nie ma sciezki.");
  else {
    sciezka(G,s,P[v]);
    printf("%d ",v);
  }
}
```

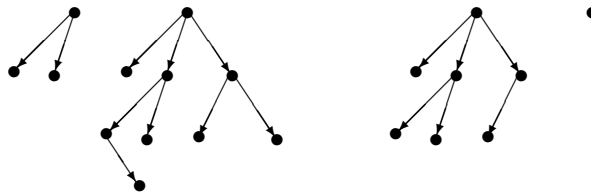
7.4 Przeszukiwanie grafu w głąb (DFS)

Przeszukiwanie grafu w głąb (DFS), jest drugim po BFS, podstawowym sposobem przeszukiwania grafu, i jak zobaczymy później, często bardzo użytecznym przy konstruowaniu innych algorytmów. Idea przeszukiwania w głąb polega na tym by iść jak najgłębiej jest to tylko możliwe. Główną techniczną różnicą algorytmu DFS w stosunku do BFS jest to, że w DFS wkładamy odwiedzane wierzchołki na stos a nie jak w BFS, do kolejki.

Przeszukując graf w głąb odwiedzamy wszystkie wierzchołki a nie tylko te, które są osiągalne z ustalonego wierzchołka. Dlatego w rezultacie przeszukiwania w głąb otrzymujemy las (a nie drzewo) przeszukiwania w głąb. Ponadto przeszukując graf w głąb zapamiętujemy moment, w którym wierzchołki odkrywamy (malujemy na szaro) i opuszczamy (malujemy na czarno).

Las jest to zorientowany graf acykliczny taki, że

1. istnieje co najmniej jeden wierzchołek, który nie jest końcem żadnej krawędzi; wierzchołki takie nazywa się *korzeniami*;
2. istnieje droga do każdego wierzchołka od dokładnie jednego korzenia grafu;
3. każdy wierzchołek, z wyjątkiem korzeni, jest końcem dokładnie jednej krawędzi.

Problem (przeszukiwanie grafu w głąb).

- Dane wejściowe: graf $G = (V, E)$.
- Wynik: tablice d , f i P indeksowane zbiorem V , takie że
 1. $P[v] = u$ oznacza, że v został odkryty w czasie przeszukiwania listy incydencji wierzchołka u ;
 2. $d[v]$ jest czasem odkrycia wierzchołka v ;
 3. $f[v]$ jest czasem opuszczenia wierzchołka v .

Po wykonaniu procedury DFS dla grafu $G = (V, E)$ krawędzie *lasu* $G_P = (V, E_P)$ przeszukiwania w głąb grafu G definiujemy następująco:

$$E_P = \{(P[u], u) : P[u] \neq NULL\}$$

Procedura DFS podobnie jak BFS używa pomocniczej tablicy **kolor** do barwnego zaznaczania statusu wierzchołków.

```
void DFS(graf G)
{
    for (v in V) //inicjalizacja
        {kolor[v]=bialy; P[v]=NULL;}
    time=0;
```

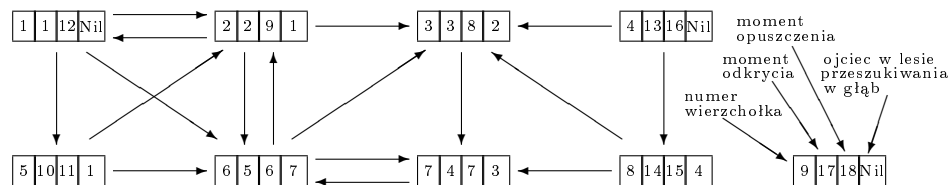
```

    for (v in V) //budowa kolejnych drzew lasu przeszukiwania w głąb
        if (kolor[v]==bialy) DFS-odwiedz(v);
}

void DFS-odwiedz(wierzcholek u)
{
    kolor[u]=szary; time=time+1; d[u]=time; //wlasnie odkrylismy wierzcholek u
    for (v in LI(u)) //przeglądanie sasiadow u wraz z ich potomkami
        if (kolor[v] == bialy)
        {
            P[v]=u;
            DFS-odwiedz(v);
        }
    kolor[u]=czarny; time=time+1; f[u]=time //opuszczamy wierzcholek u
}

```

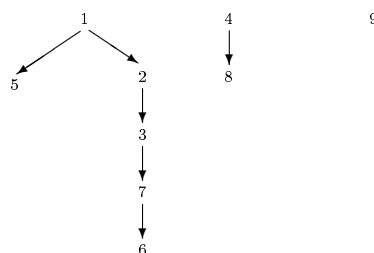
Przykład. Poniższy przykład ilustruje sposób działania procedury DFS.

W wierzchołkach zaznaczone są kolejno wartości:

1. numer wierzchołka x ;
2. moment odkrycia wierzchołka $d[x]$;
3. moment opuszczenia wierzchołka $f[x]$;
4. ojciec wierzchołka w lesie przeszukiwania w głąb $P[x]$.

Las przeszukiwania w głąb powyższego grafu wygląda tak:

Opis procedury DFS.

1. Inicjalizacja: nadaje wartości początkowe tablicom *kolor* i *P*.
2. Pętla **for** procedury DFS przegląda wszystkie wierzchołki grafu *G*; dla wierzchołków białych woła procedurę **DFS-odwiedz**; każde takiewołanie tworzy jedno drzewo lasu przeszukiwania w głąb grafu *G*;

3. procedura **DFS-odwiedz**(u) wraz z rekurencyjnymi odwołaniami odwiedza wierzchołek u , wszystkich jego sąsiadów, i wszystkich sąsiadów sąsiadów, etc. którzy jeszcze nie zostali odkryci; na koniec procedura opuszcza wierzchołek u ;
4. Pętla **for** procedury **DFS-odwiedz**(u) przegląda wszystkich sąsiadów wierzchołka u , dla tych wierzchołków, które jeszcze nie były odwiedzone (białe) woła rekurencyjnie siebie samą.

Czas działania procedury DFS.

1. Procedura **DFS**, nie licząc wołań procedury **DFS-odwiedz**, wykonuje $O(|V|)$ operacji.
2. Procedura **DFS-odwiedz** jest wołana dokładnie jeden raz dla każdego wierzchołka; w momencie wołania **DFS-odwiedz**(v) wierzchołek v musi być biały, jest malowany na szaro i nigdy potem nie jest malowany na biało; w czasie wołania **DFS-odwiedz**(v) pętla **for** jest wykonywana $|LI(v)|$ razy; ponieważ $\sum_{v \in V} |LI(v)| = O(|E|)$, to łączna liczba wykonań pętli **for** jest $O(|E|)$.

Zatem

Fakt 7.6 *Czas działania procedury DFS dla grafu $G = (V, E)$ jest równy $O(|V| + |E|)$.*

Teraz pokażemy kilka własności procedury **DFS**.

Fakt 7.7 (Twierdzenie o nawiasowaniu) *Po wykonaniu procedury DFS dla grafu $G = (V, E)$, dla dowolnych dwóch wierzchołków $u, v \in V$ zachodzi dokładnie jeden z warunków:*

1. przedziały $\langle d[v], f[v] \rangle$ i $\langle d[u], f[u] \rangle$ są rozłączne;
2. przedział $\langle d[v], f[v] \rangle$ jest zawarty w przedziale $\langle d[u], f[u] \rangle$ oraz v jest potomkiem u w lesie przeszukiwania w głąb;
3. przedział $\langle d[u], f[u] \rangle$ jest zawarty w przedziale $\langle d[v], f[v] \rangle$ oraz u jest potomkiem v w lesie przeszukiwania w głąb;

Dowód. Niech $u, v \in V$, $u \neq v$. Możemy założyć, że $d[u] < d[v]$ (przypadek $d[u] > d[v]$ jest analogiczny).

Rozpatrzmy dwa przypadki:

1. $d[v] < f[u]$;
2. $f[u] < d[v]$.

Ad 1. Gdy $d[v] < f[u]$, to w momencie $d[v]$ wierzchołek u jest szary, tzn. v zostaje odkryty gdy przeszukujemy potomków wierzchołka u . Zatem v jest potomkiem u . Ponadto po momencie $d[v]$ krawędzie wychodzące z v zostaną przeszukane i v zostanie pomalowane na czarno i opuszczony, zanim zostanie opuszczony u . Stąd $f[v] < f[u]$ oraz mamy

$$d[u] < d[v] < f[v] < f[u].$$

Ad 2. Gdy $f[u] < d[v]$, to przedziały $\langle d[v], f[v] \rangle$ i $\langle d[u], f[u] \rangle$ są rozłączne. Ponadto żaden z wierzchołków nie zostanie odkryty podczas przeszukiwania potomków drugiego. Q.E.D.

Wniosek 7.8 *Wierzchołek v jest potomkiem wierzchołka u w lesie przeszukiwania w głąb grafu G wtedy i tylko wtedy gdy $d[u] < d[v] < f[v] < f[u]$.*

Fakt 7.9 (Twierdzenie o białej ścieżce) *W lesie przeszukiwania w głąb grafu $G = (V, E)$, v jest potomkiem u wtedy i tylko wtedy gdy w momencie $d[u]$ (tzn. momencie odkrycia u) istnieje ścieżka z u do v przechodząca wyłącznie po białych wierzchołkach.*

Dowód. $\Rightarrow$: Załóżmy, że v jest potomkiem u w lesie przeszukiwania w głąb grafu G . Niech w będzie wierzchołkiem na ścieżce z u do v w lesie przeszukiwania w głąb grafu $G_P(V, E_P)$. Z Wniosku 7.8, $d[u] < d[w]$. Zatem w jest biały w momencie $d[u]$, odkrycia u .

$\Leftarrow$: Przypuśćmy, że w momencie $d[u]$ odkrycia u istnieje biała ścieżka z u do v biegnąca po białych wierzchołkach ale v nie jest potomkiem u w lesie przeszukiwania w głąb grafu G . Możemy przyjąć, że wszystkie poprzednie wierzchołki na tej ścieżce są potomkami u . W przeciwnym przypadku możemy za v przyjąć pierwszy wierzchołek na tej ścieżce, który nie jest potomkiem u . Niech w będzie poprzednim wierzchołkiem przed v na tej ścieżce. Wtedy, z Wniosku 7.8, $f[w] \leq f[u]$ (w może być równy u). Ponieważ v jest biały w momencie $d[u]$ i $(w, v) \in E$, to v musi być odkryty po odkryciu u ale przed opuszczeniem w . Zatem

$$d[u] \leq d[v] < f[w] \leq f[u].$$

Z Faktu 7.7 mamy, że przedział $\langle d[v], f[v] \rangle$ jest zawarty w $\langle d[u], f[u] \rangle$. A zatem, z Wniosku 7.8, v jest jednak potomkiem u . Q.E.D.

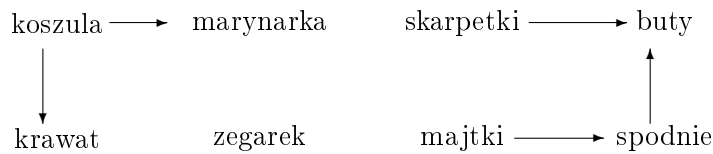
7.5 Sortowanie topologiczne

Problem sortowania topologicznego polega uporządkowaniu liniowym wierzchołków zorientowanego grafu acyklicznego $G = (V, E)$ tak, by wierzchołek u był przed wierzchołkiem v , o ile $(u, v) \in E$.

Problem (sortowanie topologiczne).

- Dane wejściowe: zorientowany graf acykliczny $G = (V, E)$.
- Wynik: lista zawierająca wszystkie wierzchołki z V taka, że jeżeli $(u, v) \in E$ to u jest przed v na tej liście.

Przykład. Wierzchołkami poniższego grafu acyklicznego są części garderoby. Krawędź $x \rightarrow y$ oznacza, że ubierając się x należy włożyć przed y . Ponieważ na raz możemy włożyć tylko jedną część garderoby to by się ubrać musimy (mniej lub bardziej świadomie) zastosować algorytm sortowania topologicznego.

Opis algorytmu sortowania topologicznego:

1. przeszukujemy graf G w głąb procedurą DFS;
2. w momencie $f[u]$ wstawiamy u na początek listy;
3. lista, którą otrzymujemy po zakończeniu procedury DFS jest żądaną listą.

Niech (V, F) będzie lasem przeszukiwania w głąb zorientowanego grafu $G = (V, E)$. Krawędź $(u, v) \in E$ nazywamy *krawędzią powrotną* względem lasu (V, F) jeśli v jest przodkiem u w (V, F) .

Fakt 7.10 *Graf $G = (V, E)$ jest acykliczny wtedy i tylko wtedy gdy nie ma krawędzi powrotnych względem lasu przeszukiwania w głąb (V, F) obliczonego procedurą DFS(G).*

Dowód. $\Rightarrow$. Jeśli (u, v) jest krawędzią powrotną to mamy ścieżkę z v do u w lesie (V, F) , która wraz z krawędzią (u, v) tworzy cykl w G . Zatem G nie jest acykliczny.

$\Leftarrow$. Przypuśćmy, że w grafie G jest cykl C . Niech v będzie pierwszym wierzchołkiem z C odkrytym podczas przeszukiwania w głąb grafu G , (u, v) krawędzią cyklu C . Zatem w momencie $d[v]$ istnieje biała ścieżka z v do u (na przykład ta biegnąca po wierzchołkach cyklu C). Z twierdzenia o białej ścieżce u jest potomkiem v w (V, F) . Zatem krawędź (u, v) jest powrotna. Q.E.D.

Fakt 7.11 *Algorytm sortowania topologicznego jest poprawny, tzn. zastosowany do grafu acyklicznego $G = (V, E)$ porządkuje wierzchołki grafu zgodnie z krawędziami.*

Dowód. Niech G będzie grafem acyklicznym. Wystarczy pokazać, że jeśli $(u, v) \in E$ to po wykonaniu algorytmu $DFS(G)$ mamy $f(u) > f(v)$. Rozważmy, kolor wierzchołka v w momencie $d[u]$.

Jeśli v jest szary to u jest potomkiem v w lesie (V, F) . Czyli (u, v) jest krawędzią powrotną i G nie jest acykliczny wbrew założeniu.

Jeśli v jest czarny to $f[v] < d[u] < f[u]$.

Jeśli v jest biały to zanim u zostanie opuszczony v zostanie odkryty, jego potomkowie przeszukani i v zostanie opuszczony. Zatem znowu $f[v] < f[u]$.

Q.E.D.

7.6 Silnie spójne składowe grafu

Algorytm znajdujący silnie spójne składowe zorientowanego grafu G jest kolejnym zastosowaniem algorytmu przeszukiwania grafu w głąb (DFS).

Niech $G = (V, E)$ będzie grafem zorientowanym. Dla $u, v \in V$, $u \mapsto v$ oznacza, że istnieje ścieżka z u do v w G . Definiujemy relację binarną $\sim$ na zbiorze V tak, że

$$u \sim v \text{ wiw gdy } u \mapsto v \text{ i } v \mapsto u$$

dla $u, v \in V$. Oczywiście relacja $\sim$ jest przechodnia. Klasy abstrakcji relacji $\sim$ nazywamy *silnie spójnymi składowymi* grafu G . Graf $G^T = (V, E^T)$ nazywamy grafem transponowanym grafu $G = (V, E)$, jeżeli

$$(u, v) \in E^T \text{ iff } (v, u) \in E$$

Uwaga. Składowe silnie spójne grafów G i G^T są takie same.

Problem (znajdowanie silnie spójnych składowych).

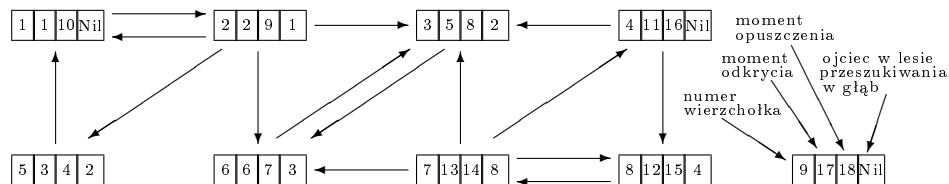
- Dane wejściowe: zorientowany graf $G = (V, E)$.
- Wynik: zbiór silnie spójnych składowych grafu G .

Opis algorytmu znajdowania silnie spójnych składowych:

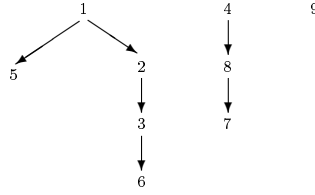
1. przeszukujemy graf G w głąb procedurą DFS w celu obliczenia tablicy f ;
2. obliczamy graf transponowany G^T ;
3. przeszukujemy graf G^T w głąb procedurą DFS z tym, że tym razem w w pętli głównej procedury DFS przeszukujemy wierzchołki w porządku malejących wartości poprzednio obliczonego f ;
4. Wypisujemy wierzchołki drzew lasu przeszukiwania w głąb grafu G^T jako kolejne silnie spójne składowe grafu G .

Przykład. Ten algorytm ma, na pierwszy rzut oka, niewiele wspólnego z problemem, który rozwiązuje. Zanim uzasadnię, że algorytm powyższy poprawnie rozwiązuje problem znajdowania silnie spójnych składowych warto prześledzić przykład, który nieco to uprawdopodobnia. W przykładzie kolejno przeszukujemy grafy G i G^T procedurą DFS z tym, że przeszukując graf G^T , tak jak jest to powiedziane w algorytmie, w procedurze DFS przeszukujemy wierzchołki w kolejności malejących wartości f . Łatwo też sprawdzić, że wierzchołki drzew lasu przeszukiwania w głąb grafu G^T tworzą silnie spójne składowe grafu G (i G^T).

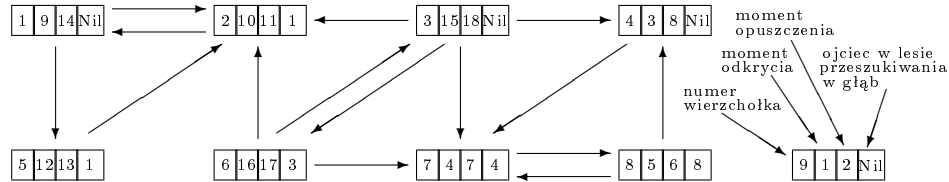
Przeszukanie w głąb grafu G procedurą $DFS(G)$:

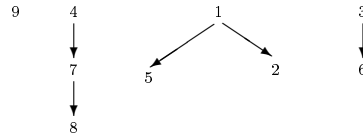
Las przeszukiwania w głąb grafu G :

Przeszukiwanie w głąb grafu G^T procedurą $DFS(G^T)$:

Las przeszukiwania w głąb grafu G^T :

Poniżej pokażemy, że ten algorytm poprawnie znajduje silnie spójne składowe grafu zorientowanego. Ustalmy do końca tego podrozdziału zorientowany graf $G = (V, E)$.

Lemat 7.12 *Jeżeli dwa wierzchołki należą do tej samej silnie spójnej składowej S grafu G , to każda ścieżka pomiędzy nimi jest całkowicie zawarta w S .*

Dowód. Niech S będzie silnie spójną składową grafu G , $u, v \in S$ oraz $w \in V$ będzie wierzchołkiem na ścieżce z u do v . Wtedy mamy $u \mapsto w$ i $w \mapsto v$ oraz ponieważ $u \sim v$ to $u \mapsto v$ i $v \mapsto u$. Ponieważ relacja $\mapsto$ jest przechodnia to mamy $u \mapsto w$ i $w \mapsto u$ czyli $w \sim u$. A stąd u i w leżą w tej samej silnie spójnej składowej S . Pokazaliśmy zatem, że każdy wierzchołek w na dowolnej ścieżce z u do v leży w silnie spójnej składowej S . Zatem każda ścieżka z u do v biegnie tylko po wierzchołkach z S . Q.E.D.

Lemat 7.13 *Procedura DFS umieszcza wszystkie wierzchołki tej samej silnie spójnej składowej grafu w jednym drzewie lasu przeszukiwania w głąb.*

Dowód. Niech S będzie silnie spójną składową grafu G , r będzie pierwszym wierzchołkiem z S odkrytym podczas przeszukiwania grafu G , oraz v dowolnym wierzchołkiem z S . Zatem w momencie $d[r]$ odkrycia r wszystkie wierzchołki z S są białe. Ponieważ $r, v \in S$ to istnieje ścieżka z r do v . Z Lematu 7.12 ścieżka ta biegnie tylko po wierzchołkach z S , zatem tylko po białych wierzchołkach. Z Faktu 7.9 (Twierdzenie o białej ścieżce) v jest potomkiem r w drzewie lasu przeszukiwania w głąb grafu G . Z dowolności v , wszystkie wierzchołki z S są potomkami r , zatem składowa S jest umieszczona w jednym drzewie lasu przeszukiwania w głąb grafu G . Q.E.D.

Notacja. Niech f będzie tablicą obliczoną w czasie wykonania procedury DFS dla grafu G . Definiujemy funkcję $\varphi : V \rightarrow V$ taką, że $\varphi(u) = w$ jeśli z u można dojść do

w i $f[w]$ jest maksymalnym momentem opuszczenia wierzchołka do którego można dojść z u , tzn.

$$u \mapsto w \text{ oraz } f(w) = \max\{f(v) : u \mapsto v\}.$$

$\varphi(u)$ nazywamy *praojcem* u .

Lemat 7.14 *Niech $u, v \in V$.*

1. $f(u) \leq f(\varphi(u))$;
2. *jeśli $u \mapsto v$ to $f(\varphi(u)) \geq f(\varphi(v))$;*
3. $\varphi(u) = \varphi\varphi(u)$.

Dowód. Ad 1. Ponieważ $u \mapsto u$ oraz $\varphi(u)$ jest takim wierzchołkiem w , że $u \mapsto w$ i $f(w)$ jest maksymalne to $f(u) \leq f(\varphi(u))$.

Ad 2. Mamy

$$f(\varphi(u)) = \max\{f(w) : u \mapsto w\}$$

oraz

$$f(\varphi(v)) = \max\{f(w) : v \mapsto w\}.$$

Ponieważ $u \mapsto v$ to

$$\{f(w) : u \mapsto w\} \supseteq \{f(w) : v \mapsto w\}.$$

Zatem

$$f(\varphi(u)) = \max\{f(w) : u \mapsto w\} \geq \{f(w) : v \mapsto w\} = f(\varphi(v)).$$

Ad 3. Z 1. mamy, że

$$f(\varphi(u)) \leq f(\varphi\varphi(u)).$$

Ponieważ $u \mapsto \varphi(u)$ to z 2. mamy, że

$$f(\varphi(u)) \geq f(\varphi\varphi(u)).$$

Zatem

$$f(\varphi(u)) = f(\varphi\varphi(u)).$$

Ponieważ funkcja f jest różnowartościowa (jako że różne wierzchołki opuszczamy w różnych momentach) to mamy też

$$\varphi(u) = \varphi\varphi(u).$$

Q.E.D.

Lemat 7.15 *Praojciec $\varphi(u)$ wierzchołka $u \in V$ jest przodkiem u w lesie przeszukiwania w głąb grafu G .*

Dowód. Jeśli $u = \varphi(u)$ to Lemat jest prawdziwy. Niech $u \neq \varphi(u)$. Rozważmy kolor $\varphi(u)$ w momencie $d(u)$. Jeśli $\varphi(u)$ jest szary to (świetnie bo) u został odkryty w czasie przeszukiwania potomków $\varphi(u)$. Zatem $\varphi(u)$ jest przodkiem u w lesie przeszukiwania w głąb grafu G . Pokażemy, że $\varphi(u)$ nie może być ani czarny ani biały

Jeśli $\varphi(u)$ jest czarny to

$$f(\varphi(u)) < d(u) < f(u)$$

i mamy sprzeczność z Lematem 7.14.1.

Pokażemy teraz, że $\varphi(u)$ nie może być biały. Przypuśćmy przeciwnie, że $\varphi(u)$ jest biały w momencie $d(u)$. Mamy dwa przypadki:

1. w momencie $d(u)$ ścieżka z u do $\varphi(u)$ biegnie tylko po białych wierzchołkach;
2. w momencie $d(u)$ na ścieżce z u do $\varphi(u)$ są niebiałe wierzchołki.

W przypadku 1, z Twierdzenia o białej ścieżce (Fakt 7.9) mamy, że $\varphi(u)$ będzie potomkiem u w lesie przeszukiwania w głąb grafu G . Zatem

$$d(u) < d(\varphi(u)) < f(\varphi(u)) < f(u)$$

i otrzymujemy sprzeczność z Lematem 7.14.1.

W przypadku 2, niech t będzie ostatnim niebiałym wierzchołkiem na ścieżce z u do $\varphi(u)$:

$$u \dots t \dots \underbrace{\varphi(u)}_{\text{białe}}$$

Wierzchołek t jest szary w momencie $d(u)$ ponieważ nie ma krawędzi od czarnych do białych wierzchołków. Zatem w momencie $d(t) < d(u)$ istniała biała ścieżka z t do $\varphi(u)$. Zatem $\varphi(u)$ jest potomkiem t w lesie przeszukiwania w głąb grafu G . A stąd $f(\varphi(u)) < f(t)$. Ponieważ $u \mapsto t$ to otrzymujemy sprzeczność z definicją $\varphi(u)$.

Zatem $\varphi(u)$ nie może być biały w momencie $d(u)$.

Q.E.D.

Wniosek 7.16 Dla $u \in V$, wierzchołki u i $\varphi(u)$ leżą w tej samej silnie spójnej składowej grafu G .

Dowód. Z definicji $\varphi(u)$ mamy $u \mapsto \varphi(u)$. Lematu 7.15 $\varphi(u) \mapsto u$. Zatem $u \sim \varphi(u)$.

Q.E.D.

Lemat 7.17 Niech $u, v \in V$. Wtedy u i v leżą w tej samej silnie spójnej składowej grafu G wtedy i tylko wtedy gdy $\varphi(u) = \varphi(v)$.

Dowód. $\Leftarrow$ wynika bezpośrednio z Wniosku 7.16.

$\Rightarrow$. Jeśli u i v leżą w tej samej silnie spójnej składowej to $u \mapsto v$ i $v \mapsto u$ oraz Lematu 7.14.2 mamy, że $f(\varphi(u)) = f(\varphi(v))$. Zatem z różnowartościowości f mamy, że $\varphi(u) = \varphi(v)$.

Q.E.D.

Twierdzenie 7.18 Powyższy algorytm poprawnie znajduje silnie spójnej składowe grafu G .

Dowód. Dowód przeprowadzimy przez indukcję ze względu dla liczbę drzew w lesie przeszukiwania w głąb grafu G^T .

Pokażemy, że jeśli do tej pory skonstruowane drzewa lasu przeszukiwania w głąb grafu G^T stanowią silnie spójne składowe grafu G^T (i G) to wierzchołki kolejnego drzewa skonstruowanego przez procedurę $DFS(G^T)$ stanowią kolejną silnie spójną składową.

Krok bazowy jest oczywisty, bo na początku nie ma jeszcze żadnych drzew.

Krok indukcyjny. Niech r będzie korzeniem kolejnego drzewa T skonstruowanego przez $DFS(G^T)$.

Jeśli byśmy mieli, że $r \neq \varphi(r)$ to, ponieważ przeszukujemy wierzchołki względem malejących wartości funkcji f , $f(r) < f(\varphi(r))$. Zatem $\varphi(r)$ zostało już umieszczone

w jakimś drzewie, a r jeszcze nie. Ale to jest niemożliwe z Lematu 7.13 i Wniosku 7.16. Zatem $r = \varphi(r)$.

Niech

$$S(r) = \{w \in V : \varphi(w) = r\}$$

będzie silnie spójną składową wierzchołka r . Pokażemy, że v jest wierzchołkiem T wtedy i tylko wtedy gdy $v \in S(r)$.

$\Leftarrow$. Ponieważ wierzchołki v i r leżą w tej samej silnie spójnej składowej to $DFS(G^T)$ umieszcza je na tym samym drzewie. Ponieważ r jest korzeniem T , to v jest wierzchołkiem T .

$\Rightarrow$. Pokażemy, że jeśli $w \in V$ oraz

1. $f(\varphi(w)) > f(r)$ lub
2. $f(\varphi(w)) < f(r)$

to w nie jest umieszczone w drzewie T .

Ad 1. Z założenia indukcyjnego gdy r został wybrany na korzeń T , to w został już wcześniej odkryty i wstawiony do drzewa o korzeniu $\varphi(w)$.

Ad 2. Jeśli w zostanie wstawiony do drzewa T , to $r \mapsto w$ w grafie G^T . Zatem $w \mapsto r$ w grafie G . A to jest sprzeczne z definicją $\varphi(w)$, ponieważ $w \mapsto r$ i $f(\varphi(w)) < f(r)$.

Q.E.D.

7.7 Minimalne drzewo rozpinające

Niech $G = (V, E)$ będzie grafem niezorientowanym. Przez *drzewo* w tym podrozdziale będziemy rozumieli spójny acykliczny graf niezorientowany. Funkcję $W : E \rightarrow R_+$ ze zbioru krawędzi grafu G do zbioru dodatnich liczb rzeczywistych nazywamy *funkcją wag*. Graf G , na którym jest określona funkcja wag nazywamy *grafem z wagami*. Dla $(u, v) \in E$ waga $W(u, v)$ może oznaczać koszt połączenia u z v , lub odległość z u do v , i tym podobne wartości.

Problem znajdowania minimalnego drzewa rozpinającego polega na znalezieniu zbioru krawędzi, które łączą wszystkie wierzchołki w 'najtańszy' sposób.

Problem (znajdowanie minimalnego drzewa rozpinającego).

- Dane wejściowe: spójny graf niezorientowany $G = (V, E)$ z funkcja wag W .
- Wynik: spójny (i acykliczny) graf niezorientowany $G' = (V, T)$ taki, że $T \subseteq E$ oraz waga zbioru T

$$W(T) = \sum_{e \in T} W(e)$$

jest minimalna.

Poniższy algorytm używa struktury danych dla rodziny zbiorów rozłącznych. Jest to algorytm zachłanny. Pochodzi on od Kruskala.

Opis algorytmu Kruskala znajdowania minimalnego drzewa rozpinającego:

1. $T = \emptyset$;
2. dla każdego wierzchołka z V tworzymy zbiór $\{v\}$;
3. sortujemy krawędzie grafu G względem niemalejących wag;
4. przeglądamy krawędzie $(u, v) \in E$ w porządku niemalejących wag i jeżeli $find(u) \neq find(v)$ to wykonujemy
 - (a) $T = T \cup \{(u, v)\}$;
 - (b) $union(u, v)$ (dodajemy zbiory do których należą wierzchołki u i v).

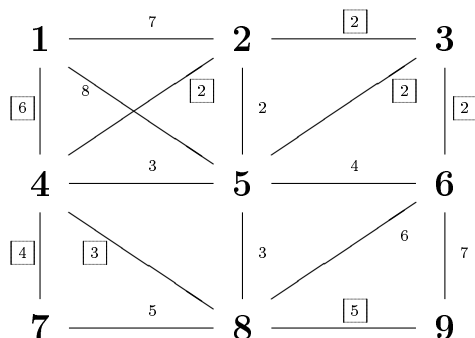
Czas działania algorytmu Kruskala.

1. Na początku inicjalizujemy zbiór T jako zbiór pusty i wykonujemy $|V|$ operacji **make-set**;
2. Następnie sortujemy zbiór krawędzi E w czasie $O(|E| \log(|E|))$;
3. Na koniec dla każdej krawędzi z E wykonujemy dwie operacje **find** i być może po jednej operacji **union** i przypisania;
4. W sumie algorytm wykonuje $O(|E| + |V|)$ operacji **make-set**, **union**, **find**, wśród których jest $|V|$ operacji **make-set**; zatem, z Faktu 6.3 wynika, że te operacje są wykonane w czasie $O(|E| + |V| \log(|V|))$.

Ponieważ graf jest spójny więc $|E| \geq |V| - 1$. Stąd otrzymujemy

Fakt 7.19 Czas działania algorytmu Kruskala dla spójnego niezorientowanego grafu z wagami $G = (V, E)$ jest równy $O(|E| \log(|E|))$.

Przykład. W grafie z wagami

krawędzie wybrane przez algorytm mają wagi wzięte w ramkę. Zauważmy, że minimalne drzewo rozpinające zależy od porządku w jakim przeglądamy krawędzie o równych wagach. By zbudować drzewo takie jak zaznaczone na grafie algorytm mógł kolejno dołączać następujące krawędzie:

$$(4, 2), (5, 3), (2, 3), (3, 6), (4, 8), (4, 7), (8, 9), (4, 1).$$

Zanim uzasadnię, że powyższy algorytm poprawnie znajduje minimalne drzewo rozpinające potrzeba kilku definicji.

Niech $G = (V, E)$ będzie grafem niezorientowanym. *Podziałem* zbioru V nazywamy parę $(S, V \setminus S)$ taką, że $S \subseteq V$. Krawędź (u, v) *przecina podział* $(S, V \setminus S)$ jeśli jeden z jej końców jest w S a drugi w $V \setminus S$. Krawędź $(u, v) \in E$ jest krawędzią *lekką* dla podziału, $(S, V \setminus S)$, jeśli (u, v) przecina ten podział oraz ma najmniejszą wagę spośród wszystkich krawędzi przecinających ten podział. Niech $A \subseteq E$ będzie podzbiorem minimalnego drzewa rozpinającego. Podział $(S, V \setminus S)$ *respektuje* zbiór krawędzi A , gdy żadna krawędź z A nie przecina $(S, V \setminus S)$. Krawędź $(u, v) \in E$ jest krawędzią *bezpieczną* dla A , gdy $A \cup \{(u, v)\}$ też jest podzbiorem krawędzi pewnego minimalnego drzewa rozpinającego.

Uwaga. Krawędzie bezpieczne to takie które mają interesujące nas własności a krawędzie lekkie to takie, które są charakteryzowane przez łatwy do sprawdzenia warunek. Poniższy Lemat mówi, że lekkość gwarantuje bezpieczeństwo.

Lemat 7.20 Niech $G = (V, E)$ będzie spójnym grafem niezorientowanym z funkcją wag $W : E \rightarrow R_+$, $A \subseteq E$ podzbiór jakiegoś minimalnego drzewa rozpinającego dla G . Niech podział $(S, V \setminus S)$ respektuje A oraz $(u, v) \in E$ będzie krawędzią lekką dla $(S, V \setminus S)$. Wtedy (u, v) jest krawędzią bezpieczną dla A .

Dowód. Niech podział $(S, V \setminus S)$ respektuje A oraz $(u, v) \in E$ będzie krawędzią lekką dla $(S, V \setminus S)$ oraz (V, T) będzie minimalnym drzewem rozpinającym takim, że $A \subseteq T$. Musimy pokazać, że istnieje minimalne drzewo rozpinające zawierające $A \cup \{(u, v)\}$.

Jeśli $(u, v) \in T$ to teza jest oczywista. Załóżmy zatem, że $(u, v) \notin T$.

Skonstruujemy drzewo $T' \subseteq E$ takie, że $A \cup \{(u, v)\} \subseteq T'$ oraz (V, T') też jest minimalnym drzewem rozpinającym. Ponieważ (V, T) jest spójny, to istnieje ścieżka z u do v w (V, T) . Ponieważ (u, v) przecina $(S, V \setminus S)$, to na tej ścieżce w (V, T)

istnieje co najmniej jedna krawędź $(x, y) \in T$ i przecinająca $(S, V \setminus S)$. Ponieważ (V, T) jest spójny i acykliczny, to $(V, T \setminus \{(x, y)\})$ ma dokładnie dwie składowe, które łączy krawędź (u, v) . Zatem kładąc $T' = (T \setminus \{(x, y)\}) \cup \{(u, v)\}$ otrzymujemy (V, T') jako spójny i acykliczny graf. Musimy jeszcze pokazać, że $W(T) = W(T')$. Z minimalności T mamy, że $W(T) \leq W(T')$. Z drugiej strony

$$W(T') - W(T) = \sum_{e \in T'} W(e) - \sum_{e \in T} W(e) = W(u, v) - W(x, y) \leq 0$$

gdzie ostatnia nierówność wynika stąd, że (u, v) i (x, y) przecinają podział $(S, V \setminus S)$ oraz (u, v) jest lekka dla tego podziału. Zatem $W(T) \geq W(T')$.

Q.E.D.

Wniosek 7.21 *Niech $G = (V, E)$ będzie spójnym grafem niezorientowanym z funkcją wag $W : E \rightarrow R_+$, $A \subseteq E$ podzbiór jakiegoś minimalnego drzewa rozpinającego dla G . Niech C będzie składową spójną grafu $G_A = (V, A)$. Jeśli $(u, v) \in E$ jest krawędzią lekką dla $(C, V \setminus C)$ to (u, v) jest krawędzią bezpieczną dla A .*

Dowód. Ponieważ C jest składową spójną grafu G_A , to podział $(C, V \setminus C)$ respektuje A . Zatem z Lematu 7.20 otrzymujemy tezę Wniosku.

Q.E.D.

W ten sposób pokazaliśmy

Twierdzenie 7.22 *Algorytm Kruskala znajdowania minimalnego drzewa rozpinającego jest poprawny.*

Poniżej opiszemy inny algorytm znajdowania minimalnego drzewa rozpinającego, pochodzący od Prima. Jest on też algorytmem zachłannym. Używa on innej ciekawej struktury danych: kolejki priorytetowej. Najpierw opiszemy działanie samej kolejki.

Kolejka priorytetowa

Kolejka priorytetowa jest to struktura danych na której można wykonywać następujące operacje:

1. **buduj-kolejkę** - mając dany zbiór V i funkcję priorytetu $d : V \rightarrow \mathbf{R}$ tworzy kolejkę Q ;
2. **dodaj(Q, v, x)** - dodaje do kolejki Q element v z priorytetem x ;
3. **min(Q)** - zwraca element kolejki Q o najniższym priorytecie;
4. **usun(Q)** - usuwa z kolejki Q element o najniższym priorytecie;
5. **zmniejsz-klucz(Q, v, x)** - zmniejsza priorytet wierzchołka v do wartości x i aktualizuj kolejkę;

Kolejkę priorytetową można implementować w tablicy przy pomocy kopca takiego jaki był tworzony przy okazji sortowania przez kopcowanie. Poniższa implementacja kolejki jest przystosowana do tego by wygodnie obsługiwała kolejki wierzchołków używane przez algorytmy Prima i Dijkstry. W szczególności elementy przechowywane w kolejce to liczby ze zbioru $\{1, \dots, n\}$.

```

float d[N]; // tablica priorytetow
typedef struct element{
    float key;
    int el;
} element;

element Q[N]; //kolejka
int S[i]; // pozycja i w kolejce: Q[S[i]].el=i; S[i]=-1 gdy i nie ma w kolejce
int koniec; // liczba elementow w kolejce

void w-dol(Q,i,j) //odpowiada procedurze 'kopcuje(i,j)'
{
    l=2*i+1; p=2*i+2; w=i;
    if ((l<=j) && (Q[l].klucz<Q[i].klucz)) w=l;
    if ((p<=j) && (Q[p].klucz<Q[w].klucz)) w=p;
    //teraz w Q[w] jest najmniejszy klucz (priorytet) z Q[i],Q[l],Q[p]
    if (w!=i) {
        zamien(Q[w],Q[i]);
        S[Q[w].el]=w;
        S[Q[i].el]=i;
        w-dol(Q,w,j);
    }
}

void w-gore(Q,i)
//odpowiada procedurze 'kopcuje' ale w odwrotna strone tzn. do gory
{
    while ((i>0) && (Q[(i-1)/2].klucz>Q[i].klucz) {
        zamien(Q[(i-1) / 2],Q[i]);
        S[Q[(i-1) / 2].el]=i/2;
        S[Q[i].el]=i;
    }
}

void buduj-kolejke(Q,d)
//buduje N elementowa kolejke Q z priorytetami z d
{
    for (i=0;i<N;i++){
        Q[i].klucz=d[i];
        Q[i].el=i;
        S[i]=i;
    }
    for (i= n/2;i>0;i--){
        w-dol(Q,i,n);
    }
    koniec=n;
}

int min(Q)
//zwraca element o minimalnym priorytecie
{ return mi=Q[i].el;}

```

```

int pusta(Q) //test pustosci kolejki
{ return  (koniec==-1);}

void usun(Q)
//usuwa element o minimalnym priorytecie z Q
{
    S[Q[0].el]=-1;
    Q[0]=Q[koniec];
    S[Q[0].el]=0;
    koniec--;
    w-dol[Q,0,koniec];
}

void dodaj(Q,v,x)
//dodaje do Q element v o priorytecie x
{
    koniec++;
    Q[koniec].el=v;
    Q[koniec].klucz=x;
    S[koniec]=v;
    w-gore[Q,koniec];
}

void zmniejsz_klucz(Q,v,x)
//zmniejsza klucz elementu v do x i odtwarza
//strukture kolejki priorytetowej w Q
{
    d[S[v]]=x;
    w-gore[Q,S[v]];
}

```

Algorytmu Prima znajdowania minimalnego drzewa rozpinającego

Algorytm Prima inaczej niż algorytm Kruskala wybiera krawędź lekką. W czasie działania algorytmu krawędzie wybrane przez algorytm $\{(v, \pi[v]) \mid v \in V - Q - \{r\}\}$ stanowią poddrzewo (tzn. podgraf spójny i acykliczny) grafu G .

```

void Prim(G,w,r)
{ koniec=N-1;
  for (i=0;i<N;i++) d[i]=nieskonczonosc;
  //nieskonczonosc = liczba wieksza od wszystkich wag w grafie
  buduj_kolejke(Q,d,koniec);
  zmniejsz_klucz(Q,r,0); P[r]=NULL;
  while (!pusta(Q)) {
    u=min(Q); usun(Q);
    for (v in LI(u)) {
      if ((S[v]!=-1) && (w[u][v]<d[v])) {
        P[v]=u;
        zmniejsz_klucz(Q,v,w[u][v]);
      }
    }
  }
}

```

}
}

Po wykonaniu procedury $\text{Prim}(G, w, r)$ graf (V, T) jest minimalnym drzewem rozpinającym, gdzie

$$T = \{(P[v], v) : v \in V, P[v] \neq \text{nil}\}.$$

Czas działania algorytmu Prima.

1. Na początku inicjalizujemy tablicę d w czasie $O(|V|)$;
2. Potem inicjalizujemy kolejkę priorytetową Q w czasie $O(|V|)$
3. Pętla while (bez wewnętrznej pętli for) jest wykonywana $O(|V|)$ razy.
4. Łączna liczba wykonań pętli for jest $O(|E|)$, w tej pętli instrukcja `zmniejsz_klucz` jest wykonywana w czasie $O(\ln |V|)$.

Fakt 7.23 *Czas działania algorytmu Prima dla spójnego niezorientowanego grafu z wagami $G = (V, E)$ jest równy $O(|E| \ln |V|)$.*

Uwaga. Zauważmy, że mamy $O(|E| \ln |E|) = O(|E| \ln |V|)$. Zatem czas działania algorytmu Kruskala i algorytmu Prima (przy naszym sposobie implementacji kolejki priorytetowej) jest taki sam. Istnieje bardziej efektywny sposób implementacji kolejki priorytetowej przy którym algorytm Prima działa w czasie $O(|E| + |V| \ln |V|)$.

7.8 Znajdowanie najkrótszej ścieżki w grafie z wagami

Poniżej opiszemy algorytm Dijkstry znajdujący najkrótsze ścieżki z jednego wierzchołka w grafie z wagami. Jest to nieco podobny problem do przeszukiwania wszerek z tym, że teraz będzie nas interesowała nie najmniejsza liczba krawędzi na ścieżce a najmniejsza łączna waga. Ograniczymy się tylko do wag nieujemnych.

Niech $G = (V, E)$ będzie grafem zorientowanym z funkcją wag $w : E \rightarrow R_{\geq 0}$. Niech $p = (v_0, \dots, v_k)$ będzie ścieżką w G . Wagą ścieżki p nazywamy sumę wag krawędzi na tej ścieżce:

$$w(p) = \sum_{i=1}^k w(v_{i-1}, v_i).$$

Odległością w grafie G z funkcją wag w , nazywamy funkcję przyporządkowującą parze wierzchołków wagę 'najlżejszej ścieżki' pomiędzy tymi wierzchołkami ($P(u, v)$ zbiór ścieżek z u do v):

$$\delta(u, v) = \begin{cases} \min\{w(p) \mid p \in P(u, v)\} & \text{gdy } P(u, v) \neq \emptyset \\ \infty & \text{w przeciwnym przypadku.} \end{cases}$$

Problem (znajdowania najkrótszej ścieżki w grafie z wagami).

- Dane wejściowe: graf zorientowany $G = (V, E)$ z funkcją wag w i wierzchołek $s \in V$.
- Wynik: tablice P i d takie, że
 1. $d[v] = \delta(s, v)$ dla $v \in V$;
 2. $P[v]$ jest przedostatnim wierzchołkiem na jednej z najkrótszych ścieżek z s do v lub Nil o ile takich ścieżek nie ma.

Algorytm Dijkstry oparty jest na technice *relaksacji*. Relaksacja krawędzi (u, v) polega na sprawdzeniu czy przypadkiem idąc po krawędzi (u, v) nie polepszymy oszacowania $d[v]$ na długość najkrótszej ścieżki z s do v . Jeśli tak jest to procedura poprawia oszacowanie $d[v]$ i (kandydata na) przedostatni wierzchołek na najkrótszej ścieżce.

```
void Relax(u, v, w)
{
    if (d[v] > d[u] + w[u][v]) {
        d[v] = d[u] + w[u][v];
        P[v] = u;
        zmniejsz_klucz(Q, v, d[v])
    }
}
```

Algorytm Dijkstry oblicza tablice d i P metodą kolejnych przybliżeń. By było łatwiej analizować ten program obliczany jest też zbiór Z do którego należą te wierzchołki v dla których już osiągnięta została równość $d[v] = \delta(s, v)$. Algorytm wykonuje relaksację każdej krawędzi dokładnie jeden raz. W celu wyboru właściwej kolejności, w której krawędzie będą relaksowane, algorytm używa kolejki priorytetowej Q w której przechowuje wierzchołki grafu G . Wierzchołek v jest przechowywany w Q z priorytetem $d[v]$ będącym najlepszym oszacowaniem jakie się do tej pory udało

uzyskać na długość drogi z s do v . Gdy wierzchołek u ma najmniejszy priorytet to zostaje usunięty z kolejki, dodany do zbioru Z , a krawędzie z niego wychodzące zostają zrelaksowane.

```
void Dijkstra(G,w,s){
    koniec=N-1;
    for (v in V) {
        d[v]=nieskonczonosc; P[v]=Nil;
    }
    //nieskonczonosc = liczba wieksza od wszystkich wag w grafie
    buduj_kolejke(Q,d,koniec);
    zmniejsz_klucz(Q,s,0); P[s]=NULL; Z={};
    while (!pusta(Q)) {
        u=min(Q); usun(Q); Z=Z+{u};
        for (v in LI(u)) do
            Relax(u,v,w);
    }
}
```

Przykład! Bardzo pouczające jest zobaczyć na kilku przykładach jak w trakcie wykonywania algorytmu zmieniają się wartości w tablicach d , P oraz jak rośnie zbiór S . Ponieważ efekt końcowy nie jest zbyt interesujący, przykład graficzny nie zostanie tu przedstawiony.

Złożoność Algorytmu Dijkstry:

1. Inicjalizacja zabiera $O(|V|)$.
2. Operacja `buduj_kolejke(Q,d,koniec)` też zabiera $O(|V|)$.
3. Operacja kolejki priorytetowej `min(Q)` działa w czasie $O(1)$, operacje `zmniejsz_klucz(Q,v,x)`, `usun(Q)` działają w czasie $O(\ln |V|)$. Procedura `Relax(u,v,w)` też działa w czasie $O(\ln |V|)$ ponieważ może się odwoływać do procedury `zmniejsz_klucz(Q,v,d[v])`.
4. Ponieważ na początku Q zawiera wszystkie elementy V i każdy obrót pętli `while` usuwa dokładnie jeden wierzchołek to pętla `while`, bez wewnętrznej pętli `for` wykonuje $O(|V|)$ obrotów. A zatem $O(|V| \ln(|V|))$ operacji.
5. Łączna liczba obrotów pętli `for` we wszystkich obrotach pętli `while` jest równa sumie długości list incydencji grafu G , czyli $|E|$. Zatem łącznie pętla `for` jest wykonywana w czasie $O(|E| \ln(|V|))$.

Zatem pokazaliśmy

Twierdzenie 7.24 *Algorytm Dijkstry działa w czasie $O((|E| + |V|) \ln(|V|))$.*

Pokażemy teraz, że algorytm Dijkstry jest poprawny.

Lemat 7.25 *Niech $G = (V, E)$ będzie grafem zorientowanym z funkcją wag $w : E \rightarrow R_{\geq 0}$, $s \in V$. Jeśli $(u, v) \in E$ to $\delta(s, v) \leq \delta(s, u) + w(u, v)$.*

Dowód: Ścieżka z s do v przez u nie może być krótsza od najkrótszej ścieżki z s do v . Q.E.D.

Lemat 7.26 Niech $G = (V, E)$ będzie grafem zorientowanym z funkcją wag $w : E \rightarrow \mathbb{R}_{\geq 0}$, $s \in V$. W procedurze Dijkstra po inicjalizacji dla dowolnego wierzchołka $v \in V$ zachodzi $d[v] \geq \delta(s, v)$ i warunek ten zachodzi przez cały czas działania procedury. Ponadto jeśli zostanie osiągnięta równość to potem wartość $d[v]$ już się nie zmienia.

Dowód: Warunek jest oczywiście prawdziwy zaraz po inicjalizacji $d[s] = \delta(s, s) = 0$ oraz $\infty = d[v] \geq \delta(s, v)$ dla $v \in V - \{s\}$.

Przypuśćmy, że v jest pierwszym wierzchołkiem dla którego relaksacja krawędzi (u, v) powoduje $d[v] < \delta(s, v)$. Zatem zaraz po relaksacji (u, v) mamy

$$d[u] + w(u, v) = d[v] < \delta(s, v) \leq \delta(s, u) + w(u, v)$$

Stąd mamy $d[u] < \delta(s, u)$. Ale relaksacja (u, v) nie zmienia wartości $d[u]$. Zatem nierówność $d[u] < \delta(s, u)$ musiała też być prawdziwa przed relaksacją (u, v) . Ale to przeczy wyborowi v . Z tej sprzeczności wynika, że nierówność $d[v] \geq \delta(s, v)$ jest zachowana do końca wykonywania procedury Dijkstra.

By zobaczyć, że jeśli zostanie osiągnięta równość $d[v] = \delta(s, v)$ to $d[v]$ już nie zmieni swojej wartości zauważmy, że nie może się zmniejszyć bo jak pokazaliśmy $d[v] \geq \delta(s, v)$ i nie może się zwiększyć bo relaksacja nie zwiększa wartości $d[v]$. Q.E.D.

Twierdzenie 7.27 Po wykonaniu algorytmu Dijkstry dla grafu zorientowanego $G = (V, E)$ dla $v \in V$ mamy $d[v] = \delta(s, v)$.

Dowód: Pokażemy, że dla każdego wierzchołka $u \in V$ w momencie wstawiania u do zbioru Z mamy $d[u] = \delta(s, u)$ i że ta równość jest zachowana do końca wykonywania algorytmu.

Przypuśćmy przeciwnie, że u jest pierwszym wierzchołkiem takim, że $d[u] \neq \delta(s, u)$ w momencie wstawienia u do Z . Oczywiście $u \neq s$ ponieważ s był pierwszym wstawionym do Z oraz $d[s] = \delta(s, s) = 0$ w momencie wstawiania s do kolejki. Musi istnieć ścieżka z s do u w G bo inaczej mielibyśmy $d[u] = \delta(s, u) = \infty$, co przeczy $d[u] \neq \delta(s, u)$. Niech p będzie najkrótszą ścieżką z s do u . Zatem w momencie wstawiania wierzchołka u do zbioru Z ścieżka ta łączy wierzchołek s z Z z wierzchołkiem u z $V - Z$. Niech y będzie pierwszym wierzchołkiem na ścieżce p , który nie należy do Z , a x jego poprzednikiem na tej ścieżce.

Pokażemy teraz, że $d[y] = \delta(s, y)$ w momencie wstawienia u do Z . Zauważmy, że $x \in Z$ w momencie wstawiania u do Z . Zatem $d[x] = \delta(s, x)$ ponieważ x jest pierwszym wierzchołkiem niespełniającym tej równości. W momencie wstawienia x do Z krawędź (x, y) została zrelaksowana i $d[y]$ przyjęło wartość $\delta(s, y)$.

Ponieważ y występuje przed u na najkrótszej ścieżce z s do u (i wagi są nieujemne) mamy $\delta(s, y) \leq \delta(s, u)$. Zatem

$$d[y] = \delta(s, y) \leq \delta(s, u) \leq d[u].$$

Ale kiedy u zostało zdjęte z kolejki Q to y też było w tej kolejce bo y nie należało jeszcze do Z . Zatem $d[u] \leq d[y]$ i stąd

$$d[y] = \delta(s, y) = \delta(s, u) = d[u].$$

W szczególności $\delta(s, u) = d[u]$ co jest sprzeczne z wyborem wierzchołka u . Z tej sprzeczności wynika, że każdy wierzchołek u w momencie wstawienia do Z spełnia równość $d[u] = \delta(s, u)$. Q.E.D.

8 Złożoność algorytmów

8.1 Problemy decyzyjne

Problemy łatwo obliczalne

Problem	Złożoność
Szukanie słowa w słowniku	$O(\ln n)$
Minimum w tablicy	$O(n)$
Sortowanie	$O(n \ln n)$
Sortowanie topologiczne	$O(V + E)$
Znajdowanie silnie spójnych składowych	$O(V + E)$
Pierwszość liczb	$O(n^{12})$ (2002)

Są to problemy wielomianowe. Uważa się, że tylko takie problemy są efektywnie obliczalne na komputerach. Poniżej przytoczę trzy powody dlaczego tak jest.

1. Algorytm o złożoności $O(n^{100})$ nie jest efektywny ale takich złożoności w praktyce 'nie ma'. Zwykle wykładnik jest nie większy niż 3 lub 4.
2. To czy algorytm działa w czasie wielomianowym czy nie nie zależy od modelu obliczeń (komputera).
3. Problemy wielomianowe mają dobre własności (np. złożenie problemów wielomianowych jest problemem wielomianowym).

Żeby móc łatwiej porównywać problemy musimy je trochę ujednolicić, tzn. popatrzeć na nie trochę abstrakcyjnie.

Abstrakcyjny problem algorytmiczny jest to relacja binarna $Q \subseteq I \times S$ gdzie I - jest zbiorem poprawnych danych wejściowych a S zbiorem możliwych rozwiązań. Jeśli $(i, s) \in Q$ to s jest poprawnym rozwiązaniem problemu dla danych i .

Przykład. Problem znajdowania najkrótszej ścieżki w grafie pomiędzy dwoma wierzchołkami można w abstrakcyjny sposób przedstawić tak:

$$I = \{(G, x, y) : G - \text{graf}, x, y \in V(G)\},$$

S jest zbiorem ścieżek w grafach (skończone ciągi). Wtedy $((G, x, y), s) \in Q_{NS}$ iff s jest najkrótszą ścieżką w G z x do y .

By jeszcze uprościć rozważania ograniczymy się do problemów decyzyjnych.

Abstrakcyjny problem decyzyjny jest to abstrakcyjny problem algorytmiczny $Q \subseteq I \times S$ taki, że $S = \{0, 1\}$ oraz Q jest funkcją.

Przykład. Problem znajdowania najkrótszej ścieżki w grafie Q_{NS} pomiędzy dwoma wierzchołkami można też przedstawić jako problem decyzyjny Q_{DNS} tak: $Q_{DNS}(G, x, y, k) = 1$ wtedy i tylko wtedy gdy najkrótszą ścieżką w G z x do y ma długość co najwyżej k .

Problemy decyzyjne są łatwiejsze ale często abstrakcyjne problemy algorytmiczne można do nich zredukować. Ponadto, jeżeli umiemy szybko rozwiązać problem algorytmiczny to też umiemy szybko rozwiązać odpowiadający mu problem decyzyjny. Na ogół jest też odwrotnie. W szczególności, jeśli problem decyzyjny nie daje się

szybko rozwiązać to problem algorytmiczny odpowiadający mu tym bardziej nie ma szybkiego rozwiązania.

Jak zwykle, zakładamy, że na danych wejściowych I każdego problemu jest określona rozsądna funkcja $|\cdot| : I \rightarrow N$ przyporządkowująca danym $i \in I$ rozmiar $|i| \in N$.

Problem decyzyjny Q jest *wielomianowo obliczalny* jeśli istnieje algorytm działający w czasie wielomianowym sprawdzający czy $Q(i) = 1$ dla $i \in I$. Klasę takich problemów oznaczamy **P**.

8.2 Algorytmy weryfikujące

Dla wielu problemów łatwo jest sprawdzić, że pewien obiekt jest poprawnym rozwiązaniem choć trudno jest takie rozwiązanie znaleźć. Na przykład, łatwiej jest sprawdzić czy dany ciąg $x_0, \dots, x_l$ reprezentuje ścieżkę długości nie większej niż k w grafie G z x do y , niż takiej ścieżki szukać.

Innym przykładem jest problem *HAM* znajdowania cyklu Hamiltona w grafie. Dla grafu G , $HAM(G) = 1$ (lub $G \in HAM$) gdy istnieje w G cykl Hamiltona tzn. taki cykl, który przechodzi przez każdy wierzchołek dokładnie jeden raz. Łatwo jest sprawdzić czy pewien ciąg wierzchołków wyznacza cykl Hamiltona ale trudno jest taki cykl znaleźć.

Niech I zbiór danych wejściowych, $Q \subseteq I$ problem decyzyjny, W zbiór świadków. Algorytm A o dwóch argumentach *weryfikuje problem Q* jeżeli $i \in Q$ wtedy i tylko wtedy gdy istnieje $w \in W$ taki, że $A(i, w) = 1$.

Problem $Q \subseteq I$ jest *obliczalny w niedeterministycznym wielomianowym czasie* (należy do klasy **NP**) jeżeli istnieje zbiór świadków W , algorytm o dwóch argumentach A działający w wielomianowym czasie, oraz stała $c > 0$ takie, że $Q(i) = 1$ wtedy i tylko wtedy gdy istnieje świadek $w \in W$, taki, że $|w| = O(|i|^c)$ oraz $A(i, w) = 1$.

Problem $Q \subseteq I$ należy do klasy **co-NP**, jeżeli problem $I \setminus Q \subseteq I$ należy do klasy **NP**.

Przykłady. Niech *Graf* będzie zbiorem grafów skończonych.

1. $HAM \in \mathbf{NP}$.
2. k -kolorowanie. $k - Kolor \subseteq Graf$. $G \in k - Kolor$ jeśli istnieje takie pokolorowanie wierzchołków grafu G , k kolorami, że żadne dwa incydentne ze sobą wierzchołki nie są pokolorowane tym samym kolorem. $k - Kolor \in \mathbf{NP}$.
3. Kliki. $k - Klika \subseteq Graf$. $G \in k - Klika$ jeśli istnieje zbiór k wierzchołków w grafie G , w którym każde dwa wierzchołki są ze sobą incydentne. $k - Klika \in \mathbf{NP}$.
4. Spełnialność. I -zbiór formuł klasycznego rachunku zdań, $SAT \subseteq I$. $\varphi \in SAT$ jeżeli istnieje wartościowanie v zmiennych z φ takie, że $v(\varphi) = 1$. Na przykład $x \vee \neg x$, $x \vee (y \rightarrow z) \in SAT$, $x \wedge \neg x \notin SAT$. $SAT \in \mathbf{NP}$.
5. Tautologie. I -zbiór formuł klasycznego rachunku zdań, $TAUT \subseteq I$. $\varphi \in TAUT$ jeżeli dla dowolnego wartościowania v zmiennych z φ mamy $v(\varphi) = 1$. $TAUT \in \mathbf{co-NP}$.
6. Izomorfizm grafów. $I = Graf \times Graf$. $GIzo \subseteq I$. $(G, G') \in GIzo$ gdy G jest izomorficzny z G' . $GIzo \in \mathbf{NP}$.

7. Pokrycie wierzchołkowe grafu. $k-PW \subseteq Graf$. $G \in k-PW$ gdy istnieje k -elementowy zbiór wierzchołków W taki, że dla dowolnej krawędzi (i, j) w G , $i \in W$ lub $j \in W$. $k-PW \in \mathbf{NP}$.
8. Liczby pierwsze. $PRIME \subseteq N$. $n \in PRIME$ gdy n jest liczbą pierwszą. $PRIME \in P$ (2002).
9. $3-CNF-SAT \in \mathbf{NP}$.

8.3 Redukowalność problemów i problem PNP

Mówimy, że problem decyzyjny $Q \subseteq I$ *redukuje się do problemu decyzyjnego* $Q' \subseteq I'$ (oznaczenie: $Q \leq_P Q'$) jeśli istnieje wielomianowo obliczalna funkcja $f : I \rightarrow I'$ taka, że

$$i \in Q \text{ iff } f(i) \in Q'.$$

Gdy $Q \leq_P Q'$ i Q' jest łatwo obliczalny to Q też i jeżeli Q nie jest łatwo obliczalny to Q' też. Mamy

Fakt 8.1 *Jeżeli $Q \leq_P Q'$ to*

1. *jeżeli $Q' \in \mathbf{P}$ to $Q \in \mathbf{P}$;*
2. *jeżeli $Q \notin \mathbf{P}$ to $Q' \notin \mathbf{P}$;*

Przykład redukcji $k-Kolor \leq_P SAT$.

Niech $G = (V, E)$ będzie grafem, $V = \{1, \dots, n\}$. Skonstruujemy formułę klasycznego rachunku zdań φ_G rozmiaru wielomianowego w stosunku do rozmiaru G taką, że φ_G jest spełnialna wtedy i tylko wtedy gdy G jest k -kolorowalny.

Formuła φ_G ma zmienne

$$x_{ij} \text{ dla } i = 1, \dots, n, \quad j = 1, \dots, k.$$

Intuicyjnie zmienna $x_{i,j}$ ma oznaczać, że i -ty wierzchołek jest pomalowany na j -ty kolor.

Formuła

$$\varphi_1 = \bigwedge_{i=1}^n \bigvee_{j=1}^k x_{i,j}$$

wyraża fakt, że każdy wierzchołek jest pomalowany na co najmniej jeden z k kolorów.

Formuła

$$\varphi_2 = \bigwedge_{i=1}^n \bigwedge_{j,j'=1, j \neq j'}^k \neg(x_{i,j} \wedge x_{i,j'})$$

wyraża fakt, że każdy wierzchołek jest pomalowany na co najwyżej jeden z k kolorów.

Formuła

$$\varphi_3 = \bigwedge_{(i,i') \in E} \neg \bigvee_{j=1}^k (x_{i,j} \wedge x_{i',j})$$

wyraża fakt, że wierzchołki incydentne są pomalowane na różne kolory.

Niech $\varphi_G = \varphi_1 \wedge \varphi_2 \wedge \varphi_3$. Oczywiście formuła φ_G jest rozmiaru wielomianowego w stosunku do rozmiaru grafu G .

Jeśli φ_G jest spełniona przez wartościowanie W to i -ty wierzchołek z V malujemy na kolor j -ty wtedy i tylko wtedy gdy $W(x_{i,j}) = 1$ dla $i = 1, \dots, n, j = 1, \dots, k$ i w ten sposób otrzymujemy pokolorowanie grafu G na k kolorów.

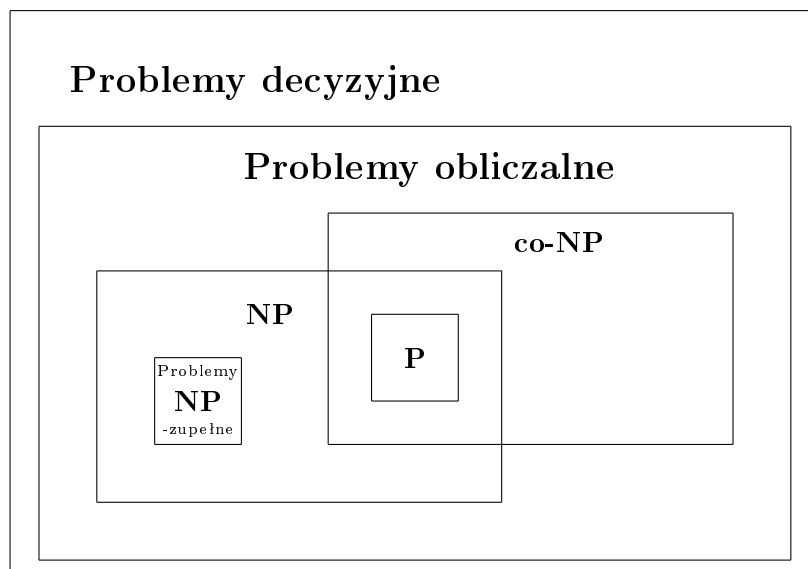
Z drugiej strony, jeśli $C : V \rightarrow \{1, \dots, k\}$ jest pokolorowaniem grafu G na k kolorów to wartościowanie W takie, że $W(x_{i,j}) = 1$ wtedy i tylko wtedy gdy $C(i) = j$ dla $i = 1, \dots, n, j = 1, \dots, k$ spełnia formułę φ_G .

Zatem formuła $\varphi_G = \varphi_1 \wedge \varphi_2 \wedge \varphi_3$ ma żądane własności.

Uwaga. Redukcja w drugą stronę pokazująca, że $SAT \leq_P k\text{-Kolor}$ też istnieje ale jest trudniejsza.

Mówimy, że problem Q jest **NP-trudny**, jeśli dla każdego problemu $Q' \in \mathbf{NP}$, $Q' \leq_P Q$. Problem Q jest **NP-zupełny**, jeśli Q jest **NP-trudny** oraz $Q \in \mathbf{NP}$.

Poniższy diagram opisuje zależności pomiędzy wprowadzonymi klasami problemów. Przypomnijmy, że problem jest *obliczalny*, jeżeli istnieje (jakikolwiek) algorytm, który go rozwiązuje.

Problem PNP. Czy $\mathbf{P} = \mathbf{NP}$?

Fakt 8.2 Jeśli jeden problem **NP-zupełny** należy do **P** to $\mathbf{P} = \mathbf{NP} = \mathbf{co-NP}$.

Przykłady problemów NP-zupełnych.

1. *HAM.*
2. *k – Kolor.*
3. *k – Klika.*
4. *SAT.*
5. *GIzo.*
6. *k – PW.*
7. *3 – CNF – SAT.*

8.4 Problemy nieobliczalne

Pytanie czy istnieją problemy nieobliczalne ma posmak 'filozoficzny', ponieważ nie dotyczy ono naszej kondycji tu i teraz ale tego co w ogóle da się obliczyć. Innymi słowy dotyka problemu 'granicy naszych możliwości'. Twierdząca odpowiedź na to pytanie pochodząca od K.Gödla wywołała sporo zamieszania, które tu i ówdzie trwa do dziś.

Pokaże, że tak zwany problem stopu jest jednym z problemów nierozstrzygalnych.

Problem stopu.

- Dane wejściowe: ciągi znaków (dowolnej długości) s_1 i s_2 .
- Wynik: **1** gdy s_1 jest tekstem funkcji (w języku C) mającej jako parametr ciąg znaków oraz procedura s_1 zatrzymuje się na danych s_2 , **2** w przeciwnym przypadku.

Inaczej mówiąc, by rozwiązać ten problem trzeba skonstruować funkcję **Stop** działającą na parach ciągów znaków sprawdzającą czy pierwszy ciąg zastosowany do drugiego jako procedura (o ile to ma sens) zatrzyma się czy nie:

$$\text{Stop}(s_1, s_2) = \begin{cases} 1 & \text{gdy } s_1 \text{ jest tekstem funkcji w języku C,} \\ & \text{która ma jeden parametr typu} \\ & \text{'ciągu znaków dowolnej długości',} \\ & \text{oraz } s_1 \text{ na danych } s_2 \text{ zatrzymuje się,} \\ 0 & \text{w przeciwnym przypadku.} \end{cases}$$

Przypuśćmy, że problem stopu jest obliczalny i że mamy taką procedurę **Stop** jak wyżej. Wtedy możemy skonstruować procedurę **Diag** z jednym parametrem typu ciągu znaków w następujący sposób:

```
void Diag (s);
{
    if (Stop(s,s) loop;
}
```

gdzie **loop** oznacza dowolną pętlę nieskończoną, na przykład

```
while (1) i=i;
```

Procedura **Diag** sprawdza czy procedura **s** zatrzymuje się dla parametru aktualnego będącego tekstem tej procedury. Jeśli zatrzymuje się to **Diag** wchodzi w pętlę nieskończoną **loop** a jeśli nie to **Diag** zatrzymuje się.

Niech '**Diag**' oznacza tekst procedury **Diag**. Powstaje pytanie co się stanie gdy wykonamy **Diag['Diag']**? W szczególności, czy procedura się zatrzyma czy nie? Jeśli **Diag['Diag']** zatrzyma się to procedura **Stop['Diag', 'Diag']** zwróci wartość **1**. Ale to oznacza, że **Diag['Diag']** wejdzie w nieskończoną pętlę **loop** i się nie zatrzyma. Czyli mamy sprzeczność!

Przypuśćmy teraz, że **Diag['Diag']** nie zatrzyma się. Wtedy procedura **Stop['Diag', 'Diag']** zwróci wartość **0**. I **Diag['Diag']** po sprawdzeniu warunku nie wejdzie w nieskończoną pętlę **loop** i się zatrzyma. Czyli mamy znowu sprzeczność!

A to oznacza, że takiego programu **Stop** być nie może! Czyli pokazaliśmy, że

Twierdzenie 8.3 *Problem stopu jest nieobliczalny.*

Zauważmy, że problem stopu jest dość skromnym problemem w stosunku do tego co by 'można chcieć'. W szczególności, ciekawszy problem czy dany program rozwiązuje poprawnie dany problem algorytmiczny też nie jest obliczalny.

8.5 Metody przybliżone

Co robić jak nie można rozwiązać problemu efektywnie?

Jeżeli nie możemy rozwiązać problemu efektywnie takim jaki on jest, to trzeba nieco zliberalizować nasze wymagania by 'zyskać na szybkości kosztem jakości'. Na przykład, możemy zmniejszyć nasze oczekiwania dotyczące *dokładności* rozwiązania, i/lub *pewności* rozwiązania. Są trzy metody, które pogarszając jakość rozwiązania zwiększają szybkość działania algorytmów:

1. *Heurystyki*: by znaleźć rozwiązanie stosujemy pewne strategie, które dostatecznie często, choć nie zawsze, działają szybko i dostatecznie często, choć być może nie zawsze, dają poprawne rozwiązania.
2. *Algorytmy aproksymacyjne*: szukamy rozwiązań, które są trochę gorsze od optymalnych ale przy pomocy efektywnych algorytmów.
3. *Algorytmy probabilistyczne*: szukamy rozwiązań optymalnych ale znalezione rozwiązania są poprawne tylko z pewnym, satysfakcjonującym nas, prawdopodobieństwem.

Heurystyki są zwykle bardzo silnie związane z problemem, który rozwiązują i są zwykle trudne do opisanie w sposób ogólny. Na przykład istniejące algorytmy szachowe używają różnego rodzaju heurystyk, które są wynikiem wielowiekowych dociekań mistrzów szachowych. Nie dają one pewności, że strategia wybrana przez komputer jest optymalna ale często okazuje się skuteczna.

Poniżej podamy przykład algorytmu aproksymacyjnego i dwóch algorytmów probabilistycznych.

Algorytm aproksymacyjny dla pokrycia wierzchołkowego grafu.

Problem pokrycia wierzchołkowego grafu przedstawiony został wcześniej jako problem decyzyjny. Odpowiedni problem optymalizacyjny wygląda tak:

Problem pokrycia wierzchołkowego grafu.

- Dane wejściowe: graf $G = (V, E)$.
- Wynik: minimalny podzbiór $W \subseteq V$ taki, że dla dowolnej krawędzi $(i, j) \in E$, $i \in W$ lub $j \in W$.

Ten problem jest **NP**-zupełny, zatem nie możemy oczekiwać, że skonstruujemy algorytm znajdujący efektywnie optymalne rozwiązanie. Natomiast istnieje prosty algorytm zachłanny, który znajduje rozwiązanie rozmiaru co najwyżej dwa razy większego od optymalnego rozwiązania:

```

void approx-PW(graf G=(V,E):)
{
  W={}; F=E;
  while (nonempty(F)) {
    niech (u,v) pierwszy element z F;
    W=W+{u,v};
    wyrzuc wszystkie krawędzie z F o koncu u lub v;
  }
}

```

Po wykonaniu tej procedury W jest zbiorem krawędzi takim, że dla dowolnej krawędzi $(i, j) \in E$, $i \in W$ lub $j \in W$. Ponadto, można pokazać, że W jest co najwyżej dwa razy większy od każdego innego zbioru o tej własności. Procedura **approx-PW**(G) kopiuje zbiór krawędzi E grafu G jako nowy zbiór F . W pętli **while** procedura wybiera kolejną krawędź (u, v) z F i dodaje do konstruowanego zbioru jej końce. Następnie usuwa wszystkie krawędzie z F , których jednym z końców jest wierzchołek u lub v .

Algorytm probabilistyczny weryfikowania pierwszości liczb.

Weryfikacja czy duża liczba naturalna jest pierwsza czy złożona też wydaje się być trudnym problemem. Nie istnieje obecnie, żaden algorytm, który by mógł efektywnie sprawdzić (nawet na najszybszych dostępnych komputerach) czy np. 300-cyfrowa liczba jest pierwsza. Z drugiej strony problem ten ma fundamentalne znaczenie dla kryptografii z kluczem publicznym RSA. Liczby pierwsze i złożone mają różne własności, które można efektywnie sprawdzać. Może istnieć na przykład liczba w , która jest niejako *świadkiem złożoności* liczby n . Poniżej wyliczone są trzy różne sposoby jak w może świadczyć o złożoności liczby n . Mając n i w , obliczenie czy w taki właśnie sposób w świadczy o złożoności n jest efektywne.

1. *Świadek Euklidesa*: Jeżeli $NWD(w, n) > 0$ to oczywiście n jest liczbą złożoną. Problem w tym, że takich świadków w może być bardzo mało. Na przykład, jeżeli n jest iloczynem dwóch 100-cyfrowych liczb pierwszych p i q to takich świadków jest $(p-1) + (q-1)$ i szansa na przypadkowe trafienie na jednego z nich jest rzędu $\frac{1}{10^{100}}$, czyli bardzo mała.
2. *Świadek Fermata*: Jeżeli $w < n$ oraz $w^{n-1} \not\equiv_n 1$ ⁶ to, na mocy Małego Twierdzenia Fermata, n jest liczbą złożoną. Niestety są liczby złożone tzw. *liczby Carmichaela*, które w ogóle nie mają świadków złożoności w sensie Fermata. Choć liczby Carmichaela są bardzo rzadkie to jednak test przy użyciu świadków złożoności w sensie Fermata jest uważany za niedoskonały.
3. *Świadek Millera-Rabina*: Jeżeli $1 < w < n$ oraz $w^{n-1} \not\equiv_n 1$ lub $w^2 \equiv_n 1$ (tzn. w jest nietrywialnym pierwiastkiem z 1 modulo n), to n też jest liczbą złożoną. Dokładniej, w jest świadkiem złożoności w sensie Millera-Rabina dla liczby nieparzystej n , jeśli **swiadekMR**(n, w)=**true**, gdzie **swiadekMR** jest funkcją zdefiniowaną poniżej. Świadków złożoności w sensie Millera-Rabina jest bardzo dużo. W rzeczywistości, o ile n jest nieparzystą liczbą złożoną, to co najmniej połowa liczb pomiędzy 1 a n jest takimi świadkami. Ta mnogość świadków pozwala na skonstruowanie zadowalającego (na razie) algorytmu, weryfikującego czy dana liczba jest pierwsza.

⁶ $\equiv_n$ oznacza przystawanie modulo n .

Weryfikację czy dana liczba w jest świadkiem złożoności w sensie Millera-Rabina dla liczby n można wykonać przy pomocy następującej procedury:

```
int swiadekMR(int n, int w)
{
    niech (b_k,...,b_0) bedzie dwojkowa reprezentacja liczby n-1;
    d=1; OK=0; i=k;
    while ((i>=0) && (!OK)) {
        x=d;
        d=(d*d) % n;
        if ((d==1) && (x!=1) && (x!=n-1))
            OK=true; //wykryto nietrywialny pierwiastek z 1 modulo n
        if (b_i==1) d=(d*w) mod n;
        i=i-1;
    }
    end;
    return OK || (d!=1);
    //wykryto nietrywialny pierwiastek z 1 modulo n
    lub w jest świadkiem w sensie Fermata
end;
```

Procedura `swiadekMR(n,w)` sprawdza czy $w^{n-1} \equiv_n 1$ a trakcie obliczania wartości $w^{n-1} \bmod n$ sprawdza przy okazji czy nie ma nietrywialnego (różnego od 1 i -1) pierwiastka z 1.

By zobaczyć, jak jest liczona potęga $w^{n-1} \bmod n$, zauważmy, że formuła $d = w^e$ oraz $e = (b_k, \dots, b_{i+1})_2^7$ jest niezmiennikiem pętli `while`.

Jeśli dla jednej liczby w liczba n przeszła pozytywnie próbę to z prawdopodobieństwem $\frac{1}{2}$ jest liczbą pierwszą. Ale nic nie stoi na przeszkodzie by taki test powtórzyć wielokrotnie. Możemy wylosować na przykład 100 liczb pomiędzy 1 i n i dla nich przeprowadzić powyższy test. Jeśli liczba n wszystkie te testy przejdzie pozytywnie to prawdopodobieństwo, że n jest liczbą złożoną jest $\frac{1}{2^{100}}$ zatem prawdopodobieństwo, że n jest liczbą pierwszą jest $1 - \frac{1}{2^{100}}$. Poniższa procedura implementuje tę ideę.

```
int test-Millera-Rabina(n:integer)
{ int OK=0;
  for (i=0;i<100;i++){
    w=random(1,n-1);
    OK=OK || r swiadekMR(n,w);
  }
  return OK;
}
```

Jeśli `test-Millera-Rabina(n)=true` to n jest liczbą złożoną na pewno, a jeśli `test-Millera-Rabina(n)=false` to n jest liczbą pierwszą prawie na pewno.

Algorytm probabilistyczny dla problemu wyboru par.

Technicznym powodem, dla którego liczba świadków złożoności w sensie Millera-Rabina jest duża jest fakt mówiący o tym, że 'nieświadkowie' stanowią właściwą podgrupę grupy Z_n , liczb $\{0, \dots, n-1\}$ z dodawaniem modulo n . Z elementarnej

⁷ Czyli, że $e = 2^i \sum_{j=i+1}^k b_j \cdot 2^j$

teorii grup (Twierdzenie Lagrange'a) wiadomo, że liczba elementów podgrupy dzieli liczbę elementów grupy. A zatem podgrupa 'nieświadków' Z_n ma co najwyżej $\frac{n}{2}$ elementów.

Algorytm probabilistyczny dla problemu wyboru par jest oparty na obserwacji dotyczącej mnogości świadków dla innego zjawiska. Jeśli mianowicie mamy dwa wielomiany o współczynnikach rzeczywistych (być może wielu zmiennych) $p(x_1, \dots, x_n)$ i $q(x_1, \dots, x_n)$, które są różne to są one różne dla bardzo wielu argumentów. Innymi słowy rzadko się zdarza by różne wielomiany przyjmowały te same wartości dla tych samych argumentów. A to powoduje, że by sprawdzić czy są one równe, można wybrać losowo n liczb rzeczywistych $a_1, \dots, a_n$ i sprawdzić czy liczby rzeczywiste $p(a_1, \dots, a_n)$ i $q(a_1, \dots, a_n)$ są równe. Jeśli *nie*, są równe to na pewno wielomiany są różne ale jeśli *tak*, to 'prawie na pewno' są one równe! Algorytm, który opiszę poniżej jest oparty na tej obserwacji.

Problem (decyzyjny) zgodnego wyboru par.

- Dane wejściowe: graf skierowany $G = (V, E)$ taki, że $V = \{1, \dots, 2n\}$ oraz jeśli $(i, j) \in E$ to $1 \leq i \leq n$ i $n < j \leq 2n$.
- Wynik: TAK, jeżeli istnieje zbiór n krawędzi $E' \subseteq E$ taki, że każdy wierzchołek z $\{1, \dots, n\}$ jest początkiem a każdy wierzchołek z $\{n+1, \dots, 2n\}$ jest końcem pewnej krawędzi E' . NIE, w przeciwnym przypadku.

Opis algorytmu.

1. Niech A będzie $(n \times n)$ -macierzą taką, której wyrazy są różnymi zmiennymi albo równe 0.

$$a_{i,j} = \begin{cases} x_{i,j} & \text{gdy } (i, n+j) \in E \\ 0 & \text{w przeciwnym przypadku} \end{cases}$$

dla $i, j = 1, \dots, n$.

2. Niech $d(< x_{i,j} >_{(i,n+j) \in E})$ będzie wielomianem, który jest wyznacznikiem (formalnym) macierzy A .
3. Wybieramy losowo liczby $r_{i,j}$ dla $(i, n+j) \in E$.
4. Obliczamy wartość $w = d(< r_{i,j} >_{(i,n+j) \in E})$.
5. Jeżeli $w \neq 0$ to zgodny wybór par istnieje na pewno i odpowiadamy TAK. Jeżeli $w = 0$ to zgodny wybór par nie istnieje 'prawie na pewno' i odpowiadamy NIE.

Powyższy algorytm opiera się na obserwacji, że $d(< x_{i,j} >_{(i,n+j) \in E})$ jest wielomianem tożsamościowo równym 0 wtedy i tylko wtedy gdy nie istnieje zgodny wybór par. Natomiast sprawdzenie czy $d(< x_{i,j} >_{(i,n+j) \in E})$ jest wielomianem tożsamościowo równym 0 ma charakter probabilistyczny. Korzystamy ze wspomnianego wyżej faktu, że jeżeli wielomian $d(< x_{i,j} >_{(i,n+j) \in E})$ nie jest tożsamościowo równy zero, to przypadkowe trafienie na punkt w którym się zeruje jest mało prawdopodobne.

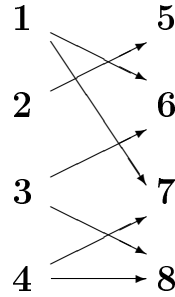
Przypomnijmy, że wyznacznik $(n \times n)$ -macierzy można obliczyć ze wzoru:

$$\det A = \sum_{\sigma \in S_n} \operatorname{sgn}(\sigma) \cdot x_{1,\sigma(1)} \cdot \dots \cdot x_{n,\sigma(n)}$$

gdzie S_n jest zbiorem permutacji zbioru $\{1, \dots, n\}$ a $sgn(\sigma)$ jest znakiem permutacji σ . Zatem wielomian $d(< x_{i,j} >_{(i,n+j) \in E})$ nie jest tożsamościowo równy zero wtedy i tylko wtedy gdy istnieje permutacja $\sigma \in S_n$ taka, że $a_{i,\sigma(i)} = x_{i,\sigma(i)}$. A to ma miejsce tylko wtedy gdy zbiór $\{(1, n + \sigma(1)), \dots, (n, n + \sigma(n))\}$ jest zawarty w E z zatem jest zgodnym wyborem par.

Ponieważ wyznacznik $(n \times n)$ -macierzy można obliczyć efektywnie (patrz następny rozdział) to cały algorytm jest efektywny.

Przykład. Niech $G = (V, E)$ będzie następującym grafem:

Wtedy macierz A ma postać:

$$A = \begin{bmatrix} 0 & x_{1,2} & x_{1,3} & 0 \\ x_{2,1} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & x_{3,2} & 0 & x_{3,4} \\ 0 & 0 & x_{3,4} & x_{4,4} \end{bmatrix}$$

a jej wyznacznik

$$d(< x_{i,j} >_{(i,n+j) \in E}) = \det A = x_{1,2} \cdot x_{2,1} \cdot x_{3,4} \cdot x_{4,3} + x_{1,3} \cdot x_{2,1} \cdot x_{3,2} \cdot x_{4,4}$$

ma dwa niezerowe składniki odpowiadające dwóm różnym zgodnym wyborom par:

$$\{(1, 6), (2, 5), (3, 8), (4, 7)\}$$

oraz

$$\{(1, 7), (2, 5), (3, 6), (4, 8)\}.$$

Zauważmy jednak, że powyższy algorytm probabilistyczny pozwala tylko na stwierdzenie czy zgodny wybór par istnieje i nie daje możliwości by go efektywnie skonstruować. Dzieje się tak dlatego, że z informacji, że istnieją niezerowe składniki wyrażenia $\det A = \sum_{\sigma \in S_n} sgn(\sigma) \cdot x_{1,\sigma(1)} \cdot \dots \cdot x_{n,\sigma(n)}$ nie możemy wywnioskować, które z nich rzeczywiście są niezerowe.

Indeks

- ścieżka, 93
- algorytm, 5
 - iczne rozwiązanie, 5
 - iczny problem, 4
 - aproksymacyjny, 127
 - Euklidesa, 4
 - probabilistyczny, 127
 - sortowania przez kopcowanie, 48
 - weryfikujący, 123
 - zachłanny, 45
- analiza
 - numeryczna, 5
 - poprawności, 5
 - złożoności, 5
- błąd
 - bezwzględny, 57
 - względny, 57
- blok, 13
- cecha, 57
- cykl, 93
 - rozkazów, 9
- diagramy składniowe, 11
- drzewa
 - wysokość -, 97
- drzewo, 97
 - binarne, 65, 73
 - binarnych poszukiwań, 73
 - czerwono-czarne, 78
 - pod-, 97
 - przeszukiwania wszerek, 97
- głębokość wierzchołka, 97
- graf
 - acykliczny, 94
 - niezorientowany, 93
 - składowe spójne -u, 94
 - spójny, 94
 - zorientowany, 93
- instrukcja
 - pętli for, 21
 - pętli while, 19
 - przypisania, 16
 - pusta, 18
 - warunkowa, 19
 - wejścia-wyjścia, 21
 - złożona, 19
- iteracja
 - ograniczona, 21
 - warunkowa, 19
- język
 - Pascal, 11
 - wysokiego poziomu, 11
- klasa
 - NP, 123
 - P, 123
 - coNP, 123
- Kod Hauffmana, 47
- kolejka, 64
 - priorytetowa, 115
- kopiec, 48
- krawędź
 - powrotna, 106
- las, 102
 - przeszukiwania w głąb, 102
- liść, 97
- lista
 - dwukierunkowa, 71
 - dwukierunkowa z wartownikiem, 71
 - jednokierunkowa, 69
- listy
 - incydencji grafu, 94
- macierz
 - incydencji grafu, 94
- magistrale komunikacyjne, 9
- mantysa, 57
- metoda
 - 'dziel i rządź', 36
 - powrotów, 32
- nadmiar, 58
- niedomiar, 58
- niezmiennik pętli, 4, 20, 21
- notacja
 - $O(f(n))$, 6, 37
 - $\Omega(f(n))$, 37
 - $\Theta(f(n))$, 37
- pamięć, 9
- parametr

- aktualny, 25
- formalny, 25
- procedury, 24
- poddrzewo, 97
- poprzednik, 97
- potomek, 97
 - właściwy, 97
- praojciec, 110
- problem
 - hetmanów, 32
 - ów redukowalność, 124
 - abstrakcyjny - algorytmiczny, 122
 - abstrakcyjny - znajdowania najkrótszej ścieżki w grafie, 122
 - algorytmiczny, 4
 - decyzyjny, 122
 - izomorfizmu grafów, 123
 - kliki, 123
 - kodowania znaków, 47
 - kolorowania grafu, 123
 - najdłuższego wspólnego podciągu, 41
 - NP-zupełny, 125
 - plecakowy
 - 0-1, 47
 - ułamkowy, 47
 - PNP, 125
 - pokrycia wierzchołkowego, 124
 - przeszukiwania
 - grafu w głąb, 102
 - grafu wszerz, 97
 - SAT, 123
 - scalania, 36
 - sortowania, 5
 - sortowania topologicznego, 106
 - stopu, 126
 - TAUT, 123
 - wież Hanoi, 7
 - wielomianowo obliczalny, 123
 - wyszukiwania w słowniku, 7
 - zgodnego wyboru zajęć, 45
 - znajdowania
 - cyklu Hamiltona, 123
 - minimalnego drzewa rozpinającego, 113
 - najkrótszej ścieżki w grafie z wagami, 119
 - silnie spójnych składowych, 108
 - składowych spójnych, 95
- procedura, 22
- dispose, 68
- new, 68
- rekurencyjna, 26
- procesor, 9
- program, 12
 - owanie dynamiczne, 41
 - częściowo poprawny, 30
 - poprawny, 30
- przodek, 97
- redukowalność problemów, 124
- rekord, 15
- relaksacja, 119
- reprezentacja
 - stałopozycyjna, 54
 - zmiennopozycyjna, 57
- rozmiar danych, 6
- rozstrzygalność, 5
- semantyka, 11
- składnia, 11
- składowe, silnie spójne, 108
- stała, 14
- stopień
 - wierzchołka, 93
 - wyjściowy wierzchołka, 93
- stos, 26, 63
- system
 - dwójkowy, 53
 - dziesiętny, 53
 - szesnastkowy, 54
- tablica, 15
- typ
 - łańcuchowy, 14
 - całkowity, 14
 - logiczny, 14
 - okrojony, 15
 - prosty, 14
 - rekordowy, 15
 - rzeczywisty, 14
 - standardowy, 14
 - strukturalny, 15
 - tablicowy, 15
 - wskaźnikowy, 66
 - wyliczeniowy, 15
 - znakowy, 14
- układ wejścia-wyjścia, 9
- waga
 - ścieżki, 119

- warunek
 - końcowy, 30
 - początkowy, 30
- wierzchołka
 - głębokość -, 97
- wysokość
 - czarna, 78
 - drzewa, 97
 - wierzchołka, 97
- względną dokładnością komputera, 58
- złożoność algorytmu, 6
- zapis logiczny, 17
- zmienna, 13
 - dynamiczna, 66
 - globalna, 24
 - lokalna, 24
 - statyczna, 66
 - w procedurze, 24
 - zasłanianie -, 25
- znak
 - moduł, 55
 - uzupełnienie do 1, 55
 - uzupełnienie do 2, 55